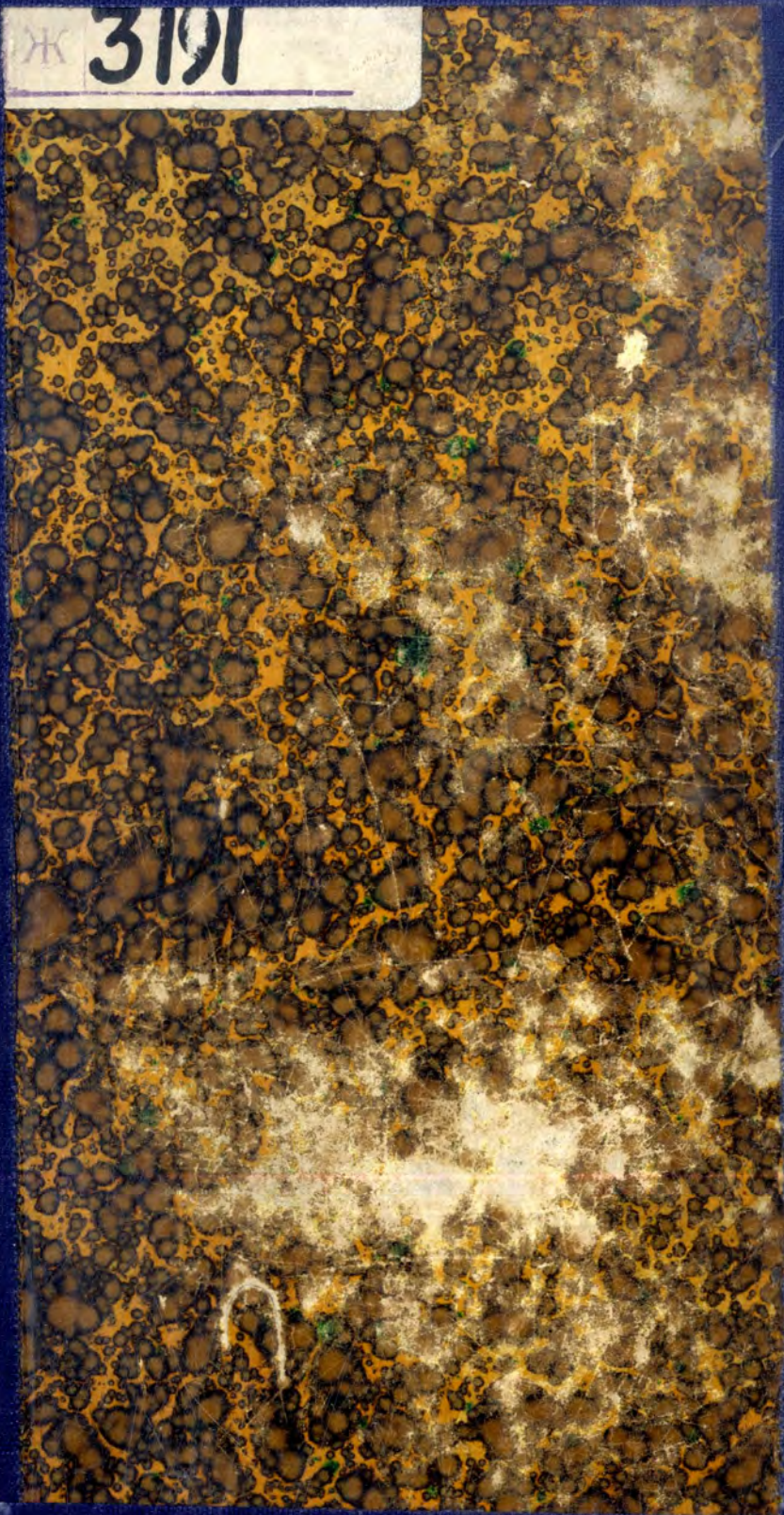

Ж 3191

1913

Июнь - Июль

1870 5

Українська хата

Липень—Серпень
Київ—1913.

Зміст № 7 і 8:

Леся Українка	385
Гр. Чупринка. Лицарь-Сам, поема в 2-х частинах	387
Гордій Юрич. Хвиля за хвилею, новела.	399
Хв. Новицький. Дівчина	409
Микола Вороний. Nie wolno! сонет	410
О. Неприцький-Грановський. З пісень кохання	»
Галина Журба. Похід життя, панорама	411
Мак. Рильський. Земля обітована	419
Павло Богацький. Осінній цвіт, психологічні арабески	421
Арне Гарбог. Новий рік, перек. М. Євшана	442
О. Неприцький-Грановський. В „Новий світ“ (подорожні враження)	443
Вас. Алешко. Білий голуб	454
М. Сріблянський. Юрій Федькович	455
М. Євшан. Іван Франко і галицька Україна	463
Корнило Заклинський. Університетська молодіж Австр. України за останніх 40 літ	468
А. Товкачевський. Г. С. Сковорода	479
С. Порубайміх. Українське никодимство	497
Як. Стоколос. Театральні замітки	503
Бібліографія.	506
Літературна хроніка.	511

АНОНС! Незабаром почнемо друкувати в нашому журналі велику повість **Ольги Кобилянської** — „За ситуаціями“.

Хто заплатить 4 карб. до 15-го жовтня с/р. той одержить в додаток великий юбілейний портрет ІВАНА ФРАНКА.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу. Доплатних листів редакція не приймає.

Леся Українка.

1872 — 1913.

Несподівано, з цілковитою непоборністю абсурда, смерть знову викрала в нас людину, якій по наших людським розсудом ще на довго було місце між нами. Ми уявляли перед своїми очима могутнього Творця, окриленого величними прекрасними ідеями. Ми бачили, як кожний власне місяць приносив нам розкішні дарунки творчості цього невтомого Таланта. Ми раділи і пишалися таким гігантським зростом наших літературних багатств і в тайниках душі своєї посилали тисячі слів признання й захвату, а також бажання жити їй багато-багато літ. А тут звістка про довгу тяжку хворобу, а незабаром і про смерть...

Якось нехотючи думається, що жило на світі дві істоти під одним іменем «Леся Українка». І коли одна тяжко і постійно хворіла, швидко йшла до краю свого існування у «царство тіней», тоді друга — буйно розцвітала, кріпла й чарувала нас, прямуючи на величню гору, у небо, в царство світлих ідеалів. А вдарила хвиля і одночасно захова-лись ці істоти, захова-лись од нас на віки. І нема вже Лесі Українки, нема того невеличкого, змученого хворобами тіла, не побачимо тих нильних очей її, які завжди так далеко й так глибоко сягали, не почуємо од неї більше слів

ані тої безмежної любови і віри в кращі часи коханої України, ані глибокого подиву перед поступом людини. Слів не буде більше, але ті, що є, ті, що звикли ми од неї чути, будуть держати нашу голову високо, наші очі сміло одчиненими і загляденими на ту високу гору, де заховалась вона од нас і, де зостався по ній тихий, невечірній світ. Тота гора, мов подорожний стовп в ряду других таких стовпів, не дасть нам зблудити в нашій мандрівці у Країну Щастя... Історія України може вписати ще одну пишну й горду сторінку і ся сторінка є Леся Українка.

Повинно признатись, що Леся Українка не є популярною письменницею у нас. Але в цім не є трагедія її таланту, навпаки. Ні по своїм темам, ані по формі своєї праці літературної вона не є звязаною з нашим часом, з самою Україною. То все не грає ролі в її творчости, бо то є випадковим елеметом, то є тільки умовною річю для втілення Вічного. Через те Йоанна жінка Хусова, Мохаммед, чи Антей корінтський поет — всі вони є сімволами, тих вічних Ідей, які непокоїли душу творця. Але всі ці Ідеї в своїй сумі занадто добре характеризують Леся Українку, яко інтелігентну і ширу патріотку. Кожний пильний читач знайде тут всі болі і муки українства, українства в його високій суті. І через се часи старого світу, середніх віків, чи біблійні часи є такі близькі нам. Через се люде, про яких вона писала, такі рідні і дорогі нам... Своім незвичайним оком художника вона прогледіла то, що є там і тут, вона зблизила віки, поріднила чужих зовсім людей... А се сила, якою володіють тільки тітани духа, великі вибранці життя — Таланти. Перед їй великим духом скло-няємо своє чоло і замість пісень жалоби співаємо величню «осанну»... І коли закон Натури є непоборним то щасте Землі, що вірає тіло і жиє вічно Дух...

ЛИЦАРЬ-САМ.

Поєма в 2-х частинах.

Посвята.

Перші здавлені акорди
Задріжали в темі;
Десь в тумані стріпонулись,
Мов піймали настрій гордий
І злилися й розгорнулись
В світозорянім привіті,
В необмеженій блакиті,
В пишних квітах, в саяві, в літі
І в холодних завірюхах смертоносної зими.

Вірю я, — вони стихія
Кровю скроплені пісні;
Хай же носяться, бувають
І на крилах буровія
З степом, з морем розмовляють
І мов зіроньки блискучі,
На гаї, на степ, на кручі
Сиплють блиски нестерпучі
І розбудять все, що тоне в зачарованому сні.

Постать лицаря палкого,
Постать лицаря-борця
Жертву давньої юдолі,
Жертву шалу світового
В стисках суму та недолі
Я веду на зустріч юним
Всім серцям багатострунним,
Що в шуканні злоторуннім
Зневірялись і журились і томились без кінця.

ЧАСТИНА ПЕРША.

I.

Млою ночі оповитий,
 Скаче кінь білокопитий,
 Креше искорки-огні;
 О, яка їзда шалена!
 Ноги всунувши в стремена,
 Скаче лицарь на коні.

Плине далі степ чудовий,
 Грають вітами діброви;
 З пільми виплило село.
 З кременистої дороги
 На завітчані облоги
 Мандрування привело.

Іде Лицарь-Сам із бою,
 Іде гордий сам собою
 Грішний кинувши вертеп,
 В любий край давно-коханий,
 Пишноцвітний, злототканний,
 В рідну хату, в рідний степ.

Друзі всі його розбиті,
 В інших думках, в інших світі
 Шлють докори небесам;
 Лиш один юнак чутливий,
 Всетерплячий, незрадливий
 Гордо їде Лицар-Сам.

— Що таке? Його розбили?
 Ну, то що? — Ворожі сили
 Надто дужчими були:
 Те розбили, те забрали,
 Решту зрадники украли
 І з вітрами прогули.

Що за бій то божевільний,
 Де твій ворог надто сильний
 Дух твій з певністю уб'є?
 Так для бою й перемоги
 Треба інші знать дороги,
 Інші, інші! Так і є.

Що таке огонь одваги?
 Черепок для черепахи
 Певний захист од орла,

А для зайця, для гадюки
Дужий біг, жало і луки —
Не захистники од зла.

Я надіну певну броню,
Не візьму й меча в долоню,
Тільки ж битись буду я
Скільки сили, скільки змоги,
Смілим духом перемоги,
Палом вищого чуття.

Заворожений, закладтий,
Чистим жаром перенятий,
Сам я вийду на майдан
Гордий, вільний, непідкупний,
Смертним ранам недоступний,
Наче велетень-тітан.

Швидче, коню! тут кохана,
Незабутня, люба панна
Жде мене давно з війни;
Тут старенька рідна мати
Встріне сина біля хати.
Швидче, коню вороний!

II.

Чути співи на селі;
Идуть на улиці таночки;
В опівнічній літній млі
Легко сиплються дзвіночки:

»Ой, дівчата, паняночки,
Заспіваєм, коханочки,
Бачте, ніченька яка!
Кожна з нас у серці має
В квіти-мрії прибірає
Запального юнака.
Скоро гратимуть на сонці
Між намистами червонці,
Що здобудуть молодці;
Будуть грати діаманти,
Розцвітуть палкі троянди
На сцілованій щоці.
Вражі хлопці полохливі
Взнають тільки смертні співи;

Наші хлопці молодці
 Грають, їдуть в оксамиті,
 Жаром-золотом облиті,
 Кожен з шаблею в руці.
 Ми дамо їм поцілунки
 За здобуті подарунки,
 За серденька запальні.
 Слава вічному коханняю
 І юнацькому змаганню
 І перемозі на війні.
 Хто ж лякливий та зрадливий,
 Хай не їде в край щасливий,
 Як заблудлая вівця;
 Кожна з нас у серці має,
 В квіти-мрії прибірає
 Запального молодця».

ПЕРША ПАННА.

Я піду вже; мати жде;
 Час додому, час до хати.

ДРУГА ПАННА.

Сон не дінеться ніде,
 Можна й нічку прогуляти.

ПЕРША ПАННА.

Так то так, та сон мені
 Не потрібен, як спочинок;
 Я вбачаю стільки в сні
 Найулюблених картинок.

ДРУГА ПАННА.

Що ж то?

ПЕРША ПАННА.

Завтра розкажу
 Все, що діється зі мною,
 А тепер, прощай; біжу;
 Хочу бути я одною.

ПАННА З ГУРТУ.

Що ви там гомоните,
 Вам в гурті чогось не зручно?

ПЕРША ПАННА.

Так собі, ні се, ні те;
 Гомоним, аби не скучно.

ДРУГА ПАННА.

Стій, голубонько моя,
Я піду, піду з тобою,
Бо в мені злилась гульня
З безпідставною журбою.

ПАННА З ГУРТУ.

Ну, ідіть, ідіть, бо й ми
Теж розсходимось додому.
Всіх бажаю снів у темі,
А спокійних, так нікому!..

III.

Світять зіроньки вгорі,
Блиски граються з водою,
Наче іскри сям і там;
Тихо сплять осокові.
Лехко тихою ходою
Іде в тінях Лицарь-Сам.

Рже привітно вірний кінь,
Видно батьківські хорони,
Мов театр минулих дій.
Рідше й рідше стала тінь.
Що се? Стій!.. Кінець утомі...
Чує лицарь викрик: Твій.

Там, де гнється верболіз,
Промайнули білі панни
І сховались в тінях знов.
Тихо, тихо лицарь зліз,
Взявсь за серце біля рани,
Бо змочила груди кров.

Він впізнав, впізнав її!..
Стій же, коню мій коханий!
Може виплине вона...
Весь палаючи в огні,
Лицарь-Сам забув про рани.
Панна ж зникла, як мана.

Запекли в душі огнем
Біль, кохання і турбота.
Лицарь-Сам, підвівши зір,

Тихо йде перед конем.
Осьде хата і ворота...
Лицарь-Сам вступив у двір.

IV.

Легко панни промайнули,
Мов привиддя в далині;
Скрізь навколо позирнули
І лишилися одні.

ПЕРША ПАННА.

— Ти тремтиш? Чого ти бліднеш?
Ну ходім мерщій, ходім!
Завтра знову ти розсвітнеш
В любих пестошах із ним.

ДРУГА ПАННА.

Я вже знала, так і знала,
Що приїде він один;
Зразу я його вгадала
Між зелених сокорин.
Весь забруднений, беззбройний
Лицарь схожий на мару...
От і слава! От і війни...
Ой, голубонько, умру!..
Як же в серці неспокійно
Вже давно, давно було!
В ніжних співах безнадійно
Серце болями звело.
Стільки ждати, стільки ждати
І зріктись надій своїх!
О, бодай би не страждати
В юних мріях золотих!..

ПЕРША ПАННА.

Дармо долю проклинаєш;
Що твій сум та переляк?
Ти ж нічого ще не знаєш, —
Завтра визнаєш, що і як.

ДРУГА ПАННА.

Струни серця завше чують...
Ой, голубонько, мовчи!

Чуєш, сумно як віщують
Про недоленьку сичі...

Лехко вітер, збивши хвилі,
Подихнув на сонний став.
Тихо зникли панни білі
В колиханні буйних трав.

ЧАСТИНА ДРУГА.

I.

Козачий дім. Кругом на стінах
В суворих фарбах, в різних змінах
Орнаментичні візерунки
І гордість давньої скарбниці —
Списи та шаблі та рушниці —
Славетних прадідів дарунки.

Криві турецькі ятагани
Ще свідчать тут про смертні рани,
Що діставалися боями, —
І для нащадків невідомих
На зброї в батьківських хоромах
Крівавий знак лишили плями.

То кров пролитая на полі,
В степу, на морі, на роздолі
І в Запоріжжі і в Скутарі,
В нудній осаді, в обороні,
І в одступанні і в погоні,
І в чорній помсті і в покарі.

Як храм молитви вимагає —
Так дім козачий серце крає
Законом вічного змагання;
Немов історія на плечі,
Лягла вагою ворожнечі
Тому, хто має тут мешкання.

II.

Немов зраховуючи болі,
Немов оддавшись думкам,

Один між стін, один між зброї
 По хаті ходить Лицарь-Сам.
 Ідуть, проходять заповіти,
 Як вічний демонський наказ, —
 — Чужими радощами жити,
 Невільним бути раз-у-раз.
 Нечистий дух на край безодні
 Людей невпинно так женє!..
 Так, — я розбив тебе сьогодні,
 А завтра знищиш ти мене.
 Од думи-мрії світової
 Далекі будуть дикуни.
 Всі їхні війни, їхні зброї...
 Та будуть прокляті вони!
 Ми так довічно неохайні,
 Самі од себе не втечем;
 Свої святині надзвичайні
 Ми захищаємо мечем.
 Давно, давно розвіять треба
 Оту труху старих святинь,
 Щоб вітер пил підняв до неба,
 Розніс, розвіяв в далечинь.
 Так я тепер, тепер розбитий
 Инакше вслаблю край і рід,
 Я прагну весь несамопитий
 Іще нечуваних побід.
 Я лину серцем в бій безкровний,
 В душі я чую дивний хор
 І надо мною блиску повний
 Небесний віє омофор.

III.

М а т и (входячи).

Сину мій, до тебе можна?

Л и ц а р ь - С а м.

Якже, можна, мамо, йдіть.

М а т и.

Я всю ніч була тривожна;
 Не заснула ні на мить.
 Твій приїзд така ознака,
 Що й ладу думкам не дам; —

Як то можна, щоб вояка
Та з війни вернувся сам?
Може вістником послали,
Себ-то з чуткою до нас..

Лицарь-Сам (різко).

Наших всіх порозбивали,
Я ж утік у прикрий час!

Мати.

Сором, сором, сину рідний!
Ну, скажи, чого ж ти біг?

Лицарь-Сам.

Я і в горі непобідний;
Я найкращий скарб беріг.

Мати.

Що за скарб?

Лицарь-Сам.

То скарб великий,
Що не згубиться ніде;
Він лишається навіки,
Ніби щастя молоде.
Скарб той, — скарб своєї волі,
А не захвату віків,
Скарб і щастя і недолі,
Сяйва й мученських вінків.
На, дивись! — Я маю рану, —
Знай, се рана не моя!
Я однині шлю догану
Попередникам життя.
Їх життя було безладдя,
Дикий рев і чорний сум;
Їхня зброя і знаряддя
Для мене докір і глум.
Хочу я життя такого,
Щоб творцем його був — я!
Величезного, палкого
І блискучого життя.

Мати.

Вік я местника плекала
За покривджене життя,

Ждала... Мучилась, — не ждала,
Щастя-долі вороття.
Бачить сонечко небесне,
Як чекала я в журбі,
Що повернеться, воскресне,
Щастя й доленька в тобі.
Ждала сина на пораду,
Щоб справдив мій давній гнів;
Сину, сину, давню зраду
Ти ще гірше поновив!..

Лицарь-Сам.

Ти давно в мені чекала
Поновить життя своє;
Ти не знаєш і не знала,
Що життя інакше є.
Те життя — кохать надмірно
Величезний власний дух
І чутливим серцем вірно
Направляти власний рух...

Мати.

Що тут знати? Що тут знати?
Сором зрадження батькам!..
Будь ти, сину...

Раптом з хати
Хутко вибіг Лицарь-Сам.

IV.

Немов запущений Едем
Після спокуси змієм Єви,
Залитий соняшним огнем,
Цвіте, буяє сад вишневий.
Стоять акацій білих ряд
В оркестрах співів голосистих;
О, як багато пишний сад
Розсипав блисків золотистих.
Привіт сп'яняючим квіткам!
Привіт тобі, Едем зелений!
В Едем забутий Лицарь-Сам
Війшов тривожний, мов шалений.
Спалахнув лицарь молодий; —
Тут же, чекає любя панна!

Скоріш, скоріш, прийди, прийди,
 Небесна зіронько кохана!
 Між білих яблунь Лицарь-Сам
 Будинок бачить недалечко;
 Він так побожно, ніби в храм,
 Вступив один в шатро-крилечко.
 Трівожний голос чує він...
 Кризь сльози чується догана...
 І він стоїть... Стоїть один!
 Не йде на зустріч люба панна.
 Він чує плач, він чує крик
 І присуд батьківський суворий:
 — До зрадника? Що з бою втік?
 Ні, краще щезни, доню-зорє!..

V.

Раптово лицарь одірвав
 З дверей міцні залізні клямки;
 Огнем і гнівом запалав: —
 — Так ви, старі самці і самки,
 Звірями в кодлах живете!
 Для вас — ніщо високі мрії!
 Невже юнацтво молоде
 Огонь старечий ваш зогріє?
 Я не боюся злих покар,
 В мені горить огонь великий;
 Я зневажаю ваш базар
 І вашу злість і ваші крики.
 Ти кажеш — зрадник? — Зрадник зла!
 Я ваших цінностей не знаю;
 Од вас душа моя взяла
 Одно лиш слово: проклинаю!
 Бо ви найперші вороги,
 Що даєте в спадщину рани;
 Своїм нащадкам без ваги
 Ви даєте свої кайдани.
 Я всіх покину без жалю,
 Без сліз, без дум, і без вагання,
 Я весь ваш мотлох спопелю
 Тепер в хвилину розставання.
 Я не проллю пекучих сліз;
 Я пережив давно ридання
 І в жертву Духові приніс
 І біль і славу і кохання.

БАТЬКО ПАННИ.

Іди од нас, бо все село
Тебе вже зранку проклинає;
Іди, щоб гірше не було;
Нехай наш рід тебе не знає!

ЛИЦАРЬ-САМ.

Іду, іду, та тільки ви
Ще не зрікайтесь так зарані,
Бо я, як вічний вартовий,
Вернусь до вас, мої кохані!..

А панна й зору не звела,
Вона пекуче так ридала;
Що означало »зрадник зла«,
Вона душею не вгадала.

ЕПІЛОГ.

Немов новітній Агасфер,
По світу Лицарь-Сам блукає;
В чаду фантазій та химер
Небесну мрію він плекає.
І сяйво дня і ночі фльор
Його любовно обливає
І неба дивний омофор
Йому натхнення навіває.
А там... А там настане мить,
Коли він гордий, непідкупний
До бою зможе приступить,
Смертельним ранам недоступний.

Гр. Чупринка.

ХВИЛЯ ЗА ХВИЛЕЮ.

Un moment.

Лишилось покласти в кешеню пахучу хусточку і можна їхати, — та ба немає ще автомобіля! В задумі пекуцій знов Жорж вернув до верцадла й пильно оглянув похмуро гнучку постать своєю... Але годі було милуватись уланським вимальованим мундіром: очі не бачили, а разом з усім тілом, з усіма нервами напружено слухали надприродньо чуло. Од пульсування в скронях здригувались і груди, глушились всі згуки...

Десь в третій, може, вулиці війнув свист коротенький, а, може, й ні; та в вухах боляче відгукнулось і жарко зробилось так, аж дух забило.

І знов тихо.

Раптово Жорж побачив себе на блискучому склі таємничому в яскравому електричному світлі. Побачив, як стояв непорушно і майнув йому дивний вираз очей небажучий. З досадою рвачким рухом одвернувся й приступив до вікна і знов завмер, а пальці забігали по підвіконню, швидко-швидко вистукуючи ритми перемінні. Знов кинувся — на годиннику одинадцята! Що робить? Посилає по иншого візника? Але ж найняти, який попало неможливо! Тай досада ж: він ще зранку замовив розкішний білий автомобіль, прегарний!.. Вона так само, напевне, вже чекає... Ах, як незручно!.. А може ще одягається? Чи гарна вона? Чи гарно вбранна буде? Це дуже важно! Мабуть, буде в білому... Так...

Стрілка перелізла ще через дві хвилини. Брала горячка... — От чортовиння! Ну й налаю бісового шофера... Як вона мене зустріне?.. Усміхнеться, запросить сісти... Запитає чи на дворі холодно... Нуда, як звичайно... Почастує чаєм...

Треба ж буде зараз таки попрохати вибачення, що дозволив собі... так! прекрасно! власне, дозволив собі прибути до неї незнайомим, але несподіваний випадок і таке

инше... Яке це зробить вражіння, ця заява і мій візит, раптовий візит?..

Мельодійний акорд автомобільного ріжка забренів під самісеньким вікном. Всі міркування вилетіли геть. Як хлоп'я підскочив з радіщів, аж свиснув, вмент одягшись, вискочив на східці, з розмаху штовхнув, ледве не перекинув швайцара. Той, дрібненько найпоштивніше зареготався, ніби захоплений несподіваним щастям і таки, хоч і не треба було вже, доложив — автомобіль подано, ваше сіятельство... І не вгаваючи тихенько реготався. Жорж був уже на вулиці, веселий як місяць. Вечір морозний, сухий схопив за щоки таким чудовим холодом. Повітря прозоре, блакитне. Місячне сяйво точиться.

Зручно вскочив у повіз, сів хутенько. Смикнув за дверця що сили, щоб зачинити і не змиг. Вдруге, втретє, аж гнівом загорівся, тільки що хотів налаяти шофера за погану справу, але саме в цей мент поштивий швайцар нахилився до порога і, як малу дитину, обережно витяг з межі дверець піхви довгої шаблі. Тоді причинив щільненько й низесенько вклонився з широкою усмішкою, і посилав наздогін швидкому як стріль автомобілеві свій дрібний-дрібний смішок.

— Коли б же мені там десь не зачепитись... Уклонитись елегантно... Ввійти... або як вона ввійде згодом, — звестись легко, гарно, незмушено... Та чого це я? Наче вперше... Може вона стара чи погана?.. І як таки я не розпитав того шибеника Макса? Згодився оттак зразу з безробіття й по всьому.

Зрештою стали під самим ганком невисокого будиночку. Мережаного, тонкого, плескуватого. Двоє вікон світилось ясно.

Постоявши під дверима, впевнившись, що більш байдужим і галантним бути не здолає, Жорж коротенько подзвонив. Зараз же одчинено і запрошено в вітальню. Велику, ясно мебльовану, витворно. Переступив поріг, окинув бистрим оком хату, й зняв руку до вусів, підкручуючи їх, а сам вибірав стілець, на якому зручніш буде сісти, як вона запросить.

— А я вас чекаю, — гукнув веселий голос десь збоку.

Перед його стояла дрібненька пані чи панна і простягала ручку дрібненьку. Назвав себе йолопом, бо забув, як поклав собі почать...

— Мій приятель доручив... себ-то, просив мене, з дозволу пані...

— Замінити його?.. Я знаю. Він мене попередив.

Жоржеві полехшало, немов пута з його впали. Од цього тону, наче знайомого, певного, нехитрого, од усмішки привітної, мінливої. Зразу віднайшов себе й найвитворніше вклонився.

— Я постараюсь, щоб пані не жалкували од такої заміни.

— О, сподіваюсь.

Трохи іронічно але кокетно всміхнулась.

— Гадаю, що чаю ви не хочете, бо не час, і я, знаєте, так хвилююсь, поки не виступлю раз, що...

— Я дозволю собі нагадати пані, що мій повіз до послуг пані, — в тон одказав він.

— Їдьмо!

Вона рішучо звелась.

— А в першу середу я сподіваюсь бачити вас знов тут, — привітно додала.

Він сам накинув їй на плечі манто і святобливо обгорнув. Тепер тільки примітив, що вона була не в білому, як мріялось чомусь, а в зеленкувато-блакитному. Сукня мінялась як морська хвиля й тонкими струмочками обливала мініатюрний стан. Біле мережево обпадало навкруги справжнім живим шумом рухливим. Це було далеко краще. Така маленька наяда, дивна.

На відході одхилила бокові двері.

— Добра-ніч, тіточко!

— Щасливо, дитинко, — одказав мягкий голос старечий. Двері зачинились.

— Хатня сторожа, — подумав скептично Жорж.

Вона чогось зупинилась на мить. Вагалась. Рухнулась до тих дверей, якось трохи ніяково блиснула на його очима.

— Ходім, — зрештою мовила тихо.

Плавко понесло їх жагучо-швидко. Вночішні вулиці такі одноманітні миготіли вогниками повз вікно наче на

одному місці крутились. В повозі було тепло, затишно, духами ніжними пахтіло. Було зручно, приємно й трохи ніяково.

— Ви там не були ще? — спитала вона.

По тону зрозумів, про що питає.

— Тепер саме не був на жаль, але однаково знаю, що публіки сила і що прийматимуть пані, як найбучнійше, бо ради вас ще вчора розкуплено останні білети...

— Я не про те. Мені хотілось знать, де вони сховали мою гарфу: Вона мені, — як дорога дитина.

— О, вона в певному місці, будьте спокійні. За це відповідаю я...

Одказав з певністю, а сам не знав навіть, чи перевезено її інструмент в концертну залю.

— Я дуже рада! Але ви справді певні?..

Інстинктивно-допитливо заглянула йому просто в очі, щось підкинуло сильно автомобіль вмент і вона з несподіванки трохи-трохи не впала йому на груди... Він ледве встиг підтримати її тоненький повабний стан.

— Pardon, pardon, madame, — ніяково вибачався Жорж, помігши їй знов сісти, — ви не забились, сподіваюсь...

— Ні, ні, не клопочіться; дурниці... — нашвидку, крізь зуби одповіла.

І чулась в голосі і ніяковість і зрадливо здержаний сміх забренів.

Жоржеві раптом здалось, що купе занадто тісне, що сидять вони занадто близько одно одного. Тай душно чогось і пахощі якісь, як дурман... Він нетерпляче заглядав у вікно: коли б швидче, бо не знав, що казати... Щось наче стало невидиме між ними, ніжне, але розділило їх, пошепки сказало, що чужі собі, а разом піддратовувало, спокушало на погляди, на торкання, на близькість.

— От і приїхали, — радісно скрикнув, ледве станули і стрибнув просто в твердий сніг, синій, скрипучий, а сяйливий як ті срібно-діамантові розсипи.

При вході зустріло їх кілька розпорядчиків. Один подав їй прегарний сніп білих троянд, пахучих, ніжних, хистких.

— Високошановна пані, наш гурток доручив мені уклінно дякувати вам за вашу ласкаву згоду допомогти нам в доб-

рому ділі. Спасибі велике прийміть од нашого заряду й од усіх членів. Ви єдині причиною величезного успіху нашої вечірки. Ваше ім'я у всіх на устах...

І богобійно схилювся поцілувати дрібненьку ручку. Жоржеві стало неприємно, він зробив нетерплячий рух, але його дама веліла затриматись.

Вона просто дивилась в очі старшині, не червоніла, не вдавала, що соромиться од компліментів, навіть не кокетувала, але Жоржа це дратувало гірше.

— Я дуже щаслива, що так сталось, — мовила лагідно, — і не відмовлю вам ніколи й надалі. А за квітки дуже дякую, я їх люблю, особливо білі троянди, — і ще раз простягла всім руку.

І тоді тільки він знов повернув своє право і повів гордо до „артистичної“, обхоплений святобожною трівогою й закоханістю летючою.

Далі її обступили зо всіх боків, натовп прихильників одняв її знов; але він твердо держався близько неї і умлівав од щастя, коли бачив, що вона шукає його очима. І, найшовши, посилає приязну усмішку, що пролітала повз численні зацікавлені обличчя, як білий метелик весняний. Плели ті усмішки, снували тонесеньке павутиня між ними, — нагадуючи про таємницю, — про менти чарівливі в теплому й затишному повозі. І коли вона пішла на естраду, і, проминаючи повз його, схвильована, злехка кивнула йому головою, немов на прощання, немов сподіваючись на його оборону, шукаючи сили нової для себе в свого спільника — залила його душу морем безмежних надій та обіцянок.

Ось вона стоїть високо, видко звідусіль любу поставу, обняту морською хвилею. Ніби, жалкуючи за тілом струнким, не схотіла та хвиля розлучатись з ним і, зупинившись в роздумі, обнявши груди й плечі, покинула на білій шії низку перлів своїх.

Мертва тиша прокотилась од перших лав і до останніх; полинула по всіх кутках і знялась під стелю.

Гримнули оплески нараз. Двоє великих кошів, повні білих квіток, знов піднесено їй і поставлено поруч.

От сіла, прихилила до себе гарфу на мить, на мить при-тулилась до неї, голову схилила, немов вітаючи її по роз-луці німим поцілунком. Звела тоненькі руки до струн, звела очі, почорнілі, блискучі, повні безвісти, тайни повні, і суму, і натхнення.

Помалу загомонів рояль і засміялась на одказ срібним сміхом гарфа. Як той жайворонок під теплим небом, так божественно-невинно й любо співали струни і викликали духів степу, і лісу, і сонця; і віяло ароматом не сказаним широкого простору й поезію недоторканої краси.

Оплели чари серця. Тому, коли затихла остання тріль ніхто не міг ворухнутись зразу. І пісня жайворонка ще дзвеніла глибоко в душах, брєніла як Еолова гарфа.

Вона мусіла виходить без кінця і коли виринала з моря білих квіток, як наяда, як наяда з шуму, крики й оплески глушили її, а квітки все сипались, все сипались зливою, дощем.

Втомлена успіхом, п'яна свідомістю влади, вона вже не могла говорити і тільки усмішка лукава, привітна і певна застигла на устах. Очі шукали чийхсь очей і не знаходили серед тисячі чужих однакових однаковим бажанням. Військо-вий оркестр чітко-рітмічно грав вальс уже... Натовп з країв порідшав, помалу заворушився. От хтось енергійно ляває між фраками й мундірами й ніжними сукнями, зашивається в саму гущу, і люде покірно розхиляються то сюди то туди, як жито під вітром. Ось вони ті очі давнього, еге, давнього приятеля? Жорж стискає їй руку. Вона очима ділиться з ним радіщами і йде за ним. Схилився, простягає обійми... Що це? Не стямилась, як обвинена сильною рукою, близько-близько обіч його носить плавко по паркету. Його вуси часом зачіпають їй плече, а погляд заглиблюється так в її погляд, що моторошно стає. Дихати важко.

— Я втомилась, — прошепотіла вона заснаженими устами.

Він зручно направляє її в бік, в тісне коло людей, живе, гаряче, рухливе, суцільне — розступаються і — одразу холодок, не так боляче-ясно, музики приглушені, згуки наче десь далеко-далеко. Царь-спокій повновладно захопив тіло і душу. Маленька канапка в куточку така надзвичайно

зручна і гілля перісте таке високе, таке гарне. Столик так зграбно підсунуто їй під лікоть. Славно. Заплющила очі. Наче поплила тихою рікою в краї чарівні. Минали хвилини, минала вічність...

Хтось зітхнув поруч і теплим подувом війнуло в лице. Втомлено озирнулась.

— Що це вам, лицарю мій? — здивувалась. — Не сумуйте, ось вам знак вашої дами, — і подала йому свою білу троянду.

Він мовчки поцілував квітку й притис до грудей. Говорити не хотів, був щасливий, що вона коло його, на його самого дивиться, до його самого говорить. Потроху загоювалась болісна свідомість її приналежності всім, всім...

— Я б не дозволив вам виступати привселюдно...

— Та ви деспот, я бачу, — дзвінко засміялась вона.

Якась незалежна нотка в цій фразі знов розпалила його.

— Мистецтво — роспушта: людина віддається всім, всім належить, кожен має на неї однакове право...

— Але в цьому його філософія єднання!

— На ґрунті... чутливості!..

Вона споважніла.

— Слухайте: людина — необмежений власник таємничого цілющого джерела — дає напитись всім, хто хоче пити. Всіх задовольняє і — кожен має право дякувати їй, як хоче.

Упертість, фанатизм сектантки одгукнувся в тоні її слів. Жорж вбачив за ними щось незмірно більше, що позбавляло його розуму.

— Але пані, як бачу, уміє поетизувати свої... інстинкти! На мою думку жінка, яка так чи инак задовольняє натовп — робить вчинок... неморальний!

Він важко дихав од гніву.

— Сказано сильно, але занадто широко. Вас щось, видно, зачепило за серце і ви сердитесь марно. Правда? — засміялась і додала: — бо мені хочеться оршаду, а... мій лицарь а-ні гадки!..

Жорж схаменувся. За хвилину столик перед ними був обважений фруктами, питвом, десертом, і на почесному місці в сріблі красувалось шампанське.

Повернувшись до неї, він щиро, інтимним тоном признався:

— Таки правда, ласкава пані, за серце мене зачепило, і ніщо інше, як...

— Як моя гарфа? — перебила вона лукаво. — О, вона в мене чарівниця і, далекі, мій „інстинкт“ до музики далеко не такий „неможливий“, як вам здається.

— Ваша гарфа зробила з вас рабиную...

— Рабину „інстинкту“? Ха-ха! Так! Вірну жрицю Евтерпи!

— Дозвольте почастувати вас шампанським?

— Будь ласка.

І простягнула тонку руку з чаркою... Йому божевільно захотілось зтиснути ці тонкі, довгі пальці і цілувати без кінця. Наповнюючи чарку, ніби піддержуючи її, він торкнувся, злехка торкнувся їх — і вино перестало литись і всі думки, всі бажання зупинились на цьому торканні. Жорж почував, що закоханий навіки.

— Ну, що ж ви? Годі?

Почервоніла й швидко висмикнула руку.

— За мистецтво! — жартівливо зняла чарку. — Згода?

— За ваші очі! А все-таки я волів би слухати вас або в дуже невеличкому гурточку, або... сам-на-сам... — пошепки додав.

— Коли ви любите інтимну обстанову, то в нас спільні ідеї. Власне, по щирости виступаючи прилюдно, я роблю справедливу жертву, правда, цілком свідомо. Але як би того не бажала — не можу дозволити їм побачити відкриту свою душу. Я все таки не можу, як ви кажете, віддатись їм цілком. Ті маленькі найостанні дверцятка в душі своїй, я можу відчинити тільки на самоті... і рідко для найближчих вибраних...

— Ви мене не позбавите такої надії?

— За що б? Приходьте до нас колись: вам, певне, пощастить...

Поцілував ручку тоненьку й довгим поглядом дякував...

Ще дві пари ввійшло в затишну хату спочити од танців. Сіли оддалік.

Які безкраї перспективи мріялись Жоржеві в її привітній усмішці. Як палко шкодував, що так по-дурному одсунувся од неї тоді в автомобілі... Чи вона б його одіпхнула? Чи розгнівалася би за коротенький поцілунок? Коротенький же! Єдиний? Мабуть... Чи пішла б вона за його? Невже ні? Напевне, пішла б. Хіба вона не сказала цього очима? Поспитать? Як одвозитиме її до дому. Ні! рано. Згодом, познайомившись ближче. Там її тіточки, мабуть, добре стережуть... Чи він їй до мислі?

— Ви дозволите мені одвезти вас до дому? — певно запитав.

Але вона не одказала: задивилась на когось з дивною незнайомо-теплою усмішкою, закликає рухом. Високий пан, прегарний з лица наближався до їх. Звелась і близько до його підійшла. На ході кинула Жоржеві лагідно: — вибачте.

— Ти втомився, здається, — не вірячи собі зачув він ніжну інтонацію її голосу...

Мов морозом обсипало...

— Що це? — Звівся й собі.

— Ну, мені час до дому, — звернулась до його.

— Так, значить, ми ідем разом?.. Ви дозволите?..

— О, дякую вам щиро, не клопочіться! Годі жертв! — додала засміявшись, — мене завезе чоловік. До речі от знайомтесь і прощайте! вибачте, на Бога, але я знемоглась. Не забудьте ж: в середу — ми дома...

Жорж схопився за щоку, неначе обороняючи себе од удару. І щоки таки пашіли огнем, як в побитого. Стиснув ручку шаблі, хотів висмикнуть. Жовті круги пішли перед очима, раптово знеслилися й машинально сів. Сором і образа пекли його.

— О, дурні мрії, дурне поводження, ідіотські погляди! Кокетка! Роспустниця! Негідна! Зрадниця! Зрадниця! І він змовчав на все, він, здається, потиснув руку тому нахабі!

Тепер тільки кинувся їм назирці, шалено продираючись крізь натовп, але швидко втомився й прийшов до памяти. Коректне, веселе товариство побіч, світло, світло, сміх, радощі, гомін. Закоханість хвилями точиться! завиває сповива-

чем, поглядами побиває, кидає дівчат і парубків в обійми. Поцілунки в найтемніших закутках причаїлись, ждуть черги... Ех... — Пролітає з панною Макс. Стривай же ти! Лукавий!

— Ти сам? — гукає, не зупиняючись. — Панна Mérie загубила кавалера. Я зараз тебе познайомлю.

Але Жорж не слухав: він побачив гарну панну, в якій пізнав сьогоднішню співачку. Поруч неї темна постать чоловіка. Вона не зводила з його очей, ніби замислилась, а уста грали дивно. Що це? Може, колись був знайомий... Одважно приступив до неї:

— Пані оддасть мені цей вальс?

— З охотою, але перше пізнайте мене.

— Та я вас одразу пізнав... Вашу руку, mademoiselle... Irène...

— Ба не вгадали! — сміялась і блиснули рівні зубки.

— Запевняю вас, що Irène, прегарне ім'я, і я нізащо не хочу кликати вас инакше!.. Згоджуйтесь!..

— Хіба що...

Було дуже весело. Було душно. Серця колотились. Вальс, спокусливий вальс.

Задихавшись втікли в холодок. Вихор чутливості залишився десь з боку, жарт тоненькою наміткою маяли, покривали й розгортали бажання, а очі договорювали те, чого сказати було неможна.

Зглянулись разом з собою, рука інстинктивно торкнулась руки. Обое розхвилювані. Вона, почервонівши, одвернула голову.

— Ви ще маєте охоту танцювати? — нахилившись до плеч її спитав тихо.

— Ні, не велику...

— Їдьмо кататись? Хотите?

І зазірав їй в очі так серйозно, так глибоко, наче од відповіді її залежало життя людське.

— Їдьмо! — по павзі рішучо мовила.

— Нам буде приємно, правда?

Вона не одвернулась, сміливо глянула чорними очима.

Уже одягаючи її, він ледве не зареготався на все горло. Божевільний сміх душив його, і він не міг вимовити слова.

— Що вам? — здивовано спитала, зупинившись.

— А ваш... а ваш... ха-ха, кавалер? Що стояв поруч вас, як я підійшов? Він не чоловік вам?

Вона невтриманно засміялась, згадавши непорозумілу фігуру свого сусіди.

— Ні! Він мій наречений тільки...

— Ха-ха-ха! І ви не боїтесь, що, покинутий, він вас зрадить?..

— Мені боятись?

І вирівнялась перед його, красуючись.

Жорж зміряв її захопленим, блискучим поглядом і несподівано схопив за руку.

— Нехай же стережеться він!

З сміхом вибігли на вулицю.

Білий автомобіль швидко завернув за ріг.

Гордій Юрич.

ДІВЧИНА.

Янголяточко вона —
Чиста-чиста, як лілеї,
Як вродливиця-весна...
Геть од неї!

Ти торкнувся? — Од страждань
Сльози-перли полилися...
Одійди-бо! Далі стань!
Не тулися.

Чистота її — свята.
Одкаснися! Бачиш, — плаче...
Опалив ти їй уста? —
Гей, козаче!..

Хв. Новицький.

NIE WOLNO!

(Сонет).

Ніе wolno!.. Слово се, холодне і блискуче,
В устах твоїх брєніло так свавольно,
Так мило... Але в нїм відчув я щось могуче,
Чому опертися булò... ніе wolno!

О, мово польська! ти і гарна і пестлива,
Але... (нехай не буде се фрівольно!)
У тебе є одна лиш вада нещаслива —
Вона містїться в слові тїм: ніе wolno.

„Чом не моя?“ — думки мої заграли блиском,
Коли побачив я тебе в кущах малини..
Аж раптом, слово се: „ніе wolno“ ніби приском

Мене вразило... І тиняюсь я бездольно.
Ох, не для мене соняшні хвилини,
Коли про тебе й думати... ніе wolno!

Микола Вороний.

З ПІСЕНЬ КОХАННЯ.

З лугу йдуть вівчарі,
Хмара танє вгорі...
Як ти, сонце, помалу заходиш!

Крізь туман на дворі
Вже горять ліхтарі...
Чом же серце моє, не виходиш?

Наче сімвол вгорі
Сяє нам дві зорі...
Ой, виходь же, виходь — я чекаю!..

На мотиви старі
Нам дзвенять кобзарі,
А я долю свою проклинаю!..

Ол. Неприцький-Грановський.

ПОХІД ЖИТТЯ¹⁾.

Панорама.

Море стає турскусово-срібне. Останній шепіт хвиль засипає у берега. Чутно гомін далекого міста і летючий з простору голос морської сірени. Пресолодка тихість літнього полудня.

Пан блідолиций — Злегка сивіючий волос. В очах мудрість річей скінчених. Служник виносить складне крісло, ставить на березі й відходить.

Пан блідолиций сіда в кріслі —

— яке добре сьогоднішнє сонце...

гладить долонею волоссе й чоло, потім опертий на руці задивляється в море. Білі вітрила десь плывуть по синіючій гладі. Танцюють на золотій смузі проміннів. Білі метелики моря.

Пан блідол. — І от-се вже я на другім березі... Який простір... який превеличний простір... — почина лагідно хитатись.

— Перебутий, перебутий простір... Все впізнане, пережите, — а от і грань вже... Річ скінчена.

Дівчина з квітами — Ті білі троянди, пане, — гляньте, сеї ночі розцвіли.

Пан блідол. — Що кажеш, дівчатко?

Дівч. з квіт. — ті білі троянди купить... дружині, або... такі чудові троянди! — потрясла захоплено квітами.

Пан блідол. — Коли не маю дружини, миле дівча.

Дівч. з квіт. — То комусь.

Пан блідол. — І нікого не маю.

Дівч. з квіт. — То-ж не може так бути, усяк має когось свого!

Пан блідол. — Е... єсть такі, що не мають. А ти-ж маєш кого?

¹⁾ Див. »Укр. Хата«, кн. 6.

Дівч. з квіт. — Маю, пане, дідуся. Такий білий, білосенький наче голуб.

Пан блідол. — А більш не маєш нікого?

Дівч. з квіт. хвилину мовчить зажурена —

— Нікого... але й нащо більш?

Пан блідол. — Неправду, неправду кажеш, — поличку бачу, по очах, — пестить косу дівчини.

— Ну, скажи, які твій милий має очі?

Дівч. з квіт. — Ох, превеликі, сині мов те море очі!

Пан блідол. — Ха, ха!.. вгадавем, гарне моє дитя.

Дівч. з квіт. — Пане, а ті рожі купете?

Пан блідол. — Ах, рожі?!.. Слухай, прецінь я вміраю — нащо мені рожі?.. день-два мене не буде... ха, ха!.. чуєш?.. не буде.

Дівч. з квіт. жакливо — Пане! це страшне, а ви смієтесь. Прецінь це страшно вмірати.

Пан блідол. — Е... дрібниця!.. скажи, багато сьогодні розпродала квітів?

Дівч. з квіт. — А-ні одного! Ніхто не купує, мов прокльон. Ні шага від ранку.

Пан блідол. — А багато торгуєш иноді?

Дівч. з квіт. — На один день, пане. Пережити один день до краю.

Пан блідол. — На один день... Яке чудо!.. Жити мов птахи, одним днем, — мов квіти...

Дівч. з квіт. — Дідусь рибалчать, я продаю квіти — так, на один день, — а там знову...

Пан блідол. — ах, дівчинко! ти, мов чудовий птах прийшла сьогодні до мене з квітами та співом. Благословляю тебе і день цей. Так мені добре, добре...

Дівчина з квітами сміючись хоче йти.

Пан блідол. — Чекай, а коли не продаси квітів?

Дівч. з квіт. — Ну то що. Дідусеві пощастить може. Море милосердне... (весело) — а ні, то й не будем одну днину їсти.

Пан блідол. — Візьми ті гроші. Нехай квіти лишаться тобі. Візьми, на один день.

Дівч. з квіт. — О ні, ні, пане! продам тії квіти, — день довгий! — сміючись швидко відходить, потім обертається —

— Сонце і море дасть вам здоров'я! — біжить сміючись.

Пан білолиций кидає дукат в море —

— Ха, ха!.. здо-ров-ле! —

витає руки у сонце. Лице в погідній усмішці.

— Сьогодні буде лист з тамтого берега. Привезе мені запах лип. Погоду мальв розцвілих. Сояшників...

— Добрий, милий лист здалека!

Чутно далеку, далеку оркестру. Пан білолиций прокидається з мрії.

— Ах! значить я ще чогось чекаю?.. Боже! — як це чудно. Чекаю... ще на щось надіюсь... Коли день мій заходить. Ха, ха, ха!.. А прецінь, всеньке життє чогось чекавем. Чекавем, чекавем мрії життя. Колисавем думку солодку о моїм полудні. І... перечекавем — не прийшла. День мій скінчений.

Відкидається на крісло. Очі солодко прижмурує.

— Але погідно мені і сояшно зараз. Все було, нічого нема і ніщо не буде... Нічого не чекаю вже. Лист... Може ще лиш цей лист. Знайоме, так добре знайоме письмо... Слова всі по-сто разів чуті. А так мені лист цей дорогий і милий. Тіні старого саду. Порохняві лавки. Танок в диких виноградах. Що ж це? Казка про те, чого не було... Сон на березі моря... — — —

Запада в солодке півсонне.

— Було, було так давно, десть, колись...

Блогість сояшна. Віддаленні тони оркестри плывуть меланхолійно і тануть над морем. В білім вбранні звільна сходить збоку східцями на берег Жінка артиста. Темні коси запяті грецьким вузлом над плечима. В руці галузка лілеї. Наближається до білолицього пана, легенько доторка квіткою його чола.

Жінка артиста — Що вам сниться?

Пан білол. — Приймаю благословенне сонця.

Бере галузку з рук Жінки артиста —

— а ті квіти для мене?

Жінка арт. — для вас. Як себе відчуваєте сьогодні?

Пан блідол. — Так мені добре, дивно добре.

Жінка арт. — Як це гарно. Я йшла до вас з тривогою.

Пан блідол. — Знаєте, від ранку грає мені сьогодні в душі музика. Ніби хороню щось і щось вітаю.

— Так мені сьогодні ши-ро-ко...

Жінка арт. — Дивно це. Ніколи не почувалам так солодости суму — як сьогодні. Майже радісний смуток мій і те, що я „одна“.

Пан блідол. — А! це власне той наш тріумф, що ми ціле життя „одні“.

Жінка арт. — Так, так... — задивляється в море, — дивно це: знаю, що сьогодні і завтра і вічно буду одна, а все когось шукаю. Ха, ха! це хворість певне.

Пан блідол. — І дарма. Все, що не єсть із буднів, мусить лишиться самотнім.

Жінка арт. — Хіба ж... і так аж до кінця?

Пан блідол. — Ха, ха!.. прецінь це наш тріумф, пані, — не з юрбою йти, а поодинокю. Це найбільша розкіш мого життя сьогодні, коли вже єсмь на тім березі другим.

Жмурить мрійно очі.

— Коли б я був скульптуром — різьбив би ваші руки. Прозорі лілеєві руки. Такі руки ніколи не досягнуть щастя. Єсть у них предивний вислів — як в очах ваших, в усмішці, — (з меланхолією) —

— Вже раз, колись, знавем такі руки...

Жінка арт. — І те-ж не вловили щастя? — сміється.

Пан блідол. — Мабуть... зрештою, це було так давно, що майже ніколи.

Жінка арт. — Не пам'ятаєте, — ха, ха!

Пан блідол. ледві чути — Але ще люблю.

Жінка артиста злегка похиляється над ним, кладе руку на чоло —

— Легенда з тамтого берега.

Сміються обое.

Пан блідол. — Бачивем вас вчора з вікна на пристані. Чекали мореплава?

Жінка арт. — Так, пійшлам виглядять „Надію“ — мав нею приїхать один мій давній приятель.

Пан блідол. — Ви ще виглядаєте когось.

Жінка арт. — Давній, давній приятель... Любилам його колись... разом жилисьмо в одному місті, разом пережили перші натхнення... В лісах далеких... Знаєте, тоді — коли людина є найкращою.

Пан блідол. — І не приїхав?..

Жінка арт. — Мореплав опізнивсь через бурю, — повинен прийти сьогодні.

Пан блідол. — Привезе мені лист з тамтого берега... Ха, ха! бачте, й я чекаю. --

бере в долоні обидві руки Жінки артиста, дивиться в її лице і меланхолійно сміється...

— А ви знаєте, що я сьогодні або завтра вмиру — знаєте?

Жінка арт. — Ні, ні! що вам? Таже почуваете себе краще — звідки ж смерть?..

Пан блідол. — Нащо ви це кажете? — прецінь ви не з юрби.

Жінка арт. — Але... нащо ж говорити про це?

Пан блідол. — Чом, пані? Гадаєте, що смерть сумніша від життя?

Жінка арт. — О, ні!

Пан блідол. — А, власне! Ви уявляєте собі, яке свято впізнати все? Знать, що все єсть зарівно мале як і велике.

Ні в чим не бути замкненим...

Так простірно, простірно... Бо єсмь вже по-за всім, що зветься життєм.

Життє йде передомною — але гляжу на його похід з мого шпиля.

От, неначе вийшовем з ріки, в котрій допіру весь понираем. Ще отіка з мене вода — але стою вже на обриві і дивлюсь на її біг згори.

Така каламутна, розпіняна ріка.

Навіть чудно вдає, що це хвилину тому і я в ній купався.

Жінка арт. — О, я розумію це свято!

Пан блідол. — Так йшовем, так йшовем до визволення мого... Цей шпиль... чи ж це і є визволення?..

Жінка арт. — Цей шпиль... О! як далеко мені ще до нього. Я так прагну вийти на якийсь шпиль, або понирнуть в глиб якусь. Зморила вже мене та нормальність життя...

Де ж моє визволення?!..

Пан блідол. — О, пані! ви стоїте на передодні свого визволення, колисьте вже не досягли його.

Жінка арт. перечучи потряса головою —

— Ні... Що ж є визволення?

Чи порвать, здоплати всі пута життєві і стати тільки „собою для себе“? Знівечити все, що будувалося колись власними руками, а сьогодні безцінним вже стало?

Чи вийти по-за все, що є життєве, зачинитись в склянім палаці мрій власних і жить вже тим, що лиш приснитись?

Чи пережити себе самого? все впізнати і ні за чим не тужити більше? На все глядіти, але не жити нічим — може, як ви?..

Чи визволення — є сама смерть?

Пан блідол. похиля голову в долоні —

— Не знаю, не знаю, не знаю.

Я йшовем до иншого визволення. На якийсь шпиль життя.

Чоловік визволений! Ви знаєте, ви розумієте, пані?

Чоловік, що заволодів життєм і собою. Знає всі варто-сти і нічого вже не переплачує. Ціну всіх річей впізнав. Вийшов по-за приземність буднів, по-за зненависть і тем-ряву любови. Посів ширину пресолюдкої любови, — ах! ні, — якоїсь вселюбови, пані.

Мрійно —

— Чоловік визволений... Чоловік визволений... несучий у собі мудрість прощення. Це якийсь вищий критерий для себе й для всього.

Вже несвідомо не діє нічого. П'є з уст життя з повним розумінням. З подвійною насолодою коштує смак його.

От, марився мені такий чоловік визволений.

Жінка арт. — І ви прийшли до нього.

Пан блідол. — Ні, пані, — не дійшовем. Я вміраючий. Чуть вловимий рух відчаю.

— Зрештою, зрештою не знаю. Здається мені, що впізнавем свято вселюбови.

Радісно —

— Справді, коли б мені сьогодні привели найгіршого злочинця, що батька вбив мого і брата, — найгіршу зробив мені кривду — простивбим його.

Але чи це визволення? Не знаю... не... знаю... Мене овів настрій смерти, — я весь у ньому...

Жінка арт. захоплено — Свято життя, свято життя!

Пан блідол. — Ха, ха, ха! свято життя?.. Святкую моє свято життя в день смерти. Ха, ха! — спокійно, з наголою розвагою —

— Як це добре! це, навіть, дуже гарно, що я вміраю.

Коли б я жив довше — переживбим це свято. Зійшовбим з мого шпिला вниз. З вишини настрою.

Колибим, от чудом, видужав — це було б неестетичне. Правда? — пестить руку Жінки артиста —

— Прецінь, ви мусите сказати, що — так, ви визволена.

Жінка арт. — Так. Я глибоко відчуваю ваш настрій. Таке чудо. Предивне якесь чудо... — захоплено зверта лице у сонце —

— Визволення!

Пан блідол. — Так, ви добре сказали, — моє визволення — смерть, — (мовчить хвилину) — але ваше мусить бути життем.

Жінка арт. — Моє визволення?..

Пан блідол. — Так... тільки...

Жінка арт. — Що, що?

Пан блідол. — Заволодіти собою і життем, стати не рабом його, але паном.

Жінка арт. — Так... заволодіти.

Загадується довго.

Пересовується ряд людей буденних: „Дами“ і „Добродії“. Сміються. Говорять о річах дня. Всі однаково йдуть і рухаються. Конвой салдатів проводить кількох арештантів.

Брязкіт кайданів і сміх фліртуючих жінок.

Ідуть до однієї мети.

Пан блідол. — Бачте, це все раби життя. Нічого не знають про сні о визволення.

Жінка арт. — Куди вони йдуть?

Пан блідол. — Певне якийсь випадок — пир юрби.

Жінка арт. — Чуєте, марш похоронний грають?

Пан блідол. з легким неспокоєм —

— Марш похоронний...

Тони оркестри стають цілком близькі.

Звільна понуро вплива похід погребальний в супроводі війська. Домовина в вінках. Стяг.

Студент — Це мій знайомий. Вчора застрілився.

Дівчина — Хто ж він?

Студент — Офіцер. Молодий ще був.

Дівчина — Шкода...

Хтось з юрби — А казали, що отруївся.

Жінка в рябім платті — І то через любов.

Хтось з юрби — Через любов?.. ну скажіть.

Жінка в ряб. плат. — Ха, ха! — шей, мабуть, з замужньою, роман!

Добродій в пенсне — Але, що ви?.. там цілком щось инше!

Жінка в ряб. плат. — Я краще од вас знаю.

Добр. в пенсне — Pardon! я з ним граю в біллярд.

Жінка в ряб. плат. — Ну, ну, і що знаєте?

Добр. в пенсне — дуже темна і нечиста справа.

Жінка в ряб. плат. — Пяниця був і шуллер, кажуть.

Хтось з юрби — А хоронять мов „порядну“ людину.

Похорон пересовується в ритмі музики як чорний привид. Дві „сірі постаті“ хилком повзуть наостанку.

Пан блідол. — Ха, ха, ха! Життє йде, йде... Ха, ха, ха!..

(Далі буде).

Галина Журба.

ЗЕМЛЯ ОБІТОВАННА.

I.

Чи я за усміх пустотливий
Тебе люблю,

Чи днів далеких переливи
В тобі ловлю?

Чи ти — моя, чи це омана?
І звідкіля

Спливає знов обітованна
Моя земля?

Невже по довгім мандруванні
Я те знайшов,

Чим платить за віки страждання
У-мент любов?

II.

Нащо ти знов усміхнулась
І в серце кинула огнем? —
Вже ж наші дні ясні минулись
І до зими ми вже ідем.

Так не обманюй знов надії
І білих рук не простягай! —
Тому, хто гине у завії,
Дарма нагадувать про май!

III.

Ти пішла широкими шляхами,
Я іду полями по межі...
Ах, ще вчора ми були квітками,
А сьогодні — люде і... чужі...

Без прощання, тихо розійшлися —
 Ти на гору, я в зелений яр...
 Ми ще вчора, вчора розцвілися,
 А сьогодні — як пташки без пар...

IV.

Забула про мене давно ти,
 Про тебе давно я забув,
 У тебе новії скорботи,
 Я в щасті новім поринув...

Коли ж тобі радість заграє
 І смуток мене обів'є..
 Нам може знов хтось пригадає
 Про щастя — твоє і моє..

* * *

Людські розмови... десь дзвін церковний
 Повітря крає своїм крилом, —
 А в серці знову стрій молитовний
 І знову сльози звилися клубком.

Повітря сине — і ледве мріє
 Далека хмарка, як відгук снів —
 Гуляють тіні, і блиск надії
 В душі глибоко знов залелів.

Колись в блакиті оцій бездонній
 Ударить в сурми ключ журавлів...
 Дрімають віти, і шум їх сонний
 У серці будить знов одгук снів...

Максим Рильський.

ОСІННИЙ ЦВІТ.

Психологічні арабески.

*(Присвячую першим дням
золотої осені року 1909-10).*

1.

Осіnnий день жмурить свої невеселі очі. Густі, темні вії спадають все нижче й нижче. Починає смеркатись. По кутиках кімнати стає повна ніч. На стелі ясна пляма — одблиск жару, що гасне в комінку. Перед комінком, в глибокім мягкім кріслі помітно нерухомий сілуєт чоловічої постаті. Ноги витягнені і на блискучому чоботі горить і тане тако-ж червона цяточка. Голова похилена на долоню правиці, яка наче вросла в поручень крісла. Ліва рука безсило звисла до долу...

В кімнаті тихо, непорушно тихо... За вікном на улиці гуде городське життя, на столі серед білих паперів чікає годинник. Серце холодне спить, думка приглядається до внутрішнього життя і собі дрімає. А за стіною де-коли дзенькнуть ножниці, од несподіванки постать здригнеться і знову тихо, смертельно тихо... Ще згодом хтось глибоко зітхне і ледве чутно тоді плине сумна мелодія:

До тебе, люба річенька,
Ще вернеться весна;
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!..

Немилосердна-жорстока рука наче торкнулась зневажливо до наболілих ран серця. Здрігнуло воно од болів і струсило завмерлою поstattю. Зайнялось серце огнем буйного страждання і в одчаї заціпились зуби, щоб не вирвався згук, ні один згук нестерпимої муки. А мелодія плине, шириться по кімнатах, дужчає і вже, здається, заколисує стрівожену душу в своїй колисочці суму й журби. Приємне, лагідне вражіння ласки обгортає тоді душу й тіло. Ухо

коли-инколи прислуховується до окремих згуків, що брелять довго і далеко-далеко, в самій глибині серця. А огонь все потріскує та гасне — чорніє і перемагає його темна ніч... І ось вона наче чорна бабуня пригортає все до лоня свого і солодке забуття обвіває безсилу думку приємним вітром сну чарівного...

А спів все гойдає та присипляє:

Край берега, у затишку
Привязані човни,
Там три верби схилилися
Мов журяться вони...

І пливе човник тихо, без плеску і весла не гримають в щоглах. Молодий, хисткий лозняк купається в теплій, прозорій воді. Далеко чайка скіглить і надриває душу. Якось нехотючи псує вона настрої тихого щастя і покійного задоволення...

Широка, чудова заводь здається під густим гиллем розлогих верб таємничою печерою і кортить завітати туди і зілзяться з тою царственно-могучою красою, яка простяглась безкрайім полотном перед зачарованим оком. І одним, двома дужими рухами весел човник сковзає по-під гилля старої верби...

Дно вистелено пахучим, зеленим сіном, а на йому так мягенько та покійно лежать в чаду зів'ялих, ароматних квіток і трави. Голова покоїться на її любих колінах, а маленькі жваві пальчики приємно перебирають волоссям, гладять і, здається, торкаються самого серця. Говорити не охота... Все ясне, все відоме...

Як хороше, як весело
На білім світі жить!..
Чого ж у мене серденько
І мліє і болить?..

Човник хитається та хитається на воді... А вона тихо співає і дивиться в душу своїми синіми великими очима... Синіми, наче пучечок волошок у вінку... волошок!.. Здається, наче й світ її очей синій, тихий, лагідний... Вся вона наче волошка... Струнка, красива й чарівна...

Завмер в тихих спогадах наче те поле в літний вечір...

Чого ж у мене серденько
І мліє і болить...

вперто бренив болючий мотив і несподівано думка згадує другу картину... тоді різкий, важкий біль відчувається в грудях, давить щось серце, а перед очима танцюють, мов божевільні довгі, страшні думки...

2.

— Дев'яносто два... Гарненький флігель... Другий поверх, другі двері з приходу... Як світиться у вікні, то вона напевне дома... Я вийду... Вийду несподівано, вона тихо зрадіє, але не рушиться з місця... Розкажу тоді все... все розкажу, впрохаю, вмолю її... Вона ж зрозуміє мене, прос... Ні, ні... не простить, а тільки зрозуміє мою муку...

— Ой, не зрозуміє, не схоче навіть слухать, прожене... Не дала ж руки в останню зустріч... Ясно довела цим, що ми стали чужі, чужі ми тепер один другому... Яка жорстока!.. Яка безсердечна!.. Безсердечна стала й холодна до мене... Байдука навіть...

— Ні!.. таки піду... Піду, будь що буде... Прожене, буду знать, що прогнала... але...

— Мармурові східці й червоний килим... Чотири, п'ять... Кроки нечутні, о, це гаразд!.. Зворот ліворуч... Ще східці... Тихіше би, можливо тихше... Двері... без нумера, без надписа, без дзвінка... Постукать?.. Ні, ще не одімкне!.. Торкнув несмілою рукою. Одчинились!.. Боже, лячно якось стало... Без скрипу й шуму одчинились... О, милі, любі, мої двері, ви розумієте мене... Корідор і знову двоє дверей... Оттам за другими дверима її кімната...

— Мала, тепла й весела кімната... Проти дверей двоє вікон, котрі так незрадливо світять і переказують мені її таємницю... Білі занавіски з білими пастушками й отарами овець на них... По стінах картини і картки — пейзажі й види Криму. Біля вікна різблений стіл з книжками та фотографічною карткою моєю... В кутику її будуар, де пахнуть гвоздики та стремить біла тубероза, але головну цінність має велике дзеркало...

— Біля стіни — постіль... Над постілю широкий український килим. Край столика електрична лампа під білим абажуром, а на постелі лежить вона і читає... Ноги вкриті червоною, теплою ковдрою... Маленька, біла подушка вибилась з-під її головки, химерної, гордовитої головки і закрила ліве личко... Там, під подушкою личко певне розігрілося, зарум'янилось і пахтить жаром... А чи не хвора вона?.. Не дай, Господи!.. Друге — ледве зашарілося... біле, мов маленька пелюстка отої туберози... Колись я, щасливець, його цілував, тулив до свого, до чола й до уст... Колись... колись...

— Волосся розбурилось, насунулось на чоло, як раз так само, як бувало в довгий час нашої балачки задрімає вона на моїх руках, розпустивші коси перед сном... Очі її наче крізь густе ситечко стежать за чорними рядками книги, а рядки зливаються, стрибають і заважають їй читати... Сонна думка тихо промовляє те, що підказує їй маленьке серце...

— Не приходить... Третій день не приходить!.. О, Боже!.. Він же знає... повинен знати, що я давно вже приїхала, що живу отут... що жду я його кожну хвилиночку... Шепни, напути Ти, Всемогучий, його... Ні, ні... нехай сам визнає, знайде, коли серце його шукає мене!.. Стежив же він за мною раніше?.. Стежив за кожним моїм кроком... В далекім Криму вмиг визнав мою адресу...

— Ні, не прийде, ні!.. Дав же слово, клявся, що сповнить моє бажання, моє прохання не бачитись нам... Просив ще в останній раз повірить йому... Впевняв, що моє бажання — закон йому... А ну, чи стримає своє слово?.. Правда, скільки раз він його давав, а непорушне воно було тільки до першої зустрічі... А тепер вже не прийде?.. Не прийде... Боже, Боже!..

Судорога ридання, глухого ридання скривила тонкі її уста. Книжка впала долу й вільні руки з мукою сплелись над її головою і впали на чоло... Вона прстяглась на постелі і лежала горилиць... Горючі сльози душили горло, груди боліли од страшеного тягару невідомости...

— Захоче здержать своє слово?.. Образився моєю впертістю?.. Я ж не хотіла цього!.. Я ж повинна була вимагати

од його тої муки, як од мене вимагають цього непотрібного мені страждання... Як він цього не розуміє, не бачить... Не чує, що жду я його, як виглядаю що хвилини?.. Ми ж би тільки одну хвилиночку бачились, сказали б одне-одні-сеньке слово порозуміння і тоді б покірно розійшлись не бачились би довго, довго... а потім забули б одне другого... Не було б цієї муки страшної... Забули б на віки... не пізнава...

— Йде!? Здається, йде... хтось... По східцях чути тяжкі кроки, чоловічі... Двері в коридорі одчинені зараз... Сюди!.. сю-ди...

Піднеслась на лікоть. Прислуховується... Кров тяжким молотом б'є в висках, жаром обсиплено тіло... Серце захололо, дух затаївся... душно...

— Ні!.. ха-ха-ха... Не сюди... Це здалось мені... А я перестрашилась, дурна. Злякалась... Чого?.. Та як він осмілиться лізти в чужую хату? Як зважиться прийти, коли я, вимагала, щоб він й на очі не з'являвся, щоб виїхав зовсім з города?.. Далеко, далеко в чужий город... щоб не знали ми нічого, нічого... навіть, чи живі ми... Ні!.. Але як хто з нас заслабне?.. Буде самотний лежать в темній хатині і нікому буде й холодної руки прикласть до огненного чола... о, ні, ні!.. страшно... Не можна!.. не можна!.. Тільки тут! в цім городі!.. Зо мною... в цій кімнаті... милий мій, милий!.. де ти?.. я... я змучилась без тебе...

3.

— Що це ти мов пугач в пільмі очима світиш? — несподівано запитала молоденька, жвава, весела й дзвінка дівчина. — Що мовчиш?.. Де сірники?.. на столику?.. Та ти спиш, чи гніваєшся на мене?..

Вона чіркнула сірником і розбудила його од приємного забуття. Він тільки одвернувся од світу та мовчав як і раніше.

— А я ввійшла у кімнату і думаю: перелякаю ж я його добре!..

Павза.

— Ну, чого ж бо ти такий сумний?.. Похилив голову наче лист зів'ялий... Лице змарніло, очі захмарились... мовчиш... Вже знову щось?..

Те „щось“ таємне, невідоме зараз стало мижи ними, мижи братом і сестрою і заступало їй його, його завжди замисленого, сумного. Заступало дорогу в його груди, де, знала вона, билось трівожне серце. Забороняло вийти туди, приглянутись до всього і своєю малою, жіночою, теплою і ніжною рукою зробити там лад. Їй цього так хочеться!.. Завжди поривається вона, щоб дати зрозуміти йому оскільки болить її серденько, як їй хочеться допомогти йому, розпитати, приголубити по-материнному його, свого любого брата. А він мовчить, носить своє горе і нікому не каже...

Якусь хвилю мовчанка... Взяла вона з етажертки дзеркало, підняла з лиця рідку з чорненькими цяточками вуальку, одколола брилик і поправляла волосся. Пальчики її жваво забігали то з одного, то з другого боку і вмиль, мов віночок на голові лежали там кучері. Темно-блакитна, оксамитова стрічка перевивала їх і кінці її з якимись не-то дзвіночками, не-то зірочками поважно гойдались над ухом її. А він пильно слідкував за тими рухами і забував свої прикраси... Легче ставало з нею у кімнаті...

Кину кужіль на полицю
Сама піду на улицю...

Бадьорий, молодий акорд знову бренив в суміжній кімнаті... Жвависть, веселість, потреба прикрих рухів обіймали тіло... Здавалось, що ясний світ поволі, здалека наближається сюди і він могучий і радісний вигонить з кімнати, з грудей пільму, сум і журбу. Він зірвався з крісла і молодим, твердим кроком заходив по кімнаті, опустивші все-таки долу важку голову. А вона кінчала свою причіску і підспівувала тій...

— А знаєш, я тільки що од Каті, — раптово почала вона балачку. — Дивна вона якась... я її не розумію... Були хвилини, коли я її просто не зносила. От весела, співає, підстрибує, а то, дивись, вже очі налились сльозами і великими краплинами швидко, швидко котяться по лиці... Що це?.. Як можна так не володіти собою?..

І згадав він маленьку дівочу постать, з чорними бистрими очима і розкішною довгою косою. Тонесенькі, рівні брови на білому, блідому чолі і ширські, як для її зросту, чисто хлопчачі кроки. Її голосний, грудний сміх і жваву балачку, вперту, переконуючу балачку в товаристві. А в останній час глибоко-задумливі очі і бліду, навіть занадто бліду з лица, з темними колами вкруг зажурених очей... І той глибокодумний надпис на її прес-пап'є: „чим дужче мучить горе, тим більш веселою треба бути“... Страшний надпис!.. Так і стають в уяві ті великі краплини в очах і ясно стає, що горе мучить нестерпимо, а веселощів нігде добути... Холод проймає душу за її молоденький вік...

— Ой, не говори ти цього, — запротестував він глухим голосом. — Ти не годна її зрозуміти, це правда!.. Тобі здається, що людина завжди в силі володіти своїми настроями... Чи силувалась ти хоч раз приглянутись пильніше до того, що витискає з її очей оті краплисті сльози?.. Ти ще молоденька, не знаєш, що то за горе буває у людини... Ти, знай, шебечеш собі, стрибаєш мов весела пташечка і нічого не бачиш, не знаєш... Твої очі ще сліпі, вони не бачуть в житті людському чорного, нужденного, страшного... І, дай Боже, яко мога пізніше довідатись тобі про нього, бо то мука, то ад на землі...

— Прошу, прошу, що за характеристика!.. Я знаю, що горе річ не весела, але ж, кажу, треба не показувати його людям...

— Коли б то сила!.. Та її не стає. Не сила терпіти його на самоті. Бажається винести його на люди та розвіяти по полю, але люди ще гірше впливають своєю байдужістю, нерозумінням... Кожний носить своє горе і чужого не добачає... Не показувати, кажеш?.. А як потрібує серце, душа пригорнутись до щирого, теплого лоня матері, друга і виплакати все до дна, виговорити все до-словечка... щоб почули й зрозуміли наболілу душу... І я знаю, що не один раз вона приходила до тебе, бо вважала тебе за щирі подругу, скільки раз ви гомоніли до сліз її, до божевілля, до одчаю... Так! так!.. бо за годину перед цим в неї хоч горіла віра в грудях, що була душа, котра може одгукнутись

на її квиляннє... А тепер?.. Це божевільний страх!.. А ти кажеш: най не виносить на люде...

— Та, Господи!.. — схопив він в долоні свою голову і став посеред кімнати. — Коли б сила моя, то грімів би я безперестанку шаленим, небесним громом, гуркотів би диким, підземним голосом, заливав би горячим дощем, обсипав пекучим піском, гонив би з поля в ліс і там жбурляв би в них столітними дубами... трусив би їх розкішними будинками, всею землею, все б руйнував, ніде б покою не давав їм, отим глухим, сліпим людям і... хижим, лютим звірем би ревів над самим їх ухом, що я один!.. один серед мільйонів живих істот, один серед краси і величі життя... один всюди і завжди, в-день і в-ночі... Що горить моя душа полум'ям зневаги, образи за те, що дав мені Творець тепле серце й бистру думку та посміявся з мене... я безсилий, я замерзаю серед людей... я, людина, лю-ди-на... найбільш непомітна істота в світі...

Він підбіг до неї, присів на краєчок канапи поруч з нею і поклав одну руку на її коліно, а другу простяг в повітрі...

— Памятаєш, памятаєш, — говорив з протягом, з замилованнєм, — як часами ляжеш на узлісі в густу траву... Ранок вже переходить в день... Роса злітала з високих трав і квіток, а тільки там в гущавині ще сяє бріл'янтами... Небо високо, високо над землею і таке чисте, синє з клаптиками хмарок... Глянеш в нього і страшно стає перед його велетенським простором, бо знаєш, що воно, мов безодня, глухе й невідоме... І боляче стає за себе... Бо ти маленький, нікчемний, непомітний звідтілля з-гори... Ніхто тебе не бачить і не хоче знати...

— А тут же повернешся до землі лицем... Трави густо-густо переплелись корінням, так дружно, так міцно врослись в густий мох, комашки так жваво і байдуже роблять свою непомітну роботу... а розгорнеш правицею і цікавим, веселим поглядом зорить на тебе маленька мисочка блакитної квіточки... дикої незабудочки. Соромно робиться, до жалю соромно, що така малесенька в далекім од людей лісі, в глухім кутику, в гущавині моху вона росте і щасливо

цвіте... А ти!.. Ти... нікчемний цар природи.. цар без золотого вінця заздриш блакитній квіточці... Бажається стати такою ж непомітною серед людей цяточкою, щоб мати право чаруватись красою життя тако-ж радісно і щасливо...

— Ну, годі, годі!.. ти говориш щось таке, чого я й не розумію до чого воно...

— Не розумієш?.. Всі ви, та і ми, нікого не розуміємо... Всі ми говоримо на різних мовах, наче перегукуємось в густому лісі...

— От значить і треба мовчати, та не виносить на люди того, чого ніхто не розуміє...

— Але ж розуміння того треба для життя!..

Не всі ж тії та сади цвітуть,
Що весною розвиваються...

провадила своє самотня душа за тонкою стіною...

Чуєш, чуєш?.. ось правду співає... І правда, багато не так стає, як хочеться і як, здавалось, повинно б бути...

І взяла вона зо стола широкий ніж, яким розрізують книги і вдарила злегка його по щоці, наче щоби звернути увагу в інший бік.

— А як гарно виросли в тебе вуса... — і ножем розділяла їх на дві лави та кінчиком підносила у-гору. — Борода виросла як... Тепер вже ти спокійний, бо не будуть гніватись за знищення її... ніхто і не визнає, що ти її голив...

А він слухав і думав, що нікому вона тепер непотрібна й не мила, як і він в цілім великім світі... Задзвонив годинник за стіною.

— Дев'ять б'є?.. Боже, як пізно!.. Я йду, йду до-дому... А ти лягай спати швидче, бо втомився... та поменше думок... Захочай голову під подушку і спи без снів до самого ранку... Прощай!..

Вона пішла... Зостався сам... і завмер в глухій самотині. Старий годинник за стіною прошипів дев'ять раз... Завмерло все...

4.

Бам-бам-бам!.. бам-бам-бам!.. бам-бам-бам!.. могуче мідний голос в серце б'є, в голову і груди вже тече, кричить і благає бігти нам туди, туди на край села... туди, де топиться земля, де кров котиться з милого чола... де велитенська сила наше щастечко обвила кровавим поясом своїм і од могучого стиска там чорний вугіль і сірий попіл палає сам...

Туди!.. туди!.. на край села!.. там страшне божевілле, там наше весілле... Біжіть, рятуйте!.. Беріть гаки, беріть цимбали!.. будемо грать, будемо слізьми поливать!.. там вінці сяють, там музики грають... Ха-ха! ха-ха! нехай гине дівчина!.. нехай плаче сиротина... Води!.. і ще води!.. сміху, жартів й свисту, пісень, горілки й шишку!.. Беріть, руйнуйте, горіть, а ви танцюйте і в небо полетим!.. Гаком за лату берім, подякуєм свату за ласку, що горим!.. І рідному батенькові вклонимось низенько за те, що обікрав, що щастє наше зруйнував... Отут вона, отут горить, вже двері й вікна посмалились, вже рідні нашої вклонились!.. Беріть її, вона моя!.. Беріть і з серця кров її точить, бо не любить вас вона!.. А я вийду, в огнь влечу і на руках своїх понесу, од вас і до нас, в далекий край, в наш тихий рай... Ага!.. ага!.. огонь пече й палає, сват в бубон вже грає!.. Бам-бам!.. бам-бам!.. прокляття вам, прокляття вам!..

І Божий храм стоїть отам. Туди ми не підем і щастє своє там не візьмем... Оттак, оттак, бувало всяк... ха-ха!.. ха-ха!.. вона ж моя, авже-ж моя!.. кохана й мила, любов моя... І золотий вінець не дасть щастя нам і не вклонимось ми богам й попам... Отам, отам, то людський хам не схилить голови нам... а в подяку од нас прокляття на вас, прокляття на вас!..

Та що?.. Її украли і щастє наше зруйнували... Таки ж вони, наші вороги — то рідні батьки... А люде, а як же я?.. Як любов моя?.. Вона ж така... а-я, така велика й свята!.. Горить і сяє, все милої чекає... Оттак, оттак... Дзінь-бам, дзінь-бам, я знову сам, я знову сам... Життє скалічене,

щастє знівічене... Звичайно так, звичайно так!.. Ні-ні... Он зірка там, ще світить нам... Бам-бам, бам-бам!.. смерть батькам, смерть батькам...

— — — — —

5.

— Що це?.. О, Боже, що це?.. Дзвін на гвалт... її сльози... пожежа... весілле... Що сталося?.. що зо мною?.. — і великими, божевільними очима він вдивлявся перед собою, прислухався до далекого шуму за вікном і нерозумів нічого.

Якісь грубі, тяжкі й холодні руки схопили з-заду і затулили його очі, його мізок густою темрявою, нудною сліпотю. А душа нудилась, благала світу, ясности, порозуміння...

Схопивсь з місця... Пробіг по кімнаті чотири кроки і став раптово, мов стовп перед проваллем, стиснув в долонях виски свої і застогнав:

— Що це?.. що зо мною...

І вдивлявся в глибоку безодню своєї душі та окружню темряву і казав:

— я хорий... я знаю... я збожеволів... збоже-волів од безумного кохання до неї... а вона?.. вона не розуміє, не чує мене... далека моя... недосяжна царівна...

І великі, краплисті сльози потекли з очей горячою, високою хвилею, хлюпнули на його серце і захлинались воно в ній... Ступив ще два кроки вперед і стукнувся чолом об ріг шахви з книжками і ридав нестриманим плачем довгу хвилю...

І тануло холодне, крижане горе його і спливало зо сльозами, мов крига вниз по воді.

— Чого це я?.. Дурний... дурний... — і судорога струсила його постатю. — Сльозами щастя не добудеш... Сльози-безсила... А сила де?.. Си-ла... Могуча сила, щоб вирвать ясне моє з лихих пазурів ворожих?.. Щоб взять... забуть його... пригорнуть міцно, міцно до наболілого серця... щастє моє...

— Стоїть, стоїть ось передо мною, як місяшна чарівна ніч... така тиха... ніжна й прекрасна... Стоїть... і закрила

увесь світ своєю соромливою, прекрасною, зажуреною по-
статю... і дивиться, дивиться в очі мої, в мою душу ясним
надійним поглядом та... мовчить...

— Мовчить, не кличе своїми рученьками хорошими, як
ваблять срібні од роси листочки до себе перші проміні
ясні... І не рушаться німі уста її і не лепочуть вони од
першого дотику тепла до їх... А я цілую їх, цілую через
холодне повітре її, її, котра не любить вже мене... її далеку,
недосяжну... Не любить... Не любить мене?!.. За що?.. За
що не любить? Ме-не?! Піду, питаю... Питаю, най скаже,
за що світ життя мого губить?.. Піду!..

Зірвавсь, мов з ланцюга... Одягнувсь швидко. Дмухнув
на лампу і побіг...

6.

Ворота не замкнені... І світло є в вікні!.. Знайомі двері...
східці знайомі. І у ліворуч зворот... Останні двері...

— Постукаю... може спить?.. А може сподівається то
не схоче одчинить?..

Постукав тихо. Мовчання... Ще дужче... І почувись дріб-
ненькі, жіночі кроки в коридорі і запитання за дверима:

— Хто там?..

— Вона!.. Що мені казати?.. Пізнає голос, не пустить...
Я... то, я...

— Подожди, зараз... чого так пізно?..

...І побігла у кімнату і чути було якесь шамотіння та
стукіт... Хвилину, друга...

— Боже, як довго!.. Не прийме, не пустить... зараз спо-
гадає все...

— Можна!.. вже можна... — тремтів її голос з-далека.

Він вбіг на поріг її кімнати і... злякався. Вона сиділа на
канапі і гордо, з-гори дивилась на його. На лиці помітно
було хвилювання та глибоке бажання його перемогти, щоби
не виявити своїх внутрішніх переживань. Високі груди під
темно-синім вбранням високо здіймаються вгору, а великі
сині очі прижмурені і дивляться з призи́рством на нікчем-
ність перед собою. В руках книжка: „Портрет Доріана
Грея“ — вона згорнена і пальці її довгі, тонкі за́ложені
між сторінками книги...

— Ну, що скажете? — дріжав голос і в балачці дужчав. — Пару слів в своє виправдування?.. Я слухаю... — і засміялась знищуючою всмішкою...

— Ні. Виправдуватись я не прийшов... В чому я був винен, в тому й зостанусь, а в чому ні, того ви не зрозумієте зараз...

— Так чого ж ви тоді з'явилися?.. Ви ж знаєте, що я вас і бачить не хочу, не тільки балакати з вами?..

— Перш за все — це „ви“ звучить занадто вже фальшиво...

— Прошу, коли ви прийшли тут фальшивити, то краще завчасу візьміть шапку у руки... Ми чужі повинні бути і ви для мене таким вже є...

— Це я занадто добре почуваю... А особливо після останньої нашої зустрічі, коли ви й руки не хотіли мені протягти... Та це ваше діло!.. Ви знаєте яку мету досягнете... А я прийшов... прийшов, щоб ще хоч раз глянуть в ті любі очі, які колись горіли таким дужим, таким чистим і щирим огнем кохання до мене; які завжди мовчки розказували мені про щастя і красу нашого єднання... які світилися в моїм житті, мов зірка провідна в темній, зрадливій подорожі...

— Ну, ну, буде вже сліз сентиментальності!.. Нічого згадувати того, що було... Тоді я любила, а тепер ненавиджу тебе... Вибачайте!.. вас.

— За що? — кинувсь до неї, та грізний простяг її руки перепинив його рух.

— За що ти мене ненавидиш? За моє сліпе, божевільне кохання до тебе?!..

— Я знаю на що!.. А хоч би і ні за-що?..

В коридорі чутно було кроки і швидко у двері постукали.

— Можна, можна... вийдіть!.. — зірвалась вона назустріч. Війшла низька, немолода дама.

— Це моя кримська подруга... Знайомтесь... А чого це ви не з'являлись до цієї пори?.. Я скучилась за вами... Все хочеться мені гомоніти про кримське наше життя... Славно було там!.. Але нема з ким говорити, хто б розумів мене так, як можете ви... з одного слова...

— Та я весь час клопоталась з помешканням... Приходьте тепер... В мене гарно вже, гарно! Є такий зелений кримський кутик в гостинній... Поставила я ті високі іпа-ріси, буксус, оливкові дерева та фігові... все, що нагадує Гагри, або инше... А за нашими знайомими не скучились?.. Як там той Українець і другі?..

— А, знаєте, в останній час я навіть подобала собі Українця. Він хоч і цинік часами, пошляк, але людина, котра занадто добре знає людей і їх взаємні відносини... Він на багато річей одкрив мені очі... Правда, нахаба він великий... але за де-що я йому навіть вдячна...

— То правда, що нахаба, — згодилась подруга, — памятаєте як він слідував за нами на „Мостіке свіданій“?..

— А-а-а!.. це прецікава історія... — звернулась вона до нього.

— Пішли ми: я, вона і її чоловік на проходку до моря... Вже на березі чоловік її зустрів свого знайомого, вченого геолога, і облишився по-заду. Ми пішли далі на „Мостік свіданій“... це так зветься поміст з лавочками над самими хвилями моря... Хто хоче почати якусь історію, займає лавочку і дивиться на прибіій хвиль, а хижі ворони тільки й стежать за лавочками і де сидять жінки без чоловіків туди й прямують... Сіли ми на одну лавочку і ждемо своєї долі. Скучно вже ставало ждати, як в ту хвилю йде до нас Українець... В чудовій, високій, сивій шапці, синіх шароварах, в розкішно-вигаптованій сорочці з червоною стрічкою широкою наче шаль турецька і елегантних лакових чоботях... Я помітила, що він слідкує поглядом за нами і сама кидала зори, якими наче давала дозвіл підійти до нас... Він таки мені подобався... Завидний мужчина!..

Тут вона глянула на його, щоб вгадати, що переживає його серце, дражливе, ревниве серце. Він здавався спокійним...

— Українець зрозумів мене і підійшов... „Прекрасна незнайомка, ви мені подобаєтесь“ — були його перші слова. це таким твердим, співучим баском... Я, звичайно, знала, що йому одказати... — „Я вас помітив давно і з першого погляду ви зачарували моє серце“... Я знала, що це шабльо-

нова, ухажорська балачка, але вона мені була приємна, нова і цікава своїми невідомими результатами... Я ж про це завжди тільки чула од других, а тут мені захотілось самій пережити... позалицятись з чужим мужчиною...

З останніми словами він раптово піднісся з стільця і жваво забігав по кімнаті. Її тішило це і розповідала вона далі з більшою охотою і захопленням...

— Вона боялась його і все смикала мене за рукав... Ми пішли з містка. Він за нами. Вона втікла. Я залилась сама і біс цікавості мучив мене... Тут недалеко була така темна-темна печера-грот. В годину прибою вона була затоплена водою, краще однією піною, в якій я дуже любила полоскати свої руки... (після цього купелю здавались вони мені ще білішими і ще більш я їх тоді любила)... Тепер води там не було і на мій погляд це було найзручніше місце для нашого таємного побачення... З цією думкою я побігла туди і все ждала, чи одважиться Українець... Він надійшов і почав наспівувати якісь любовні романси... Луна в печері йшла розкішно... Ми йшли все далі й далі... Я уявляла вже його собі гірським могутим духом, а себе феєю... і гарний роман був би та... надійшла вона з чоловіком... Тільки потім, з часом, я познайомилась з ним краще і розповідав він мені багато цікавих річей про свої відносини до жінок... І я певна, що натуру їх він занадто добре знає...

— А як той мовчазний кавалер ваш?.. Котрий сидів завжди поруч з вами на сімфоніях?.. — питала подруга.

— З ним я так і не говорила, або певніше говорила тільки поглядами... Та з ним тільки так цікаво було... Він, як бог, прекрасний в своїм плащі, в брилі à la матчіш з синьою стрічкою і пенсне... а заговори, він втратив би занадто багато... За то памятаєте того лисого поляка?.. Що познайомились ми на Ай-Петрі... Того я таки накрила раз... Вечеряла з ним в „Шаблуті“... Подобалось мені в п'ятні вечора, під гиллям розкішних платанів, за окремим столиком з ним пити вино... Я почувала, що це не годилось робити мені, але робила через те тільки, що воно заборонено нам... П'єм, а він щось говорить та говорить, нарешті схи-

ляється ближче до мене... кладе свою руку на мою і шепоче, заглядаючи пильно в мої очі... Я хотіла обуритись і вдарити тою рукою по його пиці, але за те, що вів він мене у невідомі краї я мовчала... А після що було, того ви не визнаєте!..

— О, я й несподівалась, що ви така!.. А зо мною завжди така смирна та хороша була... Тихонею прикидалась... Ми всі певні були, що вона невинне дитятко...

— Е-е-е... ви й не знаєте якою я стала після вашого од'їзду...

— Це за той один тиждень?!..

— А то що!.. Як бачите!.. без догляду... зрозуміло...

Родилась певність, що всі оці історії існували більше в оповіданні, ніж в дійсності і цікавими вони були лише в уявленню автора, а не на кону життя. В поводженню оповідача, в його підкресленнях де-яких слів чулась і просвічувалась та мета, з якою оповідання велось. Хотілось розказати про ігнорацію всякими принципами, поглядами і звичками минулого; що все те, що було святе і непорушне колись, того давно вже немає. Що все минуле знищено і згинulo без сліду. Що вона стала людиною вільною не тільки од свого почуття і поріднення з ним, але й од всього, що миле і святе йому, що нагадує минулі відносини між ними; що тому всьому кінець давно, все забуто і стерто в її душі новим, цікавим, свіжим... Що він для неї порожній згук...

І радів він невимовно, що перший дебют її в цій ролі так блискуче не вдався. Занадто вже ясна була її мета і дуже неартистично заховано її під сувору, холодну попону байдужості. Вона цікавилась тим впливом, який робило на нього її оповідання і цим видавала себе з головою. А він держався вперто на своїй позиції тільки спостерегача.

— А мені вже час йти до-дому... Він може ще посидить, а мене чоловік жде... — ухилялась пані од необхідности бути свідком того, що знала раніше, ще в Криму.

— Ні, ні, вже пізно і треба всім йти до... — додала хозяйка.

— Я ще хвилиночку зостанусь по маленькій справі, — перервав він її таким тоном, що сперечатись не сила було. Подруга пішла. Настала мовчанка.

— Чого ж мовчиш?.. Зостався ж по справі якісь, то й говори про неї...

— В цім і є перша моя справа... щоб мовчки дивитись на тебе і з помічю сьогочасних рис твого лица і твоєї істоти реставрувати в своїй пам'яті той святий, чистий, любий мені образ дівчини, яку я так любив і люблю... Ти носиш її ім'я, ти затертий, забруджений образ її і до тебе я прийшов, щоб в чарівних споминах пережить найкраще щастє своє... Це раз. Друге... Я прошу в тебе дозволу бачитись нам раз на тиждень. Що на це одмовиш?..

— На що ж ці побачення?.. Я тебе не тільки не бажаю бачить, а, навпаки, шукаю можливости ніколи і не зустрітись з тобою... Минуле я вирвала з своїх грудей з корінням, а сьогочасного не повинно бути... Та й ти любиш ту, колишню, святу... ха-ха-ха!.. Чого ж ще тобі треба?..

— Треба бачить цю теперішню, грішну, заболочену різними лисими і кучерявими мужчи-нами... Треба стукати в її серце, треба красти її думку, щоб дужа іскра освітила всю постать твою і побачила б ти те болото, ту мерзоту, яка пристала до тебе за останній час... Щоб згадала ти все, все, що було між нами і ця згадка, щоб струсила твоєю істотою і злякалась би ти свого вчинку...

— Дарма, дарма!.. Нічого я не памятаю, нічого не хочу знати!.. Нехай буду я і така, і сяка, а всетаки я тебе не люблю, і тебе не-навиджу...

— Добре!.. Знаю. Чую. А раз в тиждень будемо бачитись?.. Я питаюсь тебе, щоб не шукати помічі в різних прийомах, котрими я завжди досягну своєї мети... Я хочу тихо і просто без вимогів мати твою згоду на побачення...

— Це ж зайва річ... Все одно нічого не вернеться. Не вернеться те, що обірвалось назавжди... Не розквітнуть квіти щастя в-осени...

— Не об тім прошу, а хочу мати право бачити тебе один раз за довгий тиждень... Згода?.. Ні?.. Так зостанеться мені тільки завоювати це право?.. Добре?.. Гарзд!..

— О, ні-ні!.. тільки без війни!.. Ну, добре... будемо бачитись що-неділі у мене... і держати цю умову повинно твердо і непорушно... Неодмінно так, бо знову почнеться стара історія, стара мука...

— А ти її не хочеш?.. Боїшся?..

— Не хочу!.. не хочу, як вмирати не хочу... Боюсь?.. Ні!.. ненавиджу все минуле за ту муку, яку воно породило зараз... я його не хочу... не хочу тебе, щоб не згадувать про нього...

— Ну, то добре!.. Будемо бачитись один раз на місяць...

— Як?!.. Я ж згодна, щоб що-тижня раз...

— Ні!.. Один раз на місяць!..

— Чого це?.. Що ти згадав?..

Питала вона наче почувуючи тут якусь небезпеку для себе. Полохливо, стурбовано забігали її оченята, за якийсь час перед цим такі сміливі й горді. Руки нервово шукали його руку і тиснули її з проханням тайним не робить нічого таємного, страшного, невідомого. Вся велич її постаті, її впертість і краса, здавалось, була в тій розкішній позі, яку вона накинула на себе в час балачки. Тога зпала до долу і маленька, безсила, перестрашена людина просила милости у Невідомого...

А він дужий своєю таємницею, могутий і прекрасний тою внутрішньою силою, гордий своєю перемогою, рішуче піднісся, ступив твердо до столу, найшов там записну книжечку „Товарищъ“ і розгорнув її на сторінці місяця листопада. Взяв олівець і навгад опустив його острий кінець на сторінку календаря.

— Бачиш? Доля призначає нам день побачення — шістнадцяте...

І сів близько неї на канапі, показував їй на число, а там розгорнув книжечку на білих сторінках і записав: 16-го три четверті четвертої після полудня...

— Чого ти хочеш?.. Що ти задумав?..

— Хочу бачить тебе 16-го в три четверти четвертої... Чуєш мене?.. чуєш?.. — і близько, близько над ухом шептав їй хвилюючись своє бажання.

— А що-неділі?..

— Ні... шістнадцятого!. — і несподівано, мов блискавка сийнула у вікно, поцілував її в ухо і вибіг з кімнати...

7.

Шістнадцятого!.. шістнадцятого!.. цілих ще пів-місяця! Боже... як далеко, як багато часу... А можна, можна б було, що-неділі... вже згодилась, просила потім, щоб що-неділі... Ох!.. Зневажив, розбив своє щасте, котрим мріяв, котрим жив і якого благав в суворій долі. Сам, сам своєю рукою... записав шіст-над-цяте... Ох, не сила, не сила винести цю безконечну розлуку... як витерпіти як згодиться?..

Ні, ні... зато я пишу закони для себе, а ніхто другий... Я господарь свого чуття, своїх бажань... А як вона пере-страшилась! Ха-ха-ха!.. Де ділась її „речь високая, сіла гордая, доблесть царская“?.. Все пало прахом перед моїм впертим бажанням бути „сам собі паном“... Ні, я радий, я щасливий... Я керую обставинами життя так, як бажається моєму вередливому „я“... Шістнадцятого, так шістнадцятого, а хотів би що-неділі, так було б мені й право що-неділі бачить її. Хто дужчий од мого бажання??..

Він швидко-швидко біг до-дому. Здавалось мав прийти туди в зазначену хвилину та почав вже спізнюватись. Поли його пальто розвівались по вітрові, який безцеремонно свистав над вухом, задував за пазуху і морозив тіло його. Темне, з чорна-оловяне небо під його впертим поглядом яснішало і от то там, то сям на мить вигляне зірка, друга і зникає... Була північ. А здавалось, що ніч вже пройшла, починає світати, через годину засяє перший радісний промінь і почнеться день. А там він щасливий, торжествуючий прийде до неї і розкаже про своє безмірне, солодке щасте...

— А шістнадцяте?!.. — запитував якийсь глузуючий голос і вмить чорна завіса стала перед його очима, тяжка вага прилягла серце, що занадто жваво тріпотіло в грудях; все обірвалось, змішалося і загинуло. Прибіг до-дому. Щось робив, бігав по кімнаті, роздягався до сну і мовчав, і терпів. Почував глибоку образу, глибоку рану в грудях. Здавалось якась ворожа, люта рука зо всього розмаху засадила

в його груди сокиру і з цією сокирою він оце ходить і вона йому заважає. А вийняти не можна зараз, бо потече кров, ціла річка крові, буде боліти рана, потече вона гаряча на діл, по одежі... Не можна, не можна зараз, вже аж в постелі... Скоро роздягнувся, накрився, загасив лампу і був готовий, навіть, до смерти...

— Божевільний!.. божевільний!.. Чому я радів хвилиночку назад?.. Що я дістав таке несподіване?.. Хвильове задоволення своєму мізерному самолюбству, наче б то гордості кохання?.. Сліпий, нерозумний!.. Що я цим досяг?.. Допоміг їй не бачить мене довгий час?.. Геройська перемога!.. А вона увесь вечір сміялась, глузувала з мене, з мого святее-святих, розбила велику, дорогоцінну віру в силу і могутність кохання, забруднила моє чисте, прекрасне чуття, як і своє тіло дотиками гидких самців... Ах!..

— Ні! все те було, що вона оповідала!.. Занадто багато щирости в подіях... Ну і що ж дивного?.. Захотілось випробувати свою жіночу силу, бажалось знати ціну собі, своїй красі. Скучне було одне таке довге, аж п'ять років... Хотілось хвильової втіхи, несподіваного трепета в чужих обіймах, краденого поцілунка, а головне, поклонення, перемог, щоб вірилось в свою силу, в силу своїх жіночих чар...

— І це та сама, котра так турбувалась завжди, що стане, як один з нас перестане кохати? котра так вперто доводила, що вона не може розлюбити, бо жінка любить тільки раз, а кого любить тому оддає крім серця, все своє життя, в нім має всі свої бажання, всю красу, всі радощі життєві... він стає її богом?.. Це вона, та сама тепер не хоче нічого знати, що було і все знищила через одні примхи чийсь? Вона... моя кохана?.. во-н-на?..

Горючі сльози бурлили і клекотали в грудях, ревли і шуміли, мов далекий водоспад на провесні, а прорвать не могли дужої, міцної греблі своєї і лютилися, і кипіли мов у велетенському казані на пекельному огні. Нелюдська образа перетворила море сліз в хмару гарячої пари, в пламінь лютости і з вибухом потекла в нічній темряві, в глухій тиші гірка правда сумного досвіду:

— Ага! моє сонечко... так ось, як світять твої оченята, ось як гріють твої проміні ясні, як грають веселки твої?.. Ти зраднице!.. ти, змія отруйна!.. своїм облесливим словом, своєю теплою ласкою заповонила мене, своїм смертним ядом отруїла моє життя, випила мою силу і красу, мізок з моїх костей і кров з мого серця... і мене осліпленого твоєю красою, знесиленого твоїми чарами кидаєш в болото по-дорозі, бо докучив я тобі!..

— Пожди, вітер твоїх пустот розжене мою сліпоту, світ твоїх зрадливих оченят не завадить мені бачить всю правду, холод твоєї відсутности очутить мою запаморочену душу і образа зради запалить мій приборканий дух на помсту, на пом-сту тобі!.. Тоді ж подякую за все, за щастє... твого... кохання... за зраду, о, за зраду, за смішки, за не-на...вість... Я поо-дя-кую тобі!..

Знесилене тіло засипало... Далеко, за стіною лінивою, повільною струєю плила мелодія вальса: „Тихо и плавно качаясь“... Хозяїн-поручик справляв афінський вечір... Широкий ритм, ритм журчання струмочка серед зеленої, квітчатої долини, колисав знервовану душу, наспівував колискову красну пісню, а тон її тихий, лагідний, мов під сурдінку заспокоював думку і присипляв її, наче під любий шепіт материнної казки в люту зімову ніч!..

Тихо и плавно качаясь,
Горе забудешь ты вновь.

І текла тепла хвиля, оббивала серденько, облутувала синенькою стрічкою руки, ноги і все тіло і приємно і лагідно було, і забувалось все; так хотілось плисти і гойдатись на легеньких, широких хвилях, щоб нічого не знати, щоб все забути!..

— Я подя-кую... за смішки твої!.. а лю-била... колись... жартуєш, правда?.. Жарт... голу... бонька білесенька... пригортаєш... так-так... міцні-ше... отак ми... ла ти моя... Ще... почекай!..

(Далі буде).

Павло Богацький.

НОВИЙ РІК...

Вічно те саме! Все без ніякої переміни, без подій, сіре-сіре... Хожу і мучу себе своїми дурницями з вчора і з передвчора, бо ніколи нічого не діється, що поставило би якусь ріжницю, павзу і фінал і розпочало новий розділ, дало би відпуст та забуттє про вчорашнє і передвчорашнє, примушуючи думати про що инше! Я розумію, що можна сповнити злочин, аби забути малу нетактовність, яку недавно зробилося, і більше ніж раз я бажаю кінця світа, щоби мої дурниці пропали разом зі мною.

Що з того, що минає рік? Він минає, але всетаки єсть, як спомин про помершого.

Гріхи можуть бути відпущені. Але дурниці? Який бог мав би їх відпускати? Їх треба собі самому відпускати, а у самого себе немає ніякого відпущення. Лише забуттє; але дурниці так тяжко забути. На забуттє тут не можна покладатися. Забуті дурниці се так як затоплені трупи; одного прекрасного дня вони виринають. Нераз я спинюся посеред дороги, з грудей добувається голосний стогін і я кусаю себе в язик; тут я на водах своїх споминів натрапив на такого виринувшого трупа, — стару, призабуту дурницю, яка раптом опинилася тут передімною і вишкірила до мене свої зуби.

Єсть люди, яким я бажав би смерті. Що вони мені вчинили? Вони були колись свідками, що я заховався глупо або эле. Як тільки я почую, що такий обтяжуючий мене свідок пішов до неба, спадає мені камінь з серця. Коли б люди знали, яку прислугу вона собі взаїмно роблять, умираючи!

Переклав М. Євшан.

В „НОВИИ СВІТ“.

(Подорожні вражіння і думи).

I.

Безмежно широка Сібір з дикими лісами й тундрами і океанська Америка мене цікавили давно, ще з дитинства. Ще дитячою мрією не раз летів я як в один край, так і в другий, будував там свої палаци, змагався зі всякими перепонами, був ними поборюваний і не теряючи надії на успіх перемагав їх знову... Як один край так і другий розгортав передо мною величні картини своїх тайн і заманював в свої обійми. З одного боку сувора природа, вічні сніги, тундри, ліс і ліс повний звірів, примитивна культура сибірських народів, інтересні типи напівдикунів—якихось камчадалів, ескимосів та інших племен і разом з тим велика могила, могила людської думки про волю, про краще життя. Ні, це край страждання, сторона безмежної туги за рідним краєм серед моря лискучого снігу в ланцюгах морозів і спіцефичних обставин, бо ніяка могила не в силі сховати вічного стогону, що несеться з-за гір під брязькіт заліза... Апостоли людського поступу з горючими серцями, вщерть виповненими величними стремліннями, своїм життям і незмірною силою волі в диких нетрях непролазних хащів далеко від культурного світу і своїх товаришів хіба не можуть заінтересувати?.. Хіба не казкові обставини?! Якими фарбами можна змалювати їх? Та чи й можна?

З другого боку Америка... край свободи! Тут також прерії, дикі хащі, шалений біг життя, несамопитий гуркіт, крик, гармидер, хмари диму, довгі ключі робітників, визиск, розкіш, безумство, бренькіт доларів і стогін... І тут стогін, мов грім ко-титься з хмарами фабричного диму, хоч звуки його творять чуда і кують долари. В царстві свободи під той стогін ростуть чуда промисловости та індустрії й збогачують одних, других дивують, третих висотують, четвертих примушують шептати прокляття...

Як один край, так і другий мають чим забавити, хоч так неподібні між собою. Не дурно між ними лежить Великий океан. І як не великі між ними контрасти, а обидва мене цікавили однаково, як край неволі, так і край свободи.

Склалось так, що я мусів виїхати. Чи мусів чи не мусів, а довелось покинути рідні закутки, де прожив добрий кусень свого життя. Коли та хвилина ще далеко, то себе підбадьореш і думаєш чи не все одно, чи тут, чи там, чи під блакитним небом України, чи десь в безконечних преріях страждать душею. Тут вже досить настраждався, то може в преріях лекше дихать буде. А світ такий широкий і таке різноманітне підсонне! Єсть різні люде і різнобарвні картини... Туди!.. Куди небудь, аби не тут... Але як час надходить до визначеного пункту, то вже опановує якесь інше почуття. Не страх про невідомість в далекій будучині, в чужім краю, ні, а якийсь нестерпний жаль крає душу... Чогось безконечно шкода, наче ховаєш в глибоку могилу все рідне, дороге і мов прощаєшся на віки зі всім тим, що тебе оточувало з дитинства. Те почуття, як якесь страшне видовище впивається в глибину душі і широкими лабами вимощує собі гніздо в самому осередкові серця. Борешся з ним, викликаєш останні сили терпіння, хочеш сховати від людського ока пекло своєї душі. Нащо їм показувати картини, що малюються безнастанно в тайниках глибоких переживань? На що?!

А думка пече мозок: Любі товариші-друзі, коли я вас побачу, коли почую ваш сміх, вашу мову... Я ж з вами прожив часточку свого життя. Чи розуміли ми один одного? Хто знає! Але ви мені дорогі зараз, як ніколи... Може там буду мати також товаришів, буду сміятись, веселитись, плакати, але сльози проліті тут, мені здаються найдорожчими слізьми. Там, я знаю, зустріну багато цікавого, красивого, моя душа буде жити розкішними картинами досі незнаними, але чи побачу я там убогу хатку в глибокій балці, біленьку як зірка в кучерях цвітучого вишнику? Чи почую я спів соловейка в гущавині садів, а спів дівочий?.. Чи зустріну там картини нужденного життя віковичного працівника селянина? Чи може життя з мене зробило одвічного раба, що не може розлучитися навіть в думці з страшними образами щоденних явищ, з котрими зжився, які

стали просто потрібними хоч би для того, щоби ридати душею без сліз...

Здається навіть, що остогидла юрба з печатю плитко-сти і туподумства, котра завжди обурювала мене до крайних границь, зараз і вона мені чомусь дорога. Я згадую хви-лево густий, многоголосий шум людських голосів, мов вели-кої отари овець, на сільським сході перед мировим посередни-ком, котра гуде мов улій пчіл і хоч у кожного єсть своя думка, але зараз, перед мировим, ніхто з них немає своєї думки і не виявляє її. Мов би все злилось в море гурькоти і шуму і з краю до краю велике бездум'є хвилями перекочується поверх чупринастих голов. І хоч завжди такі картини хвилювали мене до безумства, але зараз я почуваю в тій сірій масі якусь силу, велику міць і мов би прощаю їй її велике обурююче туподум-ство. Тут я пережив гарні й тяжкі хвилини життя і все тоте стало таким дорогим, найдорожчим. Те, що не раз проклинав ставало наче б необхідним атомом життя. Кілька раз стриму-вав себе, мов би ловив себе на необережних думках, глузував з своєї сантиментальности, ще більше себе катуючи, що в мене ще так багато єсть тих всяких сантиментів. Але чи то сантиментальність?.. Чи може укоханість до звиклих явищ, в котрих би завжди й плазував?.. Ні, бо певний, що ось через день їду в світ-за-очі в страшну невідомість і не страшить мене ні буря океана, ні найтяжчі пригоди в чужині. Хочеться летіти, махнути крильми душі, упитись новими краєвидами і хай розгортуються світові дива передо мною, простелюються панорами по-під моїми ногами.

Їду в Америку! З тою думкою вже так злився, що в останні часи не можу спекатись її. І мені вся земна куля здається ма-ленькою грудочкою, по котрій якісь порошинки пересовуються зовсім непомітно. Цілий рій ріжних думок перелітають в най-ясніших барвах, не дивлячись на те, що події ці минули давно-давно і пора вже вицвісти тим кольорам, що так ясно вити-снулися в скринях душі. Ціла галерея типів товаришів прохо-дить в яскравих спогадах, всі стремління, почуття, найінтимніші пригоди і взагалі ціла низка всяких вражінь, переживань і болів перелітає в думках. Перебираючи свої спогади знову переживаєш їх з величезною силою, мов би вперше так сильно доводиться

відчути їх красу і вплив, і перед очима розстелюється ціла смуга життя і хвилини здаються роками і навпаки роки — хвилинами... Покидаючи рідний край, буквально їв очима найдрібніші деталі його краєвидів, щоби на довше заховалися вони в осередку душі. Ось здається я ніколи досі не чув того шелестіння березових голих вітів, що мов коси дівочі расплелися до самої землі... Щось хмари навіть говорять шепотом... А гори, в котрих виріс, Авратинські гори, примушують серце дужче битись і віддих стає частішим, а їхні скелі, як ніколи ще не були такими гарними, тепер в неописаній красі гордо дивляться на свого сина, мов би поучають, як маю себе вести, щоби не зменшив їх достоїнства. Ні, мої любі гори, я ваш вихованець і завжди ваша велич нагадуватиме мені про льот орлів і крила людської душі... Я завжди душею буду на ваших верхівях, а холодні горді скелі — мої сестри, мене потішатимуть піснями дикого вітру під шум соснового верховіття...

Прощайте любі гори, товариші і вороги мої і ясне небо України!.. Прощайте зорі-оченьки дівочі, що стільки ран зробили в моїм серці!.. Прощайте!..

II.

Лишивши Київ я поїхав на Волинь наспіх готуватися до виїзду. Під рідною стріхою здибав вразливу картину родинного горя. Батько тяжко слабий... Що робить?.. Скільки муки і боротьби двох протилежних почувань?! А з глибини щось таємно говорить: „їдь, їдь“...

Наче дятел одноманітно довбе в трухлявий пенъ, так і той невідомий голос пекучими словами впинається в серце:

— Їдь... їдь...

— Не муч мене, о клята необхідність!..

І в очах малюється страшна картина по моїм виїзді. Не находячи собі місця силуюсь як найшвидче виїхати, бо почуваю, що сили мої гинуть що менту. Якесь невідома сила гризе мене і в грудях іде бій, смертельний бій тисячі всяких протилежних почувань. Надаючи штучного спокою своєму обличчю, починаю жартувати, хоч з натури ніяких жартів не люблю. Коли б хоч трошки кого розсмішити, коли б зменшити на крихотку гризоти матері і легким подихом бальзаму торкну-

тися хворого серця батькового. Ах, коли б швидче, коли б швидче!..

До того ще їду без заграничного паспорта. Звикли ми до тої частини своєї особи, бо без неї і особа не особа. Мої старання не довели до бажанного кінця в певний срок, а тому краще без паспорта, ніж починати нові клопоти. Нащо він мені?! Правда, ставала в погрозі ціла сітка таємних зборів і різкого переходу потайки через границю. А що, як ворожа куля поцілує в чоло? Ще добре коли б в чоло, а то зранить мов зайця на полюванні, а там етапом до рідного села прийдеться міряти шлях між буцегарнями. Коли б сам то ще нічого, а то книжок везу з собою кілька пудів. Як я можу їхати без книжок? Здається й та мені потрібна й та, хіба я достану там книжку на українській мові, або на російській. Але все це ще більше мене настроювало якось особливо, бо чув здаля пригоди. Такі умови робили більш цікавою мандрівку і я кипів вже повний всяких переживань. Навіть ніскільки не лякали ні кордон, ні сторожа, ні навіть страх за своє життя, бо зміна різних вражінь не давали довше спинитися на якому небудь переживанню. Мене агент заспокоював, що все буде добре, що перехід границі все одно що прогулька по межі серед поля. Я й не хвилювався. Чи не пора вже привикнути в обставинах нашого життя до всяких непорозумінь і пригод, то й ця мене ані скільки не обходила. Доводилось ще й не таке пережити. А все таки мене цікавив перехід границі.

— У-у-у... тебе москаль заколе на границі! — роблячи страшну міну на лиці, говорила маленька сестра, мов би хоче мене тим злякати, а очки її пильно вдивляються в мене.

Я дивлюсь на неї і мені робиться млосно в грудях, я ще ніколи не почував такого сильного почуття до неї, як в ту хвилину. Вона здавалась такою милою, славною і легка тінь від пасми волосся перебігала по її лиці, а та страшна її міна так гарно і гармонійно єдналася з наївними рисами її личка. Думки в мене тиснуться про її життя. Я рידаю душею над її будучою долею, що десь там в невідомості пишеться в таємних книгах життя. О, коли б вона знала мої тоті думки про неї! Дивлячись з легкою усмішкою на неї питаюся:

— Хіба тобі не шкода мене буде?

— Ні! — швидко відповідає, а очки ще пильніше впираються в мене і я помічаю, що вона криє в собі велику силу якихось незнаних мук.

— ...Тоді мене привезуть з простреленим серцем, і цівочка крові тектиме точнісінько така, як ось ті коралі, що рядочком обгорнули твою шийку ..

Зовсім не свідомо говорю їй, бо сам сную зовсім інші думки і гладю її оксамитну маленьку ручку, але вона мов гострим ножом перериває мої думки й слова, або як той вистріл москаля на границі:

— Мовчи! — і мов сама злякавшись свого викрику кругом озирається.

Дійсно, зараз „напружені“ відносини між Австрією і моєю батьківщиною і кордон зміцнений сторожею. Не сьогодні, завтра може виникнути пожежа і в такий лихий час доводиться „красти границю“. І замість прогульки по межі серед поля доведеться опинитись в небажаних обставинах.

Все одно. Завтра їду!..

Дві неділі пробігли аж надто швидко, хоч де-які хвили здавались століттями.

В неділю рано 10-го Лютого рудий єврей з довгою бородою приїхав за пакунками. Я його ще не бачив, а вже знав, що він приїхав, бо в хаті счинився галас. Одні в крик, другі в плач, треті — ...ша... ціхо... ша!..

Щоби менш було помітно людям моє мандрування, я пішов пішки з дому. Коли ще там доведеться переходити границю як звичайну межу, а зараз я таки дійсно пішов межею через поля рідної околиці, може в останній раз. Кругом яскраво зеленіла озимина, чорними скибами лежали довгі смуги з'ораного поля і де-не-де по долинах білили клапті снігу, що два дні перед тим випав і не встиг ще зовсім згинуту, а над цим всім лежав якийсь тяжкий смуток... Чи то може смуток моєї душі затоплював всю природу і заволікав всі високі гори ранішнім туманом, що в сивій киреї того смутку набожно шептали таємні молитви... Той шепіт нісся по верхах дерев в самісіньку долину і мені передавали звуки тої мови велетні дуби й столітні сосни, що стоять на краю поля міцною стіною густого

ліса. Товсті гіляки гойдалися, вимовляючи кожне слово, мов би прощалися зо мною, виражаючи в далеку дорогу, а над селом далеко крикала кимсь налякана згряя воронів. Межа круто повернула і батьківська хата сховалася в гушавині сусідських садів. В останнє зиркнувши, врізалася в очі струнка береза по при самій хаті, вона здаля шпарко кивала віттям, а я дувши сльози, що котилися під горло і розливав спогляданням в околицю великий смуток...

Де ніг десь приєдналися крила, бо добрий лан десь щез, мов озеро під човном, що мчить на вітрилах. Мовчки глибоко переживається кожен звук, що відірветься від гармонії села і долітає вітрами в широке поле... От-от і ліс. Він привітно киває віттям, закликаючи в обійми. Від нього тхне вохкістю і ще хвилина і він поглине нас. Зо мною брат. Так хочеться багато сказати, висловити всю душу, але... але душа занадто повна і ми розуміємось без слів.

Через кілька хвилин над'їхав Мошко з пакунками і ще з одним „пасажиром“. Це товариш моєї подорожі і навіть дитячих літ. Він вдруге їде в Америку і все вже пережив, що мені доведеться поперше пережити.

— Війо!.. — Вицьвюхнув Мошко батогом і шапи дрібно залупотіли ногами не вперше і не одного везучи до забороненої границі.

Між мною і братом і всіма близькими росла прирва все більша і більша на сажні, а потім і верстви, а разом з тим і в душі зростала все більша таємна звязь і якесь невимовне почуття сковувало мене нерозривними ланцюгами з всім тим, з чим жився, де прожив найкращу смугу життя, повну мрій, стремління і бурхливих почувань.

III.

Від рідного села до кордону зовсім близько, всього коло двох десятків верст. Ми ж трохи їдемо далі, бо там краще „красти границю“. Живучи по-нам кордон, я добре знав всі ті справи, навіть в лице знав кількох дядьків, що керують тими ділами, а особливо що до „пачкарства“. З справою переводу втікачів діло стоїть більш таємничо. Не так таємничо, як штучно, але кожен на селі знає хто тим займається і хто краще і дешевше виряджує тоті діла. А наш Мошко знаний

на всю околицю яко найкращий спеціаліста. Спочатку я думав, що він дійсно грає в тім велику роль, але потім виявилось зовсім інше — його роля обмежується лише тим, що він привозить „гиндиків“ до визначеного місця. Але це йому не вадить про себе казати:

— О, як ми зробимо, то ніхто так не зробить...

І він з видимою гордістю запевняє про себе, що він єсть найкращий чоловік в цілій околиці, бо скільки то він людей визволив від всякої біди, перекинувши по той бік кордону, але, сердешний, забуває подумати — чи то не вкинув в ще більше пекло.

— Коли б мені стільки рублів, як я вже перевіз людей через ту границю, то я з вами й говорити не хотів би. Ой-ой-ой, скільки то всяких було... і панів, і мужиків, і всяких...

— Як же ж то ви робите, розкажіть но нам, щоби ми знали, як то воно там буде? — питаю з легкою іронією, але він трясє бородою, мов пачісками.

— Нащо вам питати. Воно само собі зробиться.

Коні дріботять, часто випорськуючи і віз скажено тарахкотить по замерзлій землі, а в середині мов кипить, все перевертається. Думи летять довгими ключами і якимось інстинктивно я повертаюсь назад, щоби глянути на кряж гір, що десь далеко вже ховається в синім повітрі. Говорити не хочеться. Мовчки переживаєш все і даєш волю думкам, а вони отруйними зміями обвиваються круг серця і тиснуть його, виціджуючи струмочки якогось нестерпного болю і пекучий жаль огортає душу.

Мошкові ж не сидиться. Він повертається до нас і його типично єврейське лице нагадує мені обличчя якогось апостола. Особливо той ніс. Горбатий, мов переломаний ніс. Кінчик загострений, наче дзьоб птиці. Нерівні руді вуса злегка заслонюють червоні уста, а на підбородді висить густа й безформна маса волосся. Один край бороди навіть трошки довший другого. Це особливо надавало йому певного характеру, і коли б обидва кінці бороди були рівні, то Мошко втратив би дуже багато, що до своєї зовнішньої характеристики. На продовговатому обличчі розсіялося рудає рясотиння, і жваві очі хитровато посміхуються. Сміх очей надзвичайно цікавий і б'є здоров'ям натури, а гарні сірі чоловічки бігають по кутках

в оправі великих природних синців. Він весь час вовтузиться, щось поправляє під собою і довго крутить папіроску, але віз скаче по вибоях і витрясає тютюн з зашкорузлених рук.

— Тпр!.. — сердито тягне за віжки. — Ніяк не зліплю. Дайте сірника.

Мій товариш мовчки дає йому сірники, а сам снує очима якусь думку по безмежній околиці розлогих піль. З краю синіючого гаю тулиться хутір. Ще здалека видніються білі хатки з високими журавлями. Він туди переносить свій погляд. Я помічаю на його лиці, що він щось глибоко переживає. Мені хотілось його де-що запитати, але не намілюся збудити його задуму. Мошкові ж, як видно, не доводилося така мовчанка. Він мав і свої сірники, але попросив для того, щоби розпочать розмову. Він почав ще більше вовтузитись, щось бурмотіти по-під ніс, а далі повертається і лукаво сміючись промовляє:

— Е-е, що там, що там думати, я вам кажу, що переведемо вас, як через хату. Не бійтеся. Вьйо!..

Він силувався догадатися, про що можна думати в таку хвилю і певно був переконаний, що тільки про те, як то він, відомий всім спеціаліста по тій часті Мошко, буде переводити через границю. Як би він здивувався, коли б знав, що я думав в цю хвилю про красу тих хмар, що так надзвичайно гарно гуртувалися над хутором. Але Мошко провадив своє.

— Не бійтеся. Минулого четверга ми сто двадцять шість душ перевели за одну ніч. Не першина.

В його голосі звучала непереможна гордість і переконання про велику вагу його професії, і він з натиском підкреслює:

— Ще ні разу не попались.

Але і тут йому не пощастило. Ніхто нічого не відповів на його запевнення і не похвалив навіть. Бувають такі хвилини, що повно всяких думок, аж занадто багато, а на устах ні слова. Це Мошка видимо дратувало — і він свою злість почав зганяти на конях.

Завдяки тій злості ми швидко наблизились до хутора, що ще здалека манив наші погляди. Кілька чепурних хаток білили під солом'яними стріхами. Зелений мох вигантував якісь узорі по соломі, а на одній хаті зовсім завалилася гребінка. Якесь

чудне почуття силується все запам'ятати, все помітити до найменших дрібниць і мов в оправданні примовляє: „там вже не побачу такої картини“.

— Так, так... — вигинаються тоненькі віти беріз граціозно колихаючи верхами. Тендітна сітка на диво гарно сплєтених віт виявляє на фоні ясного неба чудесну мережку, а за нею хмара пливе, наче через вуаль дивиться кокетливо-миле обличчя вередливої дівчини. Великий гурток струнких беріз в святочних білих сорочках з розпущеними косами віт витають далеких подорожніх щирими звуками таємної мови. Довга аллея беріз над дорогою так урочисто проважає нас, наче пари прекрасних русалок в срібнобілих одягах, по котрих спадають до самого долу густі коси... Душа переповнюється замилюванням і разом з тихим лагідним усміхом виривається з грудей:

— Милі, славні берізки!..

Коло хат щось роблять баби, а біля самої дороги стоїть підліток дівчина і уїдливо говорить, мов дорікає Мошкові.

— О, вже „гиндиків“ везеш.

Ми переглянулись з товаришем. Питаємо один у другого про які „гиндики“ вона говорить, а Мошко улєсливо сміється в свою руду бороду і вимахує кострубатим пужалном, ніби тими помахами відповідає дівчині на якийсь секретній мові.

Поки доїхали до невеличкого пограничного міста, то про „гиндиків“ чули не один раз. Хто не їхав на зустріч з селян, то в жартівливий спосіб погрожував Мошкові, щоб більш не возив „гиндиків“. Ми довідались, що то ми були тими „гиндиками“.

— От тобі таємний перехід грaниці, — думаю собі, — коли тут всякий знає від найбільшого до найменшого про се і так легко можна попсувати справу. І мене почала більш цікавити сама організація того переходу. Як-не-як, а опинитися в руках сторожі пограничної — перспектива не дуже приємна. Але довго спинитись думка на тім не може, що хвилі перебігають нові й нові. Особливо інтимно зливаєшся почуттям і думкою з околицьними краєвидами. Хочеться надивитись на них, взяти ці барви в душу і з собою понести за океан.

Непомітно вїзжаємо в ліс. Густий, темний ліс поглинув нас, як дрібненьких комах. А волинський ліс — гарний ліс!.. Тут

столітні сосни стоять як древні предки повикручувавши товщезні віти так кумедно, що дивишся й дивуєшся, що-то виробляє природа. Коло старої праматері густий, густий молодник струнко пнеться в гору і кожна мутовка, як перстень оздоблює рожево-жовтий стовбур. Граб, береза і розлогий дуб братерські цілуються вітами, а ліщина застелює низини і паростки струнами витягнулись до неба. Але ворожа рука руйнує дику красу предковичного лісу і скрізь стоси з потрошених гилляк і гладко обтесані балки біліють по-між деревами, мов трупи прибрані в смертельні сорочки. Скрізь тріски, лупи, пеньки і багато лому... Рубають ліс... Тнуть життє... рослини і людське... Тиснуться слова поета:

Рубають ліс... зелений, молодий ще ліс...
Осичина ж стара, якої вже й не треба,
Скалічена, сумна благає щиро з неба
Щоб грім хоча їй смерть приніс,
А тут... рубають молодий ще ліс...

Довго їдемо тим лісом. Страшні картини каліцтва ранять серце. Ось молодий клен повний сили і величі рострощений на половину. Там відчахнулася гилляка в дуба, а по-над самою дорогою тяжко врізалася в землю велитенська сосна і під собою придушила й покалічила десятки молодих струнких сосенок. Чомусь ті картини вяжуться з образами і мені здається, що я лишаю весь край свій в такому становищі, що скрізь безмилосердно тнуть, стинають молоде життє і що той рідний край — то якась велика руїна, а краса його набирає барв з потоків крові і перлих сліз...

Довго не можу визволитись від тих тяжких дум і ще більше стає тяжко, ще більш відчуваєш безконечний жаль і велика туга посідає серце... І чим ближче наближались до міста пограничного, де чекає тривога і невідомість і разом розстанне з рідними картинами, — тим дужче опановувала печаль душею і тим глибше відчував невидиму звязь солодку і болючу, як само щастє, як смерть, як безграничне умлівання в обіймах коханки...

— Злізайте! — вульгарно і безбожно перетинає муки душевні грубий голос Мошка. Тут треба пішки вам підійти в саме місто.

Перед нами за верству широко розкинулося містечко Р.
Ми швидко зізли і бадьоро помандрували мерзлою дорогою,
сміючись з свого „гиндичого“ становища.

Мошко потарабанив наперед і під гуркіт коліс донеслися
до нас слова:

— По вас вийдуть!

(Далі буде).

Ол. Неприцький-Грановський.

БІЛИЙ ГОЛУБ.

Сів на хату голуб білий,
Голуб білий воркотун.
— Гей, чи тут юнак той смілий,
Що торкався вищих струн!

— Прилетів я з степу, з гаю,
Вістку радісну приніс:
Степ твій рідний — степ без краю —
Буйним колосом заріс!

— Гай зелений ряним листом
Пишні шати розіпняв;
Ніжним співом, зовом-свистом
Всіх до себе покликав.

— Гей, юнак, полинь зі мною
В чистий соняшний простір
Впитись дивною красою
З недосяжних, грізних гір!..

Сів на хату голуб білий.
Голуб білий воркотун.
— Гей, не плач, юнак безкрилий,
Гей, не рви останніх струн!

ЮРІЙ ФЕДЬКОВИЧ.

(† 1888 — 1913).

Говорити про Юрія Федьковича тепер як є час: не через те, що цього року минуло 25 літ з дня його смерті, а тому, що образ діяча-романтика згадується швидче як контраст до живої дійсності на Буковині і у нас. Громадські думки Федьковича ввійшли в життя, мають признання, хоч повна реалізація їх, як і всякої мрії поета — утопія. Поет мріє про царство незвичайної краси, добра, щастя для всіх, про життя як урочисте свято, оп'яняюче і блискуче, для всіх, а цього власне і не буває. Як за життя Федьковича, так і тепер народ голодує, убожіє тілом і духом, деморалізація і розпуста їсть людей, мов їржа залізо. Улюблена Федьковичева Гуцульщина потроху губить ті риси лицарства, героїзму, свободолюбства, що оп'янили поета, і зходить в долину знівельованого громадського життя, холодного і суворого бюрократичного колективізму. Народились вже діячі громадські, народники, професійні патріоти, ремісники громадського добродійства; українська мова вже лунає в нижчих, середніх і вищих школах.. Ну, і що з того?

Гуцул стражде, ходє голодний, в лахмітті, заражений сифілісом, горілкою і дурманом хижої цивілізації. Гуцул гине, як муха в-осени, од зливи, неврожаю, на безземеллі, в павутині жидівських, польських, німецьких і українських гешефтьарських комбінацій...

Українці на Буковині — вже сила, але чи покращало життя народу, чи хоч на крихту зменшилась сума горя народнього, злиднів, болів і зневірря?

Ні...

Все це виросло ще дужче, особливо зневірря. Воно труїть душу інтелігента і розчавлює душу не-інтелігента. Первісна людина, як гуцул, губить що далі більш прикмети героїчного дикуна, романтика, самотного діяча і борця з природою, а заплутується в гурті колективного будування життя,

громадськості, отруйної „взаємної допомоги культурного суспільства“ і т. п. потвор капіталістичної культури. Ця трагедія гибелі основ со-життя і витворення натомість форми класового суспільства понизила рівень естетичної і духової культури народу, вибила у його ґрунт самостійної духової творчості і філософичної рівноваги, покликавши на шлях конкуренції, боротьби за володіння технічно-матеріального поступу. І цей власне зріст реалізму понизив рівень життя.

Федькович був контрастною фігурою на тлі життя: він був великим ворогом реалізму, романтиком чистої води, великою імпульсивною силою українського відродження, але не він винен, що в житті входить не дух поета, не мрія його, не музика його душі, а матеріальні форми його життя. Так було одвіку, так є і так... буде.

В житті входить мертва частина поета, та, що здатна опошлитись, зрозуміла, користна для загалу, спільна всім, а не оригінальна, суб'єктивна сила духа поетового, індивідуальна музика його. І через те поет навіть після смерті своєї лишається індивідуальністю, неповторимою і неподільною, що не розпилюється в гурті, не вщеплюється в товщу юрби. Юрба лишається юрбою, метає жребій об одежі поета, задовольняється матеріальними одкидьками. Любов до одежі (в прямому і переносному смислі) поета — це єдиний прояв гуртової психології; любов до предметів, річей; любов до штанів і сорочок. Беручи у його сорочку для поклонення, юрба і його ублажає таким побитом: становить пам'ятник — висловлює любов предметами, матеріальними річами, завжди кажучи, що це вияв її культурності. Хіба ви не чуєте скрізь, що пам'ятник Шевченкові становлять, аби „показати, засвідчити перед світом нашу культурність“?

Спробуйте осудити штани поета, перед якими мліє юрба (в музеї, наприклад) — начувайтесь. А коли ви будете топтати в багно мрії поета, утнете какофонію замість музики його — ніхто не запротестує, а коли ви ще скажете, що „розповсюджуєте культуру“, то місце в пантеоні святих вам забезпечене.

Такий був Федькович:

Він був романтик в повному того слова розумінню, цеб-то людиною з творчим підкладом душі. Романтизм в ролі двигача поступу відомий нам не один день. Ми знаємо, що романтизм є вища ступінь чутливості, зв'язана обов'язково з волінням. Чутливість без воління зветься просто сантіменталізмом. Романтик відчуває нові комбінації первісних основ, баче нові можливості в сполучуванні ліній, фарб, звуків, відчуває нові синтези в собі, а тому шукає і в знадвірньому світі, щоб зазначити свою єдність, спільність з ним. Через те романтик стрімголов кидається в просторінь шукати зв'язку свого я з природою. Очевидно, що романтик стоїть завжди вище свого оточення, єдності повної з ним не почуває і хоче злитись з природою в вищому синтезі. З огляду така людина не подібна по подібних їй. Викликає підозріння, вороженчу, боротьбу з оточенням, котре завжди змагається скорити її собі. Конфлікт тут неминучий. А з другого боку — откриваючи нові образи життя, втягає за собою нижчі елементи людей, піднімає їх до созерцання нових образів. Ріжниця переживань тут очевидна: романтик переживає, не-романтик созерцає. Коли образи імпонуючі і справді нові, романтик стає провідником суспільства, пророком його. Суспільство сліпо дивитиметься на нові образи, переживатиме їх інтелектуально, а романтик — емоціонально. В першому випадку нових образів вистачає на століття, в другому — тільки на роки, навіть дні. Інтензивність переживання у романтика незмірно більша, тому енергії вистачає на недовгий час.

Романтик завжди буває на чолі, провідником, ніколи ззаду, перегоряє швидко, переживає естетичний зміст ідеї до кінця, до останніх її глибин, часто цураючись її потім цілком. Чим ідея сама по собі є більшим синтезом, тим на довше вистачить її для переживань. Одного життя творця буває мало, щоб відчувати її краси. Тоді тягнеться за нею безпереривна низка прихильників, іноді впродовж сотень років.

Романтик з цього боку вповні творець, хоч його стремління з погляду сучасників здаються повним абсурдом. З дна душі романтика свавільно піднімаються буруни, виносячи в сферу свідомості і воління різні бажання і уяви, що пере-

ходять потім в каскади слів, жестів, в енергію руху, бігу. І дивна сила божої тварі: виглядає з блиску очей якась глибша думка, чуття, що не з'являлися ще ніколи в світі. Ми з затаєним віддихом стежимо за кроками і вчинками такої людини, дивуючись усій контрастивості її з нами, з „принятими“ звичаями, шаблонами думки і праці. Все нам здається у неї нелогичним, поверховим, непродуманим, „ненауковим“ і т. п. Ми солідно опираємось на загально-приняті істини і з свідомістю, що за нами стоїть громадська думка, а за „оригіналом“ нічого — глузуємо і презирливо здвигаємо плечима, зневажливо підморгуємо в бік „чудака“, щоб усі впевнились, як ми певно стоїмо, а він наївно дитинствує.

За чудаком ув'язуються наївні чисті одиниці, творять гурток бойців „за нові абсурди“, як каже тупоумна солідність загалу, а потім... проходить довгий час: матеріальна частина поета стає фетишем для юрби, а духовна... умирає з ним. Перед штаннями поета юрба б'є поклони, в корні знищуючи прояви духа творця.

Романтики люблять фанатично красу, моляться її образам, оновляючи своїм горінням її зміст. Борються за признание їй місця в житті, жертвуючи іноді все життя за неї, а що „марнуючи кар'єру“ — то напевно.

В житті не можна провести межі по-між романтиком і реалістом: кожна людина має хоч крихітку романтизму, хоч на одну хвилинку буває романтиком, але це не має значіння для духовного зросту людини — проза, реалізм забиває всякі наївки на романтика.

Бувають і в людей, наділених романтизмом в великій степені, цілі періоди застою, реалістично-мудрого погляду на життя, бо романтизм розвивається не простою лінією, а хвилястою, чергуючись з іншими настроями. Коли ж крива настроїв показує великі контрасти між верховинами і прірвами, тоді маємо романтичний хід життя. Очевидно, що тут багацько градацій хвилювання — і в цьому вся краса різноманітності!

Таким романтиком був Федькович. Його невгамовність, бурхливість, резигнація, сум, одчай, захват, ентузіазм — різні градації настроїв, показчик романтичності. Амплітуда його

колихання — між одчаєм і екстазом віри, між святістю і гріхом, подвигом і злочинством, ентузіазмом в праці і гультьям, молитвою любови і гуком проклять, страшним честолюбством і упокоренем — була незмірена сучасниками, як то завжди буває в таких випадках.

На наше щастя його стремління вилились в площині українства: і це стало підвагою національного розвитку Буковини.

Малоосвічений хлопець польсько-українського коріння Юрій Федькович-Гординський (род. 27 липня 1834 р.) показав себе замолоду; без особливих мотивів помандрував з рідного Стронця-Путилова у Молдову, там переходив кілька професій, нічого „сталого“ не здобув, повернув до дому і незабаром (1852 р.) попав у військо 18 літ. Ще 14—15 літнім хлопцем почав писати вірші німецькою мовою, аж р. 1859 черкнувши перші рядки по-українському.

Будучи в Молдові, казав художникові Роткелеві, що не має батька. „Гординський не є мій батько — я називаюся Федькович“, а між тим батько його мав прізвиське Гординський-де Федькович. Що ж це таке?

Маємо безпримірне з'явище в історії: Юрій Федькович з молодих літ ненавидів свого батька, та ще як ненавидів! Зве його „песій лях“, за життя його називає матір свою „одовою“, себе „сиротою“, вигадує цілком серйозно таку легенду про своє походження, що не ймеш віри очам. В автобіографичному листі викладає серйозно, що він нешлюбний син гуцула Косована, з котрим кохалася його мати, велить себе називати Косованюком, викладає все так, що „логічно“ купи не держиться. До самої смерті батька не хоче бачити його ввічі, при випадкових зустрічах знущається з його батьківського серця, поводить грубо. І так більш 25 років, аж поки батько вмер.

Прямолинійність, витрівалість і напруженість чуття характеризує романтика високої марки. І це проходить через все його життя:

Ненавидить батька — цурається його особисто, цурається його імені, релігії (батько був римо-католик), одежі (батько до смерті носив польську одягу, а Юрій — гуцульську), вбиває всякі стосунки до самої смерті. Любить свою Гуцульщину — любить до самозабуття, непохитно до самої смерті: у війську

вчить русинів грамоти, співає, гуляє з ними, влаштовує концерти і вечірки для їх, обнімається, цілується, братається, листується, кумує, ходить що-неділі на могилу свого денщика; покидає військо і повертає в гори. Переодягається в народне вбрання — і не скидає його вже до смерті: на урядях, в гостях у панів, урочистих прийомах, з'їздах — він вдягнений, як його любий народ; першою умовою служби на урядових посадах — щоб йому було вільно ходити в своїй одежі, маніфестувати зверхній вигляд свого народу.

Для його він пише букварь, співаник, популярно-наукові книжки і т. д.

Ненавидить сучасну йому українську „інтелігенцію“ у Львові, грубо лає її, не слухає її аргументів. В своїх поглядах і вчинках іде до логичного кінця.

Любить літературу українську, але як любить! В листах знаходимо відгук пережитих ним екстазів:

„Маруся, Марусенька — Божечку милий, коби ми ни сором, то бігме бим ще раз сплакав. Се ни повість, се одна красна, красна душа вісипана на папери. Кілько люби, кілько поезії! Як чоловік сю книжечку в руки озьме, то ни инак, але тоне в красі гей бжівки в цвітах, а як му ся прийде і з рук покласти, то аж боїт ся, бо ни инак, але му ся видит, шо свій рай, свою душу тратит. О ни дай Боже таких книжок богато, таже чоловік міг би з туги за тільков красов одуріти або і загинути“ — так пише Федькович про „Марусю“ Квітчину. Це зрозуміло, що краса етнографичних описів і трагічних річей чарувала Федьковича в добі великого бурхання почувань, а трагізм і поготів. Нота трагізму звучить у Федьковича дуже: в листах він твердить завжди „Ой, загину“, „гину, брачіку, гину“.

Привид гибелі завжди стоїть у його перед очима. В оповіданнях трагічна гибіль являється в його неминуче.

Це не катастрофічний світогляд, а трагічна психологія, без якої нема дійсного романтичного настрою.

Про Шевченка:

„Шевченко, батько наш Шевченко! — уже се слово є таке чудотворне, шо нічо не треба, лиш го речи, аби літерацкі наші узурпати, шо гей тоті рапаві жеби сегодне по Галичині крі-

кают, тудя позалізали, де їм Бог судив бути: у болото. Шевченко, соловію! хто сріберного твого голосочку раз чув, ци може той жебиного крікоту дожидати? — Галичино, Галичино, бідна ти Галичино! — Але чей Бог не допустить, аби жеби соловіїв поглушили“.

Не дивно, що Федькович так говорить про тодішню галицьку літературу — москвофільство ніколи не було і не буде сприятливою для літератури атмосферою. Москвофільство — мертва точка творчости. Москвофілів-романтиків не може бути.

Любов Федьковича до дійсної української літератури спонукує його на плани, які всякому „тверезому“ здадуться крайно фантастичними:

„Не раз, як читаю твори української літератури, занося мня гадки, аби ся зречи свої мамони та піти співаючи Українов, а хоть лиш Галичинов“. І ця гадка була сильною у Федьковича: він, будучи у Львові, справив собі народну ліру, але холодні вітри вивіяли у його бажання „піти співаючи Українов, а хоч лиш Галичинов“.

Жадоба до українських книжок палила Федьковича. Пише приятелеві до Львова:

„...чи нима ніраз у Львові українських книжок на продаж? — як є, ох, то напиши ми любчику, абих ти в сей час гроші післав, бо що значить гріш — слина напротів тільки краси“.

Чутливість романтика вказує дійсні напрями творчих сил. Федькович був один українець на всю москвофільську, тупу і глупу Буковину. Вказував шлях, на який потім вона мусіла вступити — шлях національно-українського відродження.

В українському питанні ше й тепер у Федьковича можна вчитись, бо він був перший консеквентний і сильний український народник. Тому мусів ненавидіти сучасних йому патріотів — „бідну Галичину“ і таку ж, або й біднішу Буковину.

Опріч дрібного розхвалювання і тупоумного наслідування тодішні українці ні чим не підходили до Федьковича: і він упав жертвою своєї самотности, зварився у власному соку, перепалився од власного завзяття серед мертвого оточення.

Про благотворний літературний вплив на його з боку суспільства не може бути мови: Федькович стояв далеко вище, ніж тодішнє галицьке народовство, і мусів розвиватись сам та ше й інших розвивати.

Перебуваючи часто без грошей, привязаний до свого „господарства“ в Путилові, без доброго товариства, без сем'ї мусів кидатись часто як печений на всі боки, громити іноді правих і винуватих, а притім ще виконувати „громадські обов'язки“. Де ж тут змога для доцільної систематичної письменської роботи? Яка буря вічно була в душі цієї людини, видно хоч би по його „професіях“ і бажаннях роботи: вчився землемірства, аптекарства, служив у війську і там же організував і співав у церковному хорі, вчив з доброї волі жовнів пісень українських, був війтом на селі, повітовим інспектором шкіл, добровільним адвокатом в сервітутових процесах, редактором книжок при „Просьвіті“ у Львові, писав різне — букварь, співанник і т. и. для народу, бажав бути... професором в університеті, служити в „російській амбасаді“ (посольстві) у Відні, в банку, учителем німецької мови в Одесі і ще щось. Голова його була завжди набита планами, які він брався реалізувати, не жалючись себе. Захотів одкривати долю людську — 10 літ вбив на вчення астрології! Вподобалась роль проповідника — серйозно думав піти з лірою по Україні, Галичині, Буковині, Угорщині. І коли б в той час була хоч найменша можливість піти — він пішов би.

Що надумував — думав до кінця, робив до вичерпання сил...

Як справжній романтик він дав початок життю нових ідей громадських, був першим могучим імпульсом національного відродження Буковини.

І який він був неподібний до тодішнього і теперішнього патріота українського!

В цьому сила творчої душі і велика вартість культурна справжнього романтика.

М. Сріблянський.

ІВАН ФРАНКО і ГАЛИЦЬКА УКРАЇНА.

На урочистім святі не час і не місце подавати докладне оповідання, оперте на документах і джерелах про відносини Івана Франка до тої суспільности, серед якої він жив і працював. І те, що я хочу сказати, се буде лише загальна схема, кілька загальних уваг, які, одначе, на мою думку треба сказати власне тепер. Всякі ювілейні почування і настрої виливаються звичайно в стереотипну форму. За кожним разом громадянство складає комітет, збирає якийсь фонд, уладжує концерти, констатує одноголосно, що ювілянт розпочав нову добу, відродження нації, розбив хмари і скалу тупоумства, був каменярем, генієм. Коли ближче тому всьому приглянутися — можна лише констатувати, що громадянство вибирає собі найлекшу і найвигіднішу дорогу, почуття свого генія способом дуже дешевим. Воно делегує бесідників, які мають сказати ряд запальних промов, канонізують ювілянта на батька народу і тим способом, зробивши його „своїм найбільшим“ делікатно обходить всі дразливі квестії, які коли небудь були по-між ювілянтом а суспільністю, зручно тушує правдиві свої відносини до нього, плястром заліплює всякі немилі спомини, рани, злочини. Се факт майже типічний при всяких ювілеях. Наперед, коли молодий автор чи діяч суспільний не має за собою нікого, крім своєї сили і волі йти своєю дорогою — над ним насміхається „monsieur Publicum“, коли стає сильнішим і занадто дивиться на пальці, іритується, дише злобою, бойкує, інтригами старається його спутати, національні згінники вигоняють його з храму і пятнують як Герострата, нарешті стараються йому відібрати кусок хліба — так діється, поки такий „блудний син“ не доживе до 25-ти чи 50-ти років своєї діяльності. Тоді згінники несуть йому вінці, кадять гарними промовама, признають авторітетом, з сльозою в очах говорять про трагічні молоді літа, прожиті серед реакції, апатії своїх і

¹⁾ Невиголошена промова на академії в честь Ів. Франка на II з'їзді українського студентства.

т. д. і т. д. Не диво, що Гамсун перед тим, як збиралися святкувати ювілей 50-их уродин він втік в ліс і гнав від себе „земляків“; видно, — не міг стерпіти тої останньої образи.

Психологічно — се дуже цікавий факт таке відношення публіки до визначних діячів в часі їх ювілею. Вручать тобі в старі, безсилі руки гетьманську булаву і проклямають вождем, а відвічальність за те, що тебе спутали молодого і здорового, скидають на якусь реакцію, занепад народнього життя, культурний застій. І тепер вже публіка, коли розгрішила сама себе, може собі дозволити на все, бо вона святкує ювілей. Культ Шевченка виродився тим способом в Галичині в найбільш образливі форми, став систематичною щорічною компромітацією національних почувань.

Не хочу тут говорити суспільности ніякої Strafpredigt, хочу лише сказати, що з занадто легким серцем публіка наша іменує своїх діячів геніями, сповнивши на них злочин. Від ювілею з 1898 року Франко називається найбільшим сучасним письменником в Галичині, каменярем поступу і вічно революційним духом. Говорять се навіть ті сови і кертиці, які засідають в національнім сінєдріоні. Говорять, побачивши 125 сторін спису Франкових творів, побачивши, що не можуть вже байдужно минати гігантську працю. Тоді лишається лише одно: взяти з чоловіка ті всі заслуги на себе, аби було можна похвалитися успіхами національної думки, національною літературою і наукою. Говориться: *ми* маємо такого заслуженого і великого чоловіка, *наш* Франко. Франко таким способом стає *нашою* власністю, а далі навіть *нашою* гордістю, *нашою* заслугою!

Про все инше забувається. Забувається особливо про те, що ми робили, аби Франко *не* був нашим, чим ми були, коли Франко хотів бути нашим, говорити до нас, в наших імени, в наших справах. Забувається, що ніхто инший, тільки ми чи наші батьки елімінували його з по-між себе, не давали вступу в товариства, які були отворені цілими ночами на національно настроєних картярів — говорю тут про „Бесіду“ — не приймали в члени такого товариства як „Просвіта“, до якого може належать кожний мужик... забувається, що наш професор університету, історик літератури Омелян Огоновський боявся

передати Франкови дрібку грошей, присланих Драгомановим, бо Франко сидів тоді в тюрмі. Забувається накінець, що ніхто інший тільки ми не давали йому ніколи спокою, бо не могли переболіти його самостійної думки та критики, ми вигоняли його з „Зорі“ за поміщення „неморальних“ співомовок Руданського, ми присилювали його працювати на хліб у чужих...

Але минає двадцять п'ять літ праці серед такого уїдання, своїх, серед турбот о хліб насущний, — ми бачимо 115 сторін з бібліографії творів Франка. І кажемо: нехай живе наш Франко. Найтупійше галичанське рило тепер кричить: н а ш Франко! Логіка така: він серед нас виріс і трудився — отже він наш; він речником наших народніх змагань та ідеалів, він нашим каменярем і вождем — він наша кров і кість. Минає тепер 40 літ письменської діяльності Франка — Галичина плаче з прихильності до ювілянта. Ті самі, що колись не приймали його до „Просвіти“ готові його іменувати сто раз почесним членом, закладають бібліотеки його імени, нараджаються, яким би способом як найкраще „почтити нашого ювілянта“, збирають гроші на ювілейний дар, задумують збірне видання його творів...

Ті всі горячкові заходи, — які, инша річ, не віднесли досі особливого успіху, вказували би на нечисту совість, як би якась совість була у тих, що ведуть керму українського життя в Галичині. Се зовсім звичайний брак пам'яті Галичанина і його безличність. Він все лізе цілувати Юдиним поцілуєм, коли не може злобою побороти. Він збере 10.000 корон на ювілейний дар — і запише в історію: ми все уміли шанувати своїх великих людей і цінити їх заслуги. Ми... і т. д. Виголосивши палку бесіду він з вдовolenнем ще сконстатує свою великодушність, милосердіє і всі добрі прикмети і закінчить тоастом: нехай живе самостійна Україна! Але як би він так побачив або почув, що той, для якого він дав 10 сотиків на ювілейний дар — з домаганням, щоби обов'язково імена жертводавців були видрукувані в „Ділі“ — сказав якесь прикре слово критики, — ох, який страшний жаль він буде носити в своїй душі, як нарікати буде на невдячність? Бо ж він — член суспільності, як же ювілянт може не говорити суспільності компліментів за таке угощення ювілейними торжествами!..

Так — можна зненавидіти галицьку суспільність за її традиційно хамське відношення до своїх передових людей, за злобу та вічні інтриги, — але вже рішучо гидко дивитися на милостиню, яку дає та суспільність своїм безсильним, вже скаліченим життям, каменярам...

Колись Франко написав вірш: „Милосердним“:

Нехай і так, що мов червяк
Затоптаний в багно життя,
Оскорблений, унижений,
З гнівом в душі вмираю я;
Нехай і так, що в старця мов,
Похилий мій нужденний вид,
Та все ж ваш дар непрошений
Глибоко грудь міні ранить.

Нехай і так, що добрі ви
І чесні ви і щирі ви,
Що з милосердя даєте
Старцєви милостині ви;
Та милостині вашої
Я не благаю, я не просив, —
За що ж ви дар той тичете,
Щоб руку міні наскрізь палив?

І хто ж вам право дав таке,
Щоб милувались ви сейчас
Над кождим, у кого лице
Не так щасливе, як у вас,
В кого уста безкровні,
Погас в очах веселий жар,
І одіж драна голосно
Говорить: бач, се пролетар?

Хто знає, може драний той,
Блідий, нужденний пролетар
Не хоче милости, вважа'
Пошчиною всякий дар?
Хто знає, може слова лиш
Прихильно від вас він жде,
А може найвдячнійший вам
За ваше мовчання буде?

А може дар той, за котрий
Вас ваша совість похвалить,
Його важким униженням,
Мов п'ять до долу повалить?
А може за той дар, що в вас
Із милостивих рук плине,
Він милість вашу дешево,
І руки ваші проклинає?..

Варто було в цілости навести той вірш, бо він як не можна краще, малює і висловлює ті всі думки, які я підніс. Се ви-

слів не лише Франкових думок і почувань. Се скорбний, розпучливий гимн всіх тих, що обставинами життя були примушені приймати „милостиню“ від такого громадянства як галицьке, а які були і будуть безсильні навіть тоді, коли схочуть заперестувати та відкинути таку милостиню, за яку мусять платити гордістю своєю.

І хто знає, чи такі вибухи як сей, — не будуть самотнім доказом тої тернистої дороги, якою мусять йти такі люди як Франко. Колесо історії йде по трупах і кістках, але історики люблять аж занадто часто накладати плястер там, де слідна рана. І колись буде історик брати в заслугу українському громадянству в Галичині, що воно видало Франка, і ніхто не подумає навіть про гріх, який те громадянство здібне було сповняти день в день на своїх кращих одиницях. В крайнім випадку знайдеться слово: реакція — яким історик все пояснить і затихомирить всяку совість.

От чому я, товариші, взявся говорити сьогодні, на свято Франка, на таку тему, як відношення його до суспільства серед якого він жив. Я не хочу, щоби галицька українська громада, справляючи ювілей Франка, при тій нагоді розгрішила себе. Тому треба їй нагадати про її гріх. Поки вона не спокутує його — не повинна мати відваги приходити на свято з брудними сумліннями. А говоримо се громаді ми, українська молодіж. Ми не приймали участі в злочині, ми все були перші там, де починало світати новими думками, новими настроями та ідеалами — ми ще чисті. І чистими душами можемо пошанувати тільки ми великанську сорокалітню діяльність ювілята!

Чи не так, товариші?..

М. Євшан.

УНІВЕРСИТЕТСЬКА МОЛОДІЖ АВСТРИЙСЬКОЇ УКРАЇНИ ЗА ОСТАННІХ 40 ЛІТ ¹⁾.

Історія нашої молодіжи за останніх 40 літ повинна в першій мірі змалювати круг домінуючих в тому часі ідей, їх практичного зужиткування та розвиток корпоративного життя серед молодіжи. Огляд того періоду стрічається з немалими перепонами. Не тільки обробленого матеріалу нема, а й сирого не багато та покористуватись ним не все є спромога.

Огляд товариського життя молодіжи обніматиме головню життє її в трьох центрах, Львові, Відні та Чернівцях.

Історія молодіжи за той час — це спора, чи не найважнійша частина історії галицької України в ту пору, бо культурний, політичний та економічний напрям нашому національному Галичини, а в части й Буковини, надала саме молодіж і то серед довголітньої, упертої боротьби. Для лекшої орієнтації я б поділив історію нашої молоді в Австрії на 4 періоди:

- 1) період етнографічно-літературного націоналізму (до 1875 р.).
- 2) період боротьби о світогляд (Драгоманівщина—до 1890 р.).
- 3) період скристалізованя політично-супільних ідеалів (до 1900 р.).
- 4) час університетської боротьби.

А-ні літературно-етнографічні почини Шашкевичівського кружка, збуджені аналогічним загально-словянським рухом, а-ні політично-культурні змагання галичан в 1848 р., викликані конституцією, не мали стільки життєвої сили, щоб могли удержатися в часах абсолютистичної реакції та статися кличами значнійшої групи людей. Вже більше було приклонників „язичія“, як Дідицький, Наумович та багато других; здержував від народньої мови їх недемократизм та легенда про „єдність

¹⁾ Реферат на конгресі української молодіжи 2 липня 1913 р.

усего руського народа". По-за тим майже вся наша інтелігенція була спольщена, розмовляла по польські, цікавилася польськими національними справами, а наша молодіж гинула у польських повстаннях та заповняла собою тюрми за протиавстрійські виступи — в інтересі Польщі.

60-ті роки принесли з собою в нашу хату багато нового: відновлення конституції, обрядову боротьбу, справу сервітутів, вплив закордонної України, де вмер Шевченко та стала виходити „Основа“, азбучну та правописну боротьбу, оживлення москвофільських симпатій через погром польського повстання, реакцію проти того москвофільства з боку прихильників народної мови, перші правдиво українські часописи: „Вечерниці“, „Мету“, „Ниву“, „Русалку“ — виступ Федьковича та, що найважливіше, студентські українські „Громади“ по гімназіях.

Життя академічної молодіжизначується основаннем в р. 1861 нашого першого академічного товариства „Січ“ у Львові, що існувало несповна два роки. Українські симпатії тодішних студентів обмежались на уживанню народної мови та ношеню козацьких шапок, вишиваних сорочок і синіх шараварів.

І число нашої університетської молодіжизростає. В р. 1865 було вже — як подають Осип Назарук та Олена Охримовичівна у своїй „Хроніці руху української академічної молодіжизу Львові“ — записаних на львівському університеті наших світських студентів 160.

В другій половині 60-х років український рух більшає, починає виходити „Правда“, засновується товариство „Просвіта“ в р. 1868. В тім самім році — дня 13 марта основує гурток нашої молодіжизу в Відні товариство „Січ“, тепер найстарше з наших студентських товариств. Воно стає в опозиції до москвофілів та перебирає на себе окрім гуртовання нашої молодіжизу — роль репрезентанта української народности перед чужинцями, особливо слов'янами — в першій мірі через українську пісню.

Львівська молодіжизасновує два роки пізніше (то є р. 1870) товариство „Академічна Бесіда“, але в її нутрі повстає роздор на основі правописних справ і прихильники „старої“ правописи (пізніше з них витворилися москвофіли) основувають нове

товариство: „Академічеській Кружок“. А коли ще прихильники народньої мови та нової правописи (Кулішівки) заклали позичкове товариство „Дружний Лихвар“, тоді „Академічна Бесіда“ розв'язалася та осталися два суперники, що поборювали оден одного, „Дружний Лихвар“ та „Академічеській Кружок“. Цей останній мав перевагу над запомоговим „Дружним Лихварем“ через ширшу програму діяльності та головню через місячник „Друг“, що почав виходити від р. 1874. Не диво, що найбільш енергічні одиниці з по-між укінчених гімназистів—як Іван Франко, Михайло Павлик, Іван Белей — найшлися в „Академічеськім Кружку“.

Тимчасом надходила важна зміна. Михайло Драгоманів, пізніший професор всесвітньої історії на київськім університеті, познайомився в часі своєї заграничної подорожі ще в 1871 р. з де-якими Галичанами, особливо з віденським Січовиком, Мелітоном Бучинським та нав'язав з ним оживлену переписку. Драгоманів видавав тоді етнографічні праці з області українського фольклору, студіював політично-суспільну літературу, а в своїх публіцистичних працях, друкованих у „Вѣстнику Европы“, він критикував безпощадно централістичну та русифікаційну політику Росії та вступався за правами української мови й літератури. Які думки репрезентував тоді Драгоманів, видно із протесту 31 закордонних українців, висланого за почином Драгоманова до редакції львівської „Правди“, де вони протестують проти політики та програми галицько-москвофільської „Рускої Ради“, що держить з німецькими централістами, ворогами Росії і всіх слов'ян, але рівночасно протестують також проти партії галицьких федералістів (якої українським представником був Качада), а яка „називаючи себе партією консервативною, подає голос за конкордат, за конфесійні школи, за привілеї католицької церкви, проти громадянського шлюбу, проти шлюбу між іновірцями і т. и. Яко Слав'яне й Українці, ми признаємо себе друзями федеральної системи, се є не стільки федералізму коронних країв Австрії, скільки федералізму народностей і широкої управи земської та громадської. Ми бачимо підставу щастя Слов'ян взагалі і малоруського народу по часті, тільки в основах прогресивних, котрі не мають нічого спільного з конкордатом і ультрамонтанством“.

На який же ґрунт впав посів Драгоманова? Тодішній стан університетської науки та молодіжи у Львові характеризує Олекса Борковський в листі до Драгоманова ось так (Драгоманів. Переписка, т. I. Львів, 1901):

„Громада наша, чи то, краще сказати, наша галицька руська суспільність — обскурантна з гори до долу — то свята правда — тільки не по власній, добрій, „непримушеній“ волі є вона такою. Є вона і рабська, тільки ж знов не добровільно рабська. Нас виховали Німці; і чи то самі були дурні, чи така була з гори система, щоб не допустити світла до голови „підданих“: виховали з нас дурнів, придатних тільки до ремесла якого — там, або, краще сказати, здалих тільки на коліщата в якій там машині. Я скажу тут, як нас вчено на університеті (початок 60-х років). На фільольогічним факультеті говорено нам цілий оден семестр за рік родин Демостена; та й сього не докінчено. Що найспосібніші студенти ходили мов блудні вівці і не знали, за що іматися. І нікому було напутити їх, бо професори навіть на виразне запитання не хотіли указувати стежок, куди нам ступати. Минули Німці, настали Поляки (1867 р.). Німці бодай самі для себе щось знали; а ті... пожалься Боже! Наглий, не підготовлений переворот з німеччини на польщину — недостача книжок, недостача учителів, те все спровадило знов незаперечений упадок науки по гімназіях і знання та образования молодіжи. На університетах стало коли не гірше, то певне не ліпше. І та жміночка бистрішої молодіжи університетської, без проводу світлійших людей рветься до чогось, сама не знає, до чого — хапається до науки без ладу, без системи, як що попаде в руки. Ліпше і так, ніж ніяк, але за короткий час молодечого віку не багато можна тим способом зробити“.

Національною програмою тодішніх галицьких „народовців“ було шанування „народніх святощів“ — неясна та обширна фраза, про яку не хотіли вони входити в дискусію з Драгомановим. Погляд їх на українське селянство та його економічну нужду був: „хлоп лінивий, тому й бідний“ — як то навіть в Києві не соромився заявити Сушкевич (гл. Драгоманів: Австро-руські спомини). А про культурні справи селянства, то — як пише Павлик в листі до Драгоманова (з дня 10, IV.

1878 р.) — „оден великий патріот“, галицький піп говорив: „А Бог би ту шкільну раду побив, що все більше тих шкіл заводить по місточках та селах! Конче хоче втворити й хлопви очи, конче хоче нам хліб відобрати, бо де би ся схотіло вже тогди хлопви давати на Боже!“ (Переписка Драгоманова з Павликом, т. II, стор. 7).

Молодіж також не краще відносилася до мужицтва. Ось примір із „Академіческого Кружка“: „У нас беззглядно противні всякому, що боронить хлопа“ — пише Павлик в тім же листі. „Осами кинулися на мене майже всі, що я смів в Кружку говорити про хлопа — бика. Се їх технічний вираз“.

А тимчасом було вже між молодіжю кількох демократів (гл. лист Павлика: „мене вже знають яко лютого хлопського потомка і ненавидять“) — тож як їх мило мусіло вражати, що найшовся чоловік, який проголошував права людини і вказував на потребу культурного та економічного піддвиження селянства. А до того ще вони, ті одиниці з поміж молодіжи, рвалися до знання, а не було кому вказати їм дороги. А тут найшовся чоловік з великою освітою, та охоче давав пораду, що найкористніше читати, відносився прихильно до безпомічної молодіжи і ще й сам присилав книжки. А ще до того серед загальної трусливості, нерішучості, несамостійності тодішньої нашої суспільності, Драгоманів так дуже відрізнявся своєю самостійністю думки та отвертим, ширим висказуванням її.

В тім усім джерело впливу Драгоманова на молодіж. „Давно вже бажав я познакомитись із мудрим, живим та щирим чоловіком“ — пише йому Павлик. І почався серед молодіжи фермент, що тревав довгі літа, а приніс в результаті переворот в світогляді молодіжи, а згодом і цілої суспільності.

В „Академічеськім Кружку“ почалися вже були дискусії та конфлікти. Як подає Франко в „Нарисі історії української літератури“ — вже на перших за його часів загальних зборах „Кружка“ (в осені 1875 р.) виступив оден член товариства із промовою в російській мові. На те встав Іван Белей, який тільки що прибув із станіславівської гімназії, і, протестуючи проти „російського балаканя в руськім товаристві“, відіслав бесідника до Москви або Саратова. Загальні збори одначе

значною більшістю ухвалили зараз же виключити Белея з товариства. Та про те справа мови й народности не переставала дратувати молодих умів, а опубліковане 1876 р. в Празі двотомове видання Шевченкового Кобзаря, особливо 2-й том, що містив вірші, заборонені в Росії, піддало тим спорам багато радикального духу.

Франко й Павлик ввійшли в редакцію органу „Кружка“ „Друга“, що був зразу редагований по ділетанськи, з московфільським напрямом, а Драгоманів помістив в „Друзі“ три листи, писані російською мовою, в яких ставив питання: чого властиво хоче редакція від своїх читачів та що думає давати їм. Редакція відповідає статтю Гната Онишкевича (пізнішого професора української літератури в черновецькій університеті), де сказано між иншим: „Дайте нам спокій з українщиною і з великорущиною, ми маєм свій язык!“ Але Драгоманів полемізує щораз завзятійше, в товаристві починається щораз більший рух, в „Друзі“ починає брати верх народня українська мова та реальніший зміст. Франко містить в „Друзі“ по скінченню повісти „Петрії й Добошуки“ серію „Бориславських оповідань“, в яких вступає на шлях літературного реалізму, а Павлик свій відчит „Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині“, який робив велике вражіння через свою демократичну тенденцію. Франко переклав для „Друга“ Чернишевського: „Что дѣлать?“, а найбільш галасу викликало поміщення в „Друзі“ за порадою Драгоманова російське оповідання Гліба Успенського п. з. „Отравленный дякон“. Щоб підперти опозиційну течію в „Академічеськім Кружку“, вписалося до нього багато членів „Дружного Лихваря“; вибрано український відділ та надано товариству український напрям.

В віденській „Січі“ поплило також нове життя, найбільш в роках 1873—1877, коли перемінено „Січ“ із забавового товариства в літературно-наукове (гл. „Історія віденської Січі“ д-ра Кузелі в „Альманаху Січі“ 1908 р.). До розбудження життя і його дійсного напрямку причинилися М. Драгоманів та Остап Терлецький, які живим словом і листами надали новий напрям роботі в товаристві та виробили у Січовиків новий світогляд, оснований на соціалізмі. Зі споминів про ті часи Яр. Окуневського, Кобринського, Цеглинського бачимо

наглядно, який переворот викликав в „Січі“ вплив Драгоманова, який рух зробили промови, відчити та книжки Терлецького. Сходина відбуваються щораз частійше, відчити та дискусії запалюють молоді уми і витворюють свіжу, боеву атмосферу, що переноситься і до Галичини, де на Січовиків дивилися як на бурителів суспільного ладу. Виділ мусить винаймати простору та вигідну хату, показується потреба бібліотеки, за якою головно побивався Терлецький. Заходом його, що вкладав в неї усі свої гроші, а сам жив дуже бідно, та Драгоманова, вона не тільки дорівняла іншим академічним бібліотекам, але й переросла їх і числом і добром книжок. В „Січі“ кипіло наукове життя і захоплювало кожного.

Січовики звернули увагу на селянські маси та стали видавати книжочки для масового ширення. (1870 р. виходить заходом Бучинського „Співанник для господарських діточок“ Федьковича, р. 1874 друкується перша частина „Руської історії“ Івана Маркевича, в р. 1876 чотири книжочки творів Шевченка для народу в 18.000 примірників).

До тих самих часів відносяться й початки гуртування нашої академічної молодіжи в Чернівцях. 1875 р. основується там німецький університет і в тім самім році повстає там студентське товариство „Союз“. Воно довгий час поверховно-москвофільське, настільки, що послугується язичієм та етимологією, а зацікавлюється репрезентацією „руськості“ при помочи комерсів. Драгоманів опікується і ним, пише листи, які читаються на засіданнях відділу товариства. Його іменує „Союз“ „членом основателем“.

Тимчасом російський уряд усунув Драгоманова з катедри в київськім університеті, а указом з р. 1876, вигнав українське слово з публичного життя. Щоб могли продовжувати свою діяльність, Драгоманів емігрує і робить Женеву центром української думки на протяг двадцяти літ. Він починає видавати неперіодичну збірку „Громаду“, але вона була і в Галичині систематично конфіскована.

В „Дружному Лихварі“ життя було підупало, за те ж в „Академічеськім Кружку“ кипіла боротьба між українцями і москвофілами. Проти „Друга“ повстали вже всі за його драгоманівський напрям: і москвофільська і народовецька преса.

Львівська поліція звернула увагу на рух в „Академічеськім Кружку“, а опісля на донос москвофілів несподівано арештувала наперед закордонців, Сергія Ястрембського з Харькова та Антона Ляхоцького з Київа, а опісля на основі листів Драгоманова, найдених у Ястрембського, також Михайла Павлика двома наворотами, Івана Франка, Івана Мандичевського, Ол. Заячковського, Івана Белея та Остапа Терлецького з Відня. Через ті арештовання, слідство, переслухування, труси, судовий процес та засуди — впав такий переполох на невироблену галицьку суспільність та на всіх прихильників нового руху, що в „Академічеськім Кружку“ знов взяли верх москвофіли, а „Друг“ упав. Реакція тріумфує скрізь, навіть в „Дружнім Лихварі“, де відділ заборонює Франкові читати реферат про відносини науки до життя.

А що вже казати про старшу народовецьку громаду! Професор української літератури в львівському університеті, Омелян Огоновський, боїться відвідати своїх учеників в тюрмі та передати їм гроші, прислані на його руки Драгомановим на поліпшення їх харчу та відсилає їх назад, „щоб і його не втягнули до процесу соціялістів“. Ярослав Окуневський пише про ті часи (Василь Чудотворець, Альманах „Січи“ 1908 р.): Драгоманів був для усіх батьків, що синів на університет виряжали, щось гірше антихриста: „Він руську молодіж зводить, арешти ними напихає, християнську віру руйнує“ — і батько Окуневського рішає: „Хто руську молодіж на бездорожа зводить, той ворог руського народа, то ляхський шпiон і агент.

„Додаймо до того крайно агресивне, нетолерантне та підзорливе становище поляків у Галичині проти українців. У Львові завязуються польські товариства і консорції з виразною метою — полонізувати українців, уживаючи до сього на раді навіть української мови. В Коломії виходить з такою метою „Świtło“, українською мовою, латинськими буквами. Латинське духовенство, а спеціально єзуїти, устроюють у східній Галичині духовні місії серед українців і ніби для охорони народу від „схизми“, силкуються перетягти його до латинства і до польської народности. Польська преса устами одного з найвидніших своїх публіцистів, проголошує супроти українців девізу: „*Pal go w łeb maczuga, niech się nie męczy długo!*“ Той-

сам публіцист, Генрік Ясенські із Раштовець хвалиться: „Gdy-
 bym był prokuratorem, to bym wszystkie pisma ruskie (= укра-
 їнські) konfiskował raz za razem, a potem da capo al fine“ І се
 був ліберал! А консерватист Созаньські підчас процесу соціялі-
 стів і Ян Лям, ліберальний публіцист польський, підчас про-
 цесу Ольги Грабар — обидва радили судови вішати обвинова-
 чених Русинів, не дожидаючи, чи покажуться вони справді
 винуватими. І органи правительства не могли охоронитися від
 впливу польської публичної опінії. Пригадаймо ті сотки ревізій,
 відбух по цілій Галичині з нагоди перших соціалістичних
 процесів, а потім із нагоди москвофільського процесу. Прига-
 даймо ті переслідування, які терпіли українські селяне, що за-
 сновували перші читальні, ті тягання до урядів політичних і
 ненастанні ревізії жандармів у читальнях, забирання і конфі-
 скування найневинніших брошур, розв'язування читален і ареш-
 товання та транспорти в кайданах їх оснувателів.

Навіть греко-католицькі консисторії не оперлися впливови
 того польського духа; покійний Малиновський писав і собі ж
 курренди проти народніх читалень, поручаючи священникам
 допускати до їх оснування тільки там, де можуть мати цілко-
 виту певність, що читальня буде абсолютно підлягати їх волі;
 коли ні, то ліпше, щоб читальні в селі не було“ (гл. Франко,
 „Молода Україна“, стор. 15—16).

Причислятися тоді до страшних і зненавиджених „соціялі-
 стів“ — на те треба було не аби якої відваги і Франко з
 Павликом осталися трохи що не самі. Певно не часто доводи-
 лося їм одержувати такі листи, як від Остапа Терлецького:
 „Ще ви нам любійші стали, відколи нас за вас переслідують“
 (гл. переп. Драгоман. з Павл.). Що до самого Терлецького, то
 він втратив через процес місце бібліотекаря університетського
 у Відні та в листі Франка до Павлика (зі Львова, з р. 1879.
 Переп., т. III, стор. 55) сказано таке: „Є тут Остап. Його
 вуйко прогнав з села і він сидить тут. Задумав записатися
 в Відні на права“. (Терлецький вмер потім передчасно у Львові,
 де був адвокатським конціпієнтом).

По виході з вязниці починає Франко з Павликом видавати
 місячник „Громадський Друг“ при грошовій допомозі Драгома-
 нова; але прокураторія конфіскує число за числом; редакція

переміняє періодичне видання на неперіодичні збірки „Дзвін і Молот“, але й на їх при чуйности поліції падала така сама конфіскація. З тяжкою бідою докінчив Франко видання вже без участі Павлика, який відсиджував тоді тримісячний арест. Була в тім виданню перекладна розвідка по теорії соціалізму, були оповідання Франка та його поема „Каменярі“, що змальовувала настрій молодих борців, оповідання Павлика. За одно з них „Ребенщуків Тетяна“, де він порушив справу аномалій сучасного подружжя — попався автор під суд та був засуджений на 6 місяців в'язниці. Супроти того він виїхав до Женеви та пробув там два роки. Франко з Белеєм стали видавати при помочи університетської молодіжи „Дрібну бібліотеку“. Видано 14 випусків — окрім Франкових творів деякі переклади свіжих тоді наукових творів (Добролюбов: „Значіння авторитету в вихованню“, Геккеля „Про походжене чоловіка“ і др.).

Поміж видавництвами, що мали вплив на світогляд молодого покоління, годі поминути „Громаду“ Драгоманова. В першій книжці (1877 р.) помістив український трибун програму перестрою України на основах анархізму. В другім випуску обговорював він народні школи на Україні, тогочасний публіцистичний рух по чужих часописах та різні болючі справи з життя простолюду на Україні.

Як дуже відрізнялася „Громада“ своїм живим змістом від тогочасних галицько-українських видань, що не визирали майже по-за рамки літературно-провінціальних справ!

Опісля видав Драгоманів повісти Мирного „Лихі люде“ та „Хиба ревуть воли, як ясла повні?“. Автор змальовує, без ідеалізації та моралізованя, життя людини, як продукт суспільно-політичних, культурних та економічних відносин і тим самим спонукує читача вдуматися в ті відносини та пізнати, що при інших обставинах і люде були би не такі. До такого ж літературного реалізму звернувся був вже перед тим Франко під впливом Драгоманова, а покинув романтичних героїв із своїх перших творів.

Продовжати „Громаду“ зміг Драгоманів аж з 1880 роком при помочи Сергія Подолинського та Павлика. В першій із виданих тоді випусків помістив Драгоманів програму видавництва, що жадала в справах суспільно-правних повної рівно-

правности всіх людей, свободи слова, друку, зборів, навчання та автономічної федерації всіх громад на Україні. В справах господарських поставлено жаданне спільної власности землі та продукційних знарядів і кооперації свободних робітників; в справах культурних жадано зросту позитивної науки про речі природні та громадські з повною толеранцією всіх вір та релігійних корпорацій. Також жадано скасування державного війська і заведення громадського козацтва (міліції). Крім того були в тім випуску „Громади“ статті про соціалізм та дарвінізм і про соціалістичний рух в західній Європі. В драгоманівській друкарні напечатав Подолинський дві розвідки: „Життя й здоровля людей на Україні“ та „Ремесла й фабрики на Україні“.

В останнім томі „Громади“ визначалась стаття Володим. Навроцького „П'янство і пропінація в Галичині“, кореспонденції „Жите по селах“ на Україні та стаття Драгоманова „Українські громадівці перед польським соціалізмом і польським патріотизмом“, що була немов прелюдією до великої його праці „Историческая Польша и великорусская демократія“, друкованої в женеvському „Вольномъ Словѣ“, де Драгоманів помістив так багато праць, що дотикають українських справ. В кінці драгоманівська політично-соціальна програма для всеї Росії „Вільна Спілька“, що пропагує союз автономічних національних територій, вичерпувала б — поруч з етнографічними працями, реєстер женеvських видань Драгоманова, що мали вплив на галицьку молодіж.

(Далі буде).

Корнило Заклинський.

ГРИГОРІЙ САВИЧ СКОВОРОДА¹⁾.

В такому ж дусі витолковував Сковорода і всі біблійні історії. Вихід жидів з Єгипту — знаменує вихід в Вічність з неволі праху: „Исходы моя, исходы живота“. Заручини Ребеки Сковорода толкує по аналогії з текстом Осії: „обручу тя во вѣкъ, и обручу тя себе въ правдѣ, и въ судѣ, и въ милости, и въ щедротахъ, и обручу тя себе въ вѣрѣ и увѣси Господа“. Вознесення Іллі на небо толкується Сковородою в тому значінні, що Ілія знаменує собою тінь Вишнього, яка на крилах Вічності („Колесница и кони Израилевы“) вертається в лоно своє. Ной напився Божим вином, цеб-то правдою, і скинув з себе одержу, тоб-то скинув прах, видимість і став на путь вічного. Таким побачив його Хам і насміявся з батька: йому мила була шкаляруща, він любив соломі і ніколи не нюхав зерна, за те Ной і прокляв його. Потоп знаменує потоплення в водах тлінності, ковчег — спасительну правду, Арабат — гору Божу, Вічність, ті „холми“, на яких Сковорода бажав „почити“ з гілкою блаженства, звірі чисті і нечисті — як звичайно, тлінного і невмирущого чоловіка. Соломонові жінки, Давидові дівчата, Лотові дочки, з якими той „амурился“ — це все символи істини, в якій вони кохались, бо в Библії нема ні батьків, ні сестер — одна Вічність. Найголовнішою фігурою в Библії („Архитипосъ“) на думку Сковороди, є Сонце, а решта суть віцефігури, другорядні фігури, що всі однак стікаються до головної фігури — Сонця. Віцефігури суть: Темниця і Іосиф, Коробочка і Мойсей, Рів і Даніил, Авраамова Сінь і Гості, Ковчег і Ной, Море і Ізраїль, Даліла і Сампсон, Кит і Іона, Пещера і Лев, Голяф і Давид, Єва і Адам, День і Ніч, Світ і Темрява. Сковорода остільки звик вбачати в цих „віцефігурах“ втілення високої думки, що часом здається, ніби він зовсім стратив змисл до звичайного значіння таких слів, як день, ніч, ранок, камінь, вода, пісок. „Гласъ грома твоего въ колеси“ — і слово „колесо“ викликає

¹⁾ Див. „Укр. Хата“, кн. № 6.

в Сковороди образ Вічності, і він кличе в захваті: „О колеса! О сладчайшая вѣчносте!“, „На водѣ покойнѣ воспита мя“ — зустрічає Сковорода в Библії — і в його душі „вода покойна“ хвилюється морем Вічності. Кожен образ, кожне слово в Библії викликає в його душі благоговійне тремтіння; ці образи насуваються на його, проносяться перед ним з бистриною думки, — товпляться в душі і доводять часто Сковороду до екстази. Тоді його мова стає уривчатою, під впливом чуття він ніби задихається, говорить символами, тоді в його мові чується таке напруження чуття, таке екстатичне піднесення духа, такий нелюдський захват, що страшно читати: чується близькість границі, за якою починається прірва божевілля.

„О, сердце голубиное! И сердечный голубь! Сей есть истинный Иона, адомъ изблеванъ во третій день на брегъ горъ Кавказскихъ. Сей голубъ (що його випустив Ной з ковчега) есть истинный Americus Columbus, обрѣтшій новую землю. Не хочется и мнѣ отсюда итить. О, Наеманъ! Наеманъ! Дай! Ну, станемъ и мы со Израилемъ въ сей гавани. Оснуемъ себѣ Кущи на сей Ки ф ѣ. А! а! Любезный мой Аввакумъ! Се нынѣ разумѣю пѣсенку твою! „На стражѣ моей стану и взыйду на камень“. Сюда то взирало твое пророчее око! Сію то Ки ф у издали наблюдала бодрая стража твоя? Сюда-то пѣсня твоя и насъ манила? Блаженно око твое, прозорливѣ трубъ звѣздозорныхъ. Блаженны поющія намъ уста твоя! Блаженъ и Сіонъ твой, или Зоро — теремъ, пирамиды и столпъ твой, изъ коего высоты простирались лучи очей голубиныхъ. Не отемнѣють очи твои, не истлѣють уста твоя и не падетъ столпъ твой во вѣки вѣковъ. Прощайте на вѣки! Дурно-мудрыя дѣвы, сладкогласныя сирены съ вашими тлѣнными очима, съ вашею старѣющеюся младостью, съ младенческимъ вашимъ долголѣтіємъ, и съ вашею рыданія исполненою гаванью. Пойте ваши пѣсни людямъ вашего рода. Не прикрасается Израиль гергесеямъ. Свои ему поють пророки. Самъ Господь ему яко левъ возревѣтъ и яко вихрь Духа, возвищѣтъ въ крилѣхъ своихъ, и ужаснутся чада водъ. Радуйся Кефо моя, Петре мой, гавань моя! Гавань вѣры, любви и надежды!“

Вслухайтесь в ритм цієї мови. Це мова людей, доведених до краю — щастем чи лихом, ненавистю чи любовю, горем чи радістю. Так говорить людина, коли їй хочуть відобразити життя, так плаче мати, виражаючи свого улюбленого сина в останню дорогу, так квилить дівчина, коли її покидає милий, так плаче й сміється з радощів хлопець, зустрівши кохану дівчину після довгої розлуки, так зрештою говорять пророки на вищих ступеннях екстатичного підйому. Хочеться говорити, треба говорити, а слів нема; безладно товпляться в голові образи, поняття; приходять на згадку окремі слова без звязку, без значіння; вибрати між ними, комбінувати їх по правилам граматіки нема коли, і людина підхоплює ті слова, що в даний момент сплили їй на думку, як порожні, беззмістовні форми, і надає їм особливе, своє значіння. Кожне слово стає образом, кожен образ символом. Слово живе і тремтить, як людина, зливається з людиною, стає природним, тим, чим воно й повинно бути — частиною людини. Таке слово все має значіння, від кого б воно не походило: від дикуна чи натхненного пророка, і яке б воно не було убоге по формі. Треба тільки розгадати це слово. Мова ж, одірвана від живого чоловіка, є „мѣдъ звенящая и кимваль бряцающий“, хоч би вона блищала самоцвітами. Фальшиве слово має не більшу ціну, ніж фальшиві діаманти. Воно може привабити своєю красою, зачарувати навіть, але... нещаслива та країна, що її зачарує фальшиве слово: в ній люде рано чи пізно запрагнуть ходити на чотирьох і ревіти по звірячому.

До кого ж звернене слово Біблійне? Хто є центром біблійних всіх історій? „Человѣкъ! что бы оно нибыло: дѣло ли, ѣйствие ли, или слово — все то пустая пустошь, если оно не получило событія своего въ самомъ человѣкѣ“. „Все что тамъ (в Библії) только именуется, даже до послѣднія черты, до крошечныя точки, все нуждою обязано прійти во исполненіе, въ самомъ человѣкѣ“. Як дивно виглядають приписи Біблії відносно церемонії жертвоприношення! Однак, коли розібратись, в них нема нічого, щоб так чи инакше не торкалось чоловіка. Пійдемо слідом за Сковородою в толкуванні цієї тези.

Велить Бог Аврааму: „Возьми мнѣ юницу трилѣтну, и овна трилѣтна, и голуба и горлицу“... На що потрібні Богові всі оці звірі і птахи? І через що овечка мусить бути трох літ, а не чотирох або двох? Якась несенітниця; однак ця несенітниця походить від Бога — значить тут мусить бути якась тайна. Авраам мав в своїх руках ключ, за поміччю якого міг розгадати цю тайну: „вѣрова Авраамъ Богу“. І він розгадав. Він зрозумів, що Бог говорить не про скотину, а про ту теличку, що про неї сказав Осія: „Ефремъ, юница наученна на то, еже любити прѣніе, азъ же найду на доброту выи ея, наступлю на Ефрема“. І Іуда: „Азъ, яко жетелець не научился“. Отже під теличкою розуміються тут люде, що крім „пепельныхъ внѣшности“ нічого другого в собі не знайшли, люде, котрі не пізнали себе, не побачили і не зрозуміли вічної правди в своєму серцеві. Вони покладаються лише на прах, і противляться правді Божій, як скоти, виставляючи вперед свої тлінні роги. Тому то і сказав Давид: „Вся роги грѣшныхъ сломлю“.

Та й нащо Богові, що кличе тебе до пізнання себе, потрібна скотина? Ти сам — каже Сковорода, — і теля, і козел, і баран, і олень, і все. Не скотів має на увазі слово Боже, а людину, тебе самого, коли говорить: „Слѣпо, или сокрушенно, или языкъ урѣзанъ имуще и протчая, да не принесутъ тѣхъ Господу“. Що тут розуміються люде з їх духовними вадами, це видно з слідуемого: „Всякъ человекъ слѣпъ, или хромъ, или курносый, или ухорѣзанъ, или сокрушеніе ноги, или руки имущій, или горбать и протчая, да не приступитъ принести жертвъ“. Там говориться про скотів, тут прямо про людину, але в тих самих термінах; одних Бог не велить приносити собі в жертву, другим — приносити жертви. І там, і тут розуміються люде з духовними, а не фізичними вадами. Сліпі, криві або кирпаті — це ті, про яких Давид сказав: „Очи имуть и не узрятъ, уши имуть и не слышатъ, ноздри имуть и не обоняютъ“. Се ті, про яких сказав Ісаія: „Глусии услышите, и слѣпые видѣти. И кто слѣпъ? Развѣ рабы мои. И кто глухъ? Развѣ владѣющіе ими. И ослѣпоша рабы Божіи“. Се ті, що стратили язык той: „Языкъ мой поучатися правдѣ твоей“. Про горбатих сказано: „Горбъ исцѣленъ“, „Да помрачатся очи ихъ, еже не видѣти, и хребетъ ихъ вину сляци“.

Кирпатими Библія зове тих, що немають носа, про який казав Іов: „Духъ Божій, сущій въ ноздрехъ моихъ“. Отже нечисті скоти, що їх не можна приносити в жертву Богу, і люде, що їх не можна припускати до жертвоприношення, суть люде, що не пізнали себе і не змогли підвестись по-над порохом зовнішнього світа. Чисті звірі і птахи, яких Бог приймає, навпаки суть ті, що здібні зрозуміти слова Божі.

Що значить, що Бог велить приносити собі в-жертву тільки тих скотів, що мають роздвоєні копита і два рази пережують їжу — вола, козла, оленя? На поверховий погляд ця вимога безглузда, однак Сковорода і тут знайшов укриту премудрість Божу, — знайшов і, розуміється, підпер своє толкування цитатами з різних місць св. письма. Два рази пережувати їжу — значить на думку Сковороди, спочатку прийняти видимість матерію, а потім — добратись до істи її, до зерна. „Духъ вся испытуетъ, и глубины Божія“ — це одна „скотина со жваніємъ“. А ось друга: „имже образомъ желаетъ елень на источники водныя“... А ось ще один олень, що достоїн бути принесеним в жертву Богу: „Вскочивъ ста и хождаше. Ходя и скача и славя Бога“... Про сих звірів питає Бог Іова: „Аще уразумѣлъ еси время рожденія козъ живущихъ на горахъ каменнымъ? Усмотрѣлъ же ли еси болѣзни при рожденіи еленей?“

„Начало словесъ твоихъ — Истина“, каже Давид, і Сковорода додає: „Вотъ вамъ скотина и звѣрь, отыгающій жваніе! Подлинно, сіе животное чистое! Ни хромое, ни слѣпое, ни... сказать никакого порока не имѣющее. Не напрасно оно любезно Богу. Оно достойное Господа, а Господь его“.

Як подвійне жування, так і роздвоєнний копит має в Библі фігуральне значіння. Коли говориться „Да не заградиши устъ волю молотящу“, то тут мається на думці зовсім не той „фізическій“ віл, якого всі бачимо. Тут бути волон — значить, в толкуванні Сковороди, бути людиною, що подібно до вола ходить по соломі видимості, перетирає її, топче, щоб видобути з неї зерно істини. А що слово Боже звернене до людини, а не до вола, про це каже Михай: „Не разумѣша помышления Господня, и не помыслиша совѣта Его, яко собра ихъ, аки снопы гуменныя. Востани и измлати ихъ дщи Сіона“.

Коли ти вимолочуєш істину з пороку земного, тоді ти робишся і овечкою — „Господь пасеть мя“, і козою — „Бѣжи, брате мой, и уподобися сернѣ, или юнцу еленій, на горѣ ароматовъ“, і орлом — „Окрилѣють, яко орлы, пойдуть и не взалчуть, потекуть и не утрудаются, возрастуть отъ силы въ силу“. Після цього стає зрозумілим, що стояло перед духовними очима Ісаїї, коли він писав: „Пастися будуть вкупѣ волкъ съ агнцемъ, и рысь почиетъ съ козлищемъ, и телець и юнецъ и левъ вкупѣ пастися будутъ“.

Отже що таке жертвоприношення, про яке говориться в Біблії? „Брось, другъ, телцовъ да козловъ, — каже Скворода. — Пріймись за себе. Убий для Бога въ себѣ самомъ воловую упряmostь. Останеться въ тебѣ другой быкъ“. „Заколи грѣхъ о человекѣ... Послушай Моисея и искорени зло изъ себе самого. Вотъ жертва!“ Так витолкував собі Скворода культурно-історичний факт — принесення жертв богам. Так само розумів Скворода жертвоприношення і у інших народів — греків, єгиптян, вавилонян. На його думку язичеські капища були першими храмами Христової науки, а священні книги язичників — „суть то предревняя богословія“.

Навіть біблійну легенду про творення світу в сім день Скворода розумів символічно. На його думку, той світ, про творення якого говорить Мойсейова „Книга Бытія“, — книга, а не „обытѣльный миръ“, в якому ми живемо.

„Въ началѣ сотвори Богъ небо и землю“ — читає Скворода, і його мутить слово „Начало“. Цей чоловік абсолютно не міг жити в річах, — він все був по-за ними. Він здається не міг вимовити слова, щоб в його душі не встав образ Вічності, а в голові блискавицею не пронеслось кілька десятків цитат з св. письма. „Начало“... І тут же приходиться до голови: „Покрыетъ тя Божіе начало“, „Начало словесъ твоихъ истина“, „Въ началѣ бѣ Слово“... Начало — Вічність, Бог. Отже „Въ началѣ“ не значить спочатку, а в Бозі, в Вічності. Далі пригадує собі Скворода, що в старо-жидівській Біблії стоїть: „Въ началѣ сотворилъ Богъ сіє небо и сію землю“, і міркує: коли тоді люде думали, що земля одна і небо одно, то для чого було додавати сію землю і сіє небо! А як що й тоді знали, як тепер, що світів безліч, то хто ж створив дру-

гий, третій і т. д. світи? Отже ясно, що мова йде про Біблію, а не що інше. Біблія утворена „въ Началѣ“, щоб-то для того, щоб показувати нам дорогу до „присносущнаго Начала“. В ній нема нічого, що б не говорило про Вічність. Вся „грязь и сволочь“ біблійних фігур не має „ни вида, ни доброты“: „Земля же бѣ невидима и пуста“. Ця безодня фігур покрита темрявою неудо́борозуміння: „И тма верху бездны“. Однак вся ця грязь дише Богом і Вічністю: „И Духъ Божій ношашеся верху воды“. Після цього почалась „фабрика фігур“ Божих, як висловлюється Сковорода. „Да будетъ свѣтъ“ сказав Творець, і цим зробив сонце, світло фігурою своєї слави, і дивлячись своїм добрим оком поверх „подлыя твари“ побачив, що утворене їм — добре. „И видѣ Богъ свѣтъ, яко добро“. А щоб два ества, два початки не були переплутані нерозумними, щоб люде не приймали темряву за світло і не ідолопоклонствовали, Бог відокремив світло від темряви і назвав „свѣтъ — днемъ, а тьму — ночью“. Але знову щоб не розривали цих двох еществ, спаяних в одно, Бог зробив із дня й ночі, світла й темряви, ранку й вечора — день один: „И бысть вечеръ, и бысть утро — день единъ“. „Сей естъ міръ Божій! — кличе Сковорода. — Лѣто радости и веселія, время вожделѣнное, день Господень... Одинъ онъ въ тысячѣ лѣтъ, а 1000 лѣтъ въ немъ“. Так дивовижно переплутались в голові цього чоловіка всі поняття, настільки він стратив чутте дійности, що мимоволі часом питаєш себе: хто він такий? Великий чоловік — чи просто божевільний богослов? Занадто в ньому мало „нашого“, земного розуміння річей. І тільки коли виплутуєшся з богословських душних лабиринтів, чуєш знову свіже і чисте повітря, яке буває тільки на верхогір'ях.

Не лишень події і „фігури“ Біблійні витолковує Сковорода символічно, а навіть числа! „Мѣра и число всегда естъ Божіе“, каже він. Сковорода згадує, що світ був утворений в 7 день, рахує 7 корів фараонових, 7 свічок Захарієвих і 7 хлібів, що їми нагодував Христос народ в пустині, згадує, що жи́ди були в Єгипті 430 літ ($4 + 3 = 7$) і знаходить якесь особливе значінне в числах 4 і 7. Так само відносно розмірів Скинії. „Скинія, — философствує Сковорода, — изъ десяти опонъ — вотъ тебѣ десятокъ въ частѣхъ! Долгота каждой

опонѣ 28 локоть — вотъ десятокъ: 2 и 8. Во всѣхъ опонахъ локтей 280. Вотъ въ числѣ локтей такъ какъ въ долготѣ десятокъ 2 и 8! Широта каждой опоны 4 локтя, а во всѣхъ 40, скинь на счеты 1, 2, 3, 4 и выйдетъ 10, а 4... 40... 400 въ той же пропорціи суть". Коли б подібне „блядословіє“ я чув з уст якого-небудь попа, я може й прибрав би йому ймення, а позаяк це говорить Сковорода, то... становлю швидче крпку. Я не годен розуміти ні поезії, ні символізму чисел.

Не будемо далі слідкувати за Сковородою по тих лабиринтах, що він знайшов в Біблії. Так само не будемо докладно спинятись і на тому, як потверджував Сковорода свої загальні філософські тези св. письмом і як навпаки — його загальний світогляд відбився на толкуванні їм Біблії: раз через те, що це почасти вже зроблено, а в друге через те, що з уже сказаного видно, якого методу тримався Сковорода і що він може сказати в кожному окремому випадку. З того, що ми вже знаємо про Сковороду, можемо сказати з певністю, що в світогляді Сковороди нема ні одної посилки, якої б він не зумів оперти на біблійні тексти, і навпаки — в Біблії не знайшов Сковорода ні одного слова, котре б суперечило його філософським переконанням. Сковорода так пристосував Біблію до себе, розвивався в такому тісному звязку з нею, що на поверховий погляд може видатись навіть, що філософія Сковороди є індуктивним висновком з Біблії. І тільки непророзумима прірва між дійсною Біблією і сквородинською показує, що погляди Сковороди на Біблію дедуковані з його філософських предпосилок. Це треба мати завше на увазі при читанні творів Сковороди, щоб не прийняти, кажучи словами Сковороди, матерії за істу. Коли Сковорода каже, що наші дійсні „уди“ в серці і посилається на Давида — „Да не прийде твоя нога гордыни“, то це не значить, що він свій погляд взяв з Біблії, лише те, що він навіязав його до Біблії. Всю свою філософію прип'яв Сковорода до Біблії, і через те відповісти на питання: як задивлявся Сковорода на світ і людину значить тим самим відповісти і на друге питання: що знайшов Сковорода в Біблії. Ми вже знаємо загальні погляди Сковороди на світ і людину, і коли б ми схотіли простежити, як, згідно з толкуванням Сковороди, учить Біблія про ті самі

річі, то нам довелось би повторити загальні тези філософії Сковороди і причепити до їх більшу чи меншу кількість цитат з св. письма. Це досить таки нудна робота, і через те я обмежусь на тому, що розгляну, як толкував Сковорода науку Біблії про людину.

Згідно з наукою Сковороди, людина становить цілий окремий світ, що складається з двох естеств — матерії і духа, тлінного і нетлінного. Символічним представленням цього світу є Біблія. Користуючись фігурами, що їх вживаємо відносно видимого світу, Біблія розповідає нам про внутрішнє ество людини, про елементи вічного і вмирущого в нас. В Біблії вживаються слова: нога, рука, уста і т. д., однак не треба цих слів розуміти літерально, не треба думати, що вони вживаються в значінні плотських видимих рук, ніг і т. д. Під цими термінами треба розуміти духовне начало в людині, ті дороги, що ведуть одна до вічного, друга до смерті: „Искуси мя Боже и увѣждь сердце мое и аще есть путь беззаконія во мнѣ, тогда настави мя на путь вѣченъ“.

Серце є корінем ества людського, і не дурно св. письмо каже: „желанія нечестивыхъ зла, кореніе же благочестивыхъ въ твердостехъ“. Від серця походять всі інші думки і вчинки, в серці ховаються наші і лукаві, і правдиві руки, ноги, уста, язик. Тому то святе письмо каже: „Уста мудрыхъ въ сердцѣ ихъ“ — і „Устнѣ лъстивыя въ сердцѣ“; „Возрадуется языкъ мой въ правдѣ твоей“ — і „Неправду умысли языкъ твой“; „Ноги моя ста на правотѣ“ — і „Неправду руки ваша соплетаютъ“. Під членами тіла в Біблії розуміються не вони самі, а „склонность, любленіє и жадное желаніє“. Отже нема нічого дивного, що Біблія поміщає їх в серці і часто замість серця вживає: рука, нога і т. д.: „Да не прійдетъ мнѣ нога гордыни“. Отже коли говориться: „Аще око твое соблазняетъ тя“... „Умертвите уды ваша“, то не треба цих слів розуміти так, що Біблія велить вирвати око або отсікти плотську руку: це легко і непотрібно: треба убити в серці жадобу гріховних бажань — тоді дійсно можна сказати, що ти „умертвив уди свої“. Серце наше є головою всього нашого ества, і через те Біблія утотожнює його з цілою людиною: „Глубоко сердце чловѣку, паче всѣхъ, и чловѣкъ есть“... А як в серці

двоє сердець, в нозі дві ноги і т. д., то і в людині, про яку говорить Біблія, дві людини: плотська і вічна. Відносно першої Біблія говорить: „Всякъ челоуѣкъ — ложь“, „Всяка плоть — сѣно“, „Плоть ничтоже, духъ животворить“. Правда людина в нас — це духовне, Вічне єство наше. Про цього другого чоловіка в Біблії сказано: „красень добротою, паче синовъ челоуѣческихъ“, „Возлюбленный, яко сынъ единогоужь“, „Престоль его, яко солнце“, „Не даси преподобному твоему видѣти истлѣнія“.

Цей правдивий чоловік живе в кожному з Божих вибранців; він є Богом в людині, і через те хто зрозуміє Моїсея, чи Ілію — той зрозуміє Бога. Бог один живе в усіх правдивих серцях, і тому всі вони споріднені між собою, так що пізнаючи одно тим самим пізнаєш і всі інші. Але ні Бога, ні його вибранців, не можна зрозуміти, не зрозумівши наперед самого себе: „Аще не увѣси самую тебе, о добрая въ женахъ! Изыйди ты въ пятахъ паствъ: и паси козлища твоя у кущей пастырскихъ“.

Пізнання себе св. письмо становить найвищою чеснотою, бо від неї залежать всі інші чесности, і часто нагадує нам: „Воньми себѣ“, „Внемлите себѣ“: „Внемлите себѣ, не восходите на гору“, „Воньми себѣ и послушай Его“, „Погубите злое отъ васъ самихъ“ і т. д. „Злый съ насажденіємъ творить злое, себе же знающіи премудры суть“, каже просто і зрозуміло Соломон.

Пізнати себе — значить стати на путь Вічного, а тим самим — бути щасливим. Щастє залежить від нас самих, воно — в нашому серці, як то видно з слів св. письма: „Заповѣдь сія юже Азъ заповѣдаю тебѣ не тяжка єсть, ниже далече єсть отъ тебе, не на небеси єсть, чтобы ты сказалъ: кто взыйдетъ на небо и взыщетъ ю намъ, и услышавъ ю, сотворимъ. Близъ тебе єсть глаголь зѣло, во устѣхъ твоихъ, и въ сердцѣ твоємъ, и въ руку твоею, творити его“. Про тих, що пізнали себе, сказано: „Очи его яко голубицы, на исполненіихъ водъ, измовенны въ млецѣ, въ наполнѣніяхъ водъ“. „Внїйдемъ въ селенія Его“, „Посредѣ церкви воспою тя“, „Молитвы моя воздамъ посредѣ тебѣ Іерусалиме и въ твоихъ дворѣхъ“ — скрізь тут говориться про серце, що стало на путь

правий. В нас самих ті селища, ті церкви, ті дома Божі, про які згадується в Біблії.

Про велике значінне пізнання себе нагадує нам і Христос словами: „Ищите прежде всего царствія Божія и правды Его“. Він виводить за село сліпця, якому отворив очі, він каже й біснатовому вернутись до дому. Біснуватий не жив дома; нечиста сила ганяла його по пустиням, і він жив в гробах. Що таке біси, як не пристрасти наші? Що таке пустиня, як не видимість, що є попелом, порохом, в якому ніколи не виросте зерно правди? А гроби, в яких перебував біснуватий, хиба не пожадливість наша? „Похотѣнія наша суть то гробы наша“. І вернутись до дому хиба не значить вглибитись в себе, пізнати себе? „Та мо Его узрите“, каже ангел Магдалині, що хотіла знайти Христа між мертвими. Де ж тамо? „Хочешь ли постигнуть правду? Узнай царство Божіе. Хочешь ли постигнуть царство? Узнай себе самого. Есть въ тебѣ гора твоя, есть тамъ же и Божія. Раздѣли себе всего. Все твое скотское тѣло на двое. Раздѣли, если ты Израиль, если имѣешь жезлъ. Раздѣли на хвостъ и на Голову. Ударь по всему тѣлу. Бій по всѣмъ волосамъ, какъ велить нѣкоему пророку: „Не щади ни волоса“. „Ищи, стучи въ двери, мети хорошенько домъ. Рый въ немъ. Перебирай все. Вывѣдывай закоулки. Выщупывай всѣ потайники. Испытывай. Прислушивайся. Сіе то есть премудрѣйшее и вселюбезнѣйшее любопытство и сладчайшее... Непрестанно думай, чтобъ узнать себе. И сіе то есть молитва, то-есть рожженіе мыслей твоихъ къ сему“.

На цьому ми й скінчимо виклад поглядів Сковороди на Біблію, не бажаючи більше томити читача одноманітністю біблійних цитат. Як бачить читач, Сковорода дуже прихильний був до Біблії і розпускав в ній все золото своєї душі, але... в каламутній воді і золото не блищить.

IV. Сковорода як життєвий тип.

Велика людина — осередок світу. В ній, як у фокусі, перехрещується промінне творчих сил природи. Через те кожна велика людина — незглибиме джерело, невичерпаний об'єкт для мишлення. Від неї, як від сонця, розходить ся промінне на

всі боки, і коли б ми схотіли дати повну характеристику її, простежити за кожним промінчиком, що виходить від неї, то ніколи б не скінчили. Не лишень минуле і сучасне — навіть будучність втілюється в образі великої людини: багато з тих елементів, що в своїй цілості творять душу генія, не приступні, не відомі нам; ми можемо хіба догадуватись про їх присутність, а відчуті, зрозуміти їх вповні зможуть лише прийдешні покоління. Так на підставі періодичної таблиці елементів Менделєєва ми догадуємось про існування певних тіл природи, але їх самих не знаємо. Про те ці тіла існують!

Власне багатство душі незвичайної людини дає змогу проводити паралелі між нею і іншими великими людьми.

Сковороду можна порівнювати і з Платоном, і з Епікуром, і з Емерсоном, і з Карлейлем, і з Спинозою, і в кожному з цих зближень буде елемент правди, оскільки душі всіх правдивих людей зіткані з однієї матерії. Помилка виходить лише тоді, коли зближується не одна людина до другої, а одна система думок до другої системи. Оскільки мова йде про філософські системи, вишукувати в творах Сковороди елементи спинозизму було б занадто ризикованою річчю. З більшим правом можна зближувати Сковороду з Емерсоном або Карлейлем. Ці останні, як і Сковорода — філософи без системи, однак з їх творів бризкає той самий філософський патос, яким жив і Сковорода.

Було би дуже вдячною річчю також прослідити в подробицях за тим, як Сковорода, почавши з дослівного толкування Біблійного письма, дійшов до того розуміння його, яке знаходимо в його творах. На прикладі Сковороди можна досліджувати як взагалі процес еволюції духовних цінностей, так зокрема процес народження сектанства. Сектанство, як знаємо, ніколи не виходить від творення нових цінностей: воно завше пристосовує старі погляди до нового розуміння річей. В своїх поглядах на християнську релігію Сковорода був сектантом, лише що великі здібности забезпечили його від тієї туподумної нетерпимости, яку так часто зустрічаємо поміж сектантами.

Ще більш цікавим для нас, українців, було б розглянути творчість Сковороди під зглядом національним, особливо тепер, коли великороси своїм добрим звичаєм намагаються зробити

з Сковороди першого „русского“ філософа, не зважаючи на те, що Сковорода і по походженню, і по симпатіям, і по своєму психичному складу був щирим українцем. Який би загальний характер не носила творчість того чи іншого генія, вона неминуче мусить мати певні прикмети національності творця з тої простої причини, що не існують люди без національності, „просто люди“, лише люди тієї чи іншої нації. Національний момент в творчості людини може мати мінімальне значіння; він може бути остільки незначним, що його можна викрити лише спеціальними дослідями, однак він все таки існує. Отже в чому виявив себе Сковорода, як українець? Оскільки можна вважати справедливими домагання великоросів зарахувати Сковороду до численного кола творців великоруської культури? Що до останнього питання, то великоруські претензії можна було б назвати справедливими тільки в тому випадку, коли б не існувала українська нація. А позаяк існування її є фактом навіть для тих, хто всіма силами старається довести, що українську націю вигадав професор Грушевський, то для великоросів лишається єдина підстава зарахувати Сковороду до гурту своїх філософів — мова. Свої твори Сковорода справді написав на великоруській мові, але цього ще не досить, щоб вважати його за не українського філософа: колись вчені всього світу користувались виключно латинською мовою, однак ніхто з них не переставав бути через це членом своєї нації, і скажім Спіноза як був, так і остався жидом, хоч всі його твори написані латинською, а не старожидівською мовою.

Лишаючи читачеві самому розібратись в тих думках і паралелях які напрошуються при знайомстві з особою Сковороди, я спинюсь на оцінці Сковороди, як життєвого типу. Зрештою мені і розходилося головним чином о те, щоб представити Сковороду як певний життєвий тип.

Звичайно кажуть, що великими людьми можна назвати лише тих, що лишили по собі слід в історії. Цим самим визнається, очевидно, що велика людина має значіння для нас лише як продуцент певних життєвих цінностей. Наслідком такого теоретичного погляду на значіння великих людей являється наше практичне відношення до них. Ми поводимось з великими людьми як з робочою скотиною: доки письменник

чи художник користний для нас, доки вони „продуктивні“, як ми часто висловлюємось в душі заправських капіталістів, доти ми розкурюємо перед ними словесні фіміама, а наколи людина вчадіє від нашого фіміаму і затратить здібність вірити, ми не вагаючись посилаємо її на бойню... чи то пак, в богадільню. Як яскраво виявляємо ми в данному випадку убогість наших душ! Ми цінимо людину лише тому, що вона „продукує“ приємні і тим самим користні для нас річі... Чи не значить це, що ми самі не здатні до ніякої творчості? Чи не значить це, що ми по самій своїй істоті — упряжні воли, які почувають себе добре лишень в ярмі, для яких ярмо являється спасенням від всепожирячої нудьги? „Panem et circenses!“ — от що нам треба. З мільярдів грудей вихоплюється цей лозунг римської челяді, мільярди ротів жадібно розкриті, готові поглинути все, що вітер нанесе, хай то буде чиста роса з неба чи брудна вода з клоаки. Громада — величезний спрут, з безліччю ніг і присосків, вічно голодний, вічно шукаючий, чим би наситити свою утробу. Невпинно рухається грізна потвора, витягує в усі боки свої ротаті ноги, і лихо тій істоті, що зустрінеється їй на дорозі! Чіпкі, еластичні ноги обвиваються, мов змії, кругом її тіла, здавлюють, мов ланцюгами, так що їй не можна ні рухатись, ні дихати, кожний присосок, мов п'явка впивається в тіла і жадібно хлище живу кров, аж доки зрештою жива істота не знесилиться цілком: тоді потвора витягує свою голову і спокійно наносить жертві останній удар, певна, що не зустріне ніякого опіру з її боку. Хто б не попався в лабеті спрута — громади, Шекспір, чи звичайний паяц, — їх чекає однакова доля, — їм однакова шана. Коли б загаль суспільства не був таким соромливим в питаннях естетики, то можливо, що ми б почули від нього щире признание, що для нього паяц в ярмарковому балагані навіть більш цікавий, ніж великий Шекспір: в балагані хоч посміятись є з чого, а в Шекспіра — тільки відітхнеш, як на сцені з'явиться дурник!

Загал ніколи не розумів і не розуміє, що великі люде, великі не лишень як „продуценти“ життєвих цінностей, а й просто своєю індивідуальністю. Справжнім чудом в природі являється не стільки те, що художник малює добрі картини, а поет пише гарні вірші, скільки здібність так дивитись на світ, як дивляться великий художник або поет. Сама душевна

організація великої людини є правдивим чудом, а які духовні цінності дасть суспільству ця людина — річ другорядна: може — ніяких.

Значінне великих людей — як індивідуальностей, як певних життєвих типів, незрівняно глибше, ніж їх значінне, як творців. Твори геніїв ми приймаємо такими, якими вони є, оцінюючи їх лише з погляду того чи іншого спеціального критерія. Вони являються духовною їжею для нашого „я“ чимсь зовнішнім для нас, що ми приймаємо пасивно, не зостаючись над тим, чим ми самі повинні бути. Твори великих людей можуть нам подобатись або не подобатись, і тільки в цьому значінні ми можемо їх любити або не любити. Це не та любов, яку ми виявляємо в житті відносно друга і не та зненависть, яку ми виявляємо відносно своїх ворогів. Хоч яке велике значінне мають твори великих людей, але все таки я не побоюсь сказати, що з того часу, як ці твори постановлено вище самих творців, культура стала на хибну дорогу. Постійно шукаючи все нових і нових форм насолоди, оцінюючи кожную людину лише в міру її здібности продукувати користні для нас річі, ми все більше і більше відвертаємось від нас самих, від нашого найглибшого ества. Ми занедбуємо ту „внутрішню людину“, про яку невтомно говорить Сковорода; ми забуваємо, що найважливішою річчю є — бути поетом чи філософом в житті, а не насолоджуватись пасивно поетичними чи філософськими творами. І власне в тому, що великі люде суть верстові стовпи на тих життєвих шляхах, якими ми самі мусимо йти, полягає чи не найбільше їх значінне. Кудю йти? Як жити? В чому полягає сенс життя! І чи має воно взагалі який-небудь сенс? Як врятувати себе серед оточуючого нас моря пошлости з одного боку — і страждань з другого? В чому полягає найвища чеснота людини? В тому, щоб рятуючись перед незглибимою безоднею страждань, кинутись в прірву безумних насолод? Чи в тому щоб звести до мінімуму свої жадання, обмежити вимоги духа тіла і тим самим уникнути і великих радостей і великого ірозчаровання? В прометеєвській боротьбі за життя, чи в пасивній покорі життя індійських філософів? Ці питання завше стоять невідступно перед духом людським з того часу, як Бог вигнав Адама з раю, і відповідь на них кожен мусить сам

дати, а досягнути всі можливості, всі наслідки того чи іншого вибору, допомагають великі люде. Генії — подорожні; кожен з них проходить свій шлях до кінця, і через те може розповісти про нього тим, хто хотів би йти цим шляхом. В цьому полягає значіння великих людей, як життєвих типів. Відношення до творів генія може бути цілком незаінтересованим, об'єктивним; з однаковою насолодою ми можемо читати твори поетів найрізноманітніших напрямків, як з однаковою цікавістю дивимось на величні „престоли снігів“ на Кавказі, безкраї степи чорноморські і мережані лани України.

Але відношення до великих людей, як до певних життєвих типів, не може і не повинно бути іншим, як тільки суб'єктивним. Життєві шляхи так переплелись між собою, що в житті, оскільки воно не є розкладовим життям, не може бути „золотої середини“: під зглядом життя, люде поділяються на ворогів і приятелів, і кожен, хто не є нашим приятелем, тим самим ворог нам. Не можна одночасно любити Христа — і Наполеона; можна подивляти ту одвічну Силу, що виявилась в них обох, те первісне, невідоме Начало, що лежить в основі їх душ, але любити їх обох так само неможна, як неможна бути рівночасно Христом і Наполеоном. Або безгранична покора, або безгранична гордість і бунт — середини нема. З'єднання правди скованого титана з правдою Галілеянина, про яке мріяв містик Максим із Єфеса, можливе тільки за гранню життя, у Вічності.

Отже — яку позицію супроти життя займав Сковорода і як маємо віднестись до нього.

Сковорода був безоглядним, послідовним індивідуалістом. Для нього розвиток індивідуальності був конечною умовою щастя людини, законом природи, порушення якого потягає за собою жорстоку кару. В своєму особистому житті Сковорода ніколи не поступався своїм „я“, хоч за це часто зазнавав різні прикrostи. Свобода індивідуальності для Сковороди була найвищим законом — законом самого Бога, і тому він в своїх творах з особливою упертістю зостановляється над цим питанням. Однак поняттям індивідуалізму не вичерпується життєва позиція тієї чи іншої особи. Індивідуалізм — форма, під якою ховається найрізноманітніший зміст. Кожна людина, що має свою правду і консеквентно переводить її в життя, явля-

ється індивідуальністю, і суть власне в цій правді, а не в індивідуалізмі. Властиво кажучи, сучасні змагання за право на індивідуальність (не за саму індивідуальність, пам'ятайте) свідчать тільки про глибоку ненормальність сучасного мишлення і взагалі сучасного складу життя. Справді, скільки треба було фальшивости, щоб двигнути на боротьбу з фальшою навіть великанів! Як часто мусіли бути люди затоптувати в болото своє „я“, щоб треба було Ібзену гукати на весь світ: „Будь самим собою!“ Боротьба цілком законна і зрозуміла. Коли б одна індивідуальність могла жити і розвиватись поруч з другою, не шкодячи їй, тоді б очевидно не потрібна була ніяка боротьба. Але так існувати можуть тільки такі індивідуальності, сфери діяльності яких не стикаються, між якими нема спільности, співжиття. Люде не можуть жити цілком ізольовано одно од одного; кожна одиниця знаходиться під впливом інших і сама на них впливає. Суспільне життя ціле складається з таких взаємних впливів; вплив одної одиниці на другу є елементарним суспільним фактом. Отже в громаді неминуча боротьба одної одиниці з другою: кожна індивідуальність згідно з загальним законом життя старається поширити сферу свого впливу і не піддатись впливу інших одиниць. Боротьба є конечною умовою життя, право на індивідуальність — конечною умовою боротьби. Як життя нема там, де нема боротьби, так нема боротьби там, де нема індивідуальностей, де ніхто не хоче або не має щод відстоювати. Отже в здоровій громаді право на індивідуальність повинно бути з гори признаним за одиницями, як услів'є її нормального розвитку. Цим однак не виключається неминучість кожній одиниці бути завше в стані облоги, лише що в кожному окремому випадку будуть відстоюватись певні конкретні цілі, а не право взагалі мати свої цілі.

Відстоюючи індивідуальність, Сковорода тільки розчищав поле для життєвої боротьби. Які ж конкретні цілі ставив Сковорода перед одиницею? До чого ж, на його думку, мусить стреміти індивідуальність? До щастя. В чому щастє? В душевному спокою. Цим теж не характеризується позиція Сковороди відносно життя. Щастє, як він сам каже, для всіх „пренужнѣйшее и прелюбезнѣйшее“, так само і відносно душевного спокою можна сказати за Мазепою: „Всі покою щирого прагнуть“. Отже щастє, як і індивідуалізм, суть поняттє, що не

обіймає конкретного змісту щастя. Всі хочуть бути щасливими, однак як різноманітно розуміється поняття щастя! Всі прагнуть душевного спокою, про те один знаходить душевний спокій, йдучи в монастир, а другий — в веселі дома. В чому ж знаходив його Сковорода? В приборканні пристрастей і в любови до Вічного. Коли перед ним стало питання: яку ціну мають всі ті цінності, що ними звичайно захоплюються люди, він відповів: ніякої. Все гній, непотріб, „суєта суєт“. Душевний спокій Сковорода засновує не на розширенні життя, а на його обмеженні. Таким чином, не будучи проповідником християнського аскетизму, Сковорода пристав, як і християнські аскети, до гурту тих, що не знесли дізгармонії життя і відмовились від нього. Так зробили грецькі стоїки, так учило і учить християнство, так з рештою мислили буддійські філософи і консеквентно дійшли до Нірвани. Вічність, в яку був захопаний Сковорода, та ж буддійська Нірвана, точніше — її перша стадія. В ній нема чим дихати. Вона не розв'язує загадки життя — лише оминає її. Вічність Сковорода — райдуга над розлогим степом, а не на бурхливому водоспаді. Сковорода визнає, що радість є цвіт людського життя, але його радість — радість людини, що все мала і всього позбулась. „Б'гай молвы, — поучає Сковорода, — об'ємили уєдинєніє, люби нищету, ц'луй ц'ломудренность, дружись со терпеливостью, водворись со смиреніємъ, ревнуй по Господѣ Вседержителѣ“... Все це прекрасно; розуміється, додержуючись цих приписів, уникнеш страждань, будеш мати душевний спокій, але так само уникнеш і всякої втіхи. Хто не любить, той не знає страждань ні розлуки, ні зради, але за те він ніколи не визнає і щастя любови. Щоб мати той душевний спокій, який Сковорода вважав ціннішим над усі скарби світа, треба стояти *по-за* життям, і Сковорода дійсно геній тих, що вийшли з життя. Сковорода — найвищий сплеск життєвого моря, лінія, що ділить буття від небуття; тому він безпрістрастний. Хто стоїть в осередку життя, хто хоче любити і ненавидіти, радіти і страждати, той не полеститься на тихий душевний рай геніяльної людини, тому правда Сковорода Прометея буде завше миліша від правди Роспятого Галилеянина.

А. Товначевський.

УКРАЇНСЬКЕ НИКОДИМСТВО.

З самого того часу, як тільки настали заборони на українське друковане слово і зроблено перегородки на всякі прояви і змагання до культурного життя українства, між свідомими, а почасти й несвідомими українцями, розплодилось сила потайних ісповідників українства, — никодимів. Всякі громадські явища, чи то в колі політичної думки, чи в колі літератури і мистецтва, бувають користними і лихими; як користні так і лихі мають певні причини свого існування, але це зовсім не значить, що лихі для громадянства течії мають моральне право на існування; з ними борються тако-ж, як з всякими селянськими, чи то громадськими забобонами. Никодимство в українстві має свої історичні причини, а почасти, як наслідки тих історичних причин, і оправдання; але це зовсім не значить, що воно повинно бути тепереньки і що воно коли небудь було користним для нашої народности, а тим паче в теперішні часи.

Як ни хвали українців в минулому, як не захоплюйся тим демократичним ладом, котрий колись панував на Україні і т. д. і т. д..., а все таки шила в мішку не втаїш, — як його не ховай, а воно візьме прокляте тай висунеться, так і з українцями й українством в минулому, а може не краще і в сучасному. Як не розписуй, як ни хвали, а факти промовляють красномовніше самого талановитого, патріотично-настроєнного історика.

З самого початку нашої історії ми завжди, в розумінні громадських ідеалів, плентались за чийсь небудь хвостом. Не було ні одного моменту в нашій історії, щоб наш демократичний народ, хоч інстинктом почував свою національну єдність. Воювали з ким завгодно, обороняли кого прийдеться, проливали море крові і все по дурному, або тільки для того, щоб знову була причіпка з ким небудь побитись.

Про соціальні верхи нема чого й говорити; як писав не-біжчик П. Житецький, „що на самий поверх життя нашого виринали люде з тупою совістю, з хижими інстинктами“. Всю

історичну діяльність наших верхів і навіть, прославлених героїв, можна охарактеризувати трьома словами: тупість, рабство і хамство. Низи звичайно нічого не бажали, крім тільки того, щоб нічого нікому не платити, не робити, а в добрі жити. Верхи теж бажали в добрі жити, ще більше, чим низи, а через те, що були занадто тупими і культурно одсталими, то неспроможні були самотійно завести у себе такого ладу, щоб давав те жаданне добро, а тому постійно „сѣ вождельніемъ взирали“ на сусід і тим сусідам за горохляну юшку продавали отчизну. Тай як же нашим верхам не „взирать“ на сусід, коли соціальним верхам — в Московії, а особливо в Польщі так добре жилося! Оцим тільки і можна в де-якій мірі пояснити той масовий потік наших верхів в асиміляцію. Звичайно, єдність віри, близькість мови і культури були збільшуючим чинником до асиміляції, але не головним. Бо всякому, хто і не вчився в семінарії відомо, що коли українці були під ласкою Польщі, тоді наші верхи пили в асиміляцію з поляками, коли стали під московською кріпкою рукою, то ще з більшою охотою поплели в обійми асиміляції з московцями. Напевне, як би долі угодно було підкунути нас під ласку Туреччини, то наші верхи, не дуже вагаючись, покинули б тако-ж московщину, як колись польщизну, потихеньку поплентались би в асиміляцію з турками. Ці здібности наших верхів до асиміляції спричинились до того, що ми, т. б. не ми, а малороси, по вдалому вислову Жаботинського, зробились безплатним додатком до російської культури. На московців нам ремствувати нема чого, бо все однаково, коли б инакше склалась історична доля нашого народу, то наші верхи були б безплатним додатком до польської культури. В хибности цього твердження, мені можуть зауважити Галицькою Україною, але Гал. Україна стала тим, чим вона єсть, не через свої соціальні верхи, а тільки через зовнішні обставини, котрими скористувалась демократія і вивела свій народ на певну дорогу. А до цього скільки було плутанини, непевности, так зв. рутенства? Аж поки почали різками пороти, та багнетами колоти, тоді тільки галицькі українці прийшли до розуму і взялися за роботу; але вже трохи запізнились, — роби хоч перервись, а сусіда не доженеш, ні на полі культури, ні в матеріальному

добробуті. Для того, щоб купити клопоть землі, де мають збудувати народний дім, приходиться жебрати, як старцям, по всьому світі. Так можливо буде з російськими українцями: „поки сонце зійде — роса очі виїсть“; поки нас почнуть пороти різками і колоти штиками (в національному розумінню, в соціальному вже пороли), і ми прийдем до розуму, то вже не буде до чого розуму прикласти.

Нехай мені пробачить читач, що я ухилився од теми. Але я тільки цим хотів сказати те, що закони атавізму в колі думок такі ж дужі, як і в біології. Коли сучасна українська інтелігенція в масі не здатна до самостійного громадсько-політичного життя і самостійної в політичній сфері творчої думки, а все тупає за чийсь небудь возом, то в цих гріхах вона не багато винна, бо її попередники, а особливо пращури були далеко гірші. Сучасні, звичайно не всі, хоть крадькома, а люблять заглянути в рідну книжечку і побавитись рідною газетою, чи журналом і про щось в запічку помріяти, а попередники прямисінько без вагання приставали до чужого та готового.

В той час, коли ще на українство не було офіційних заборон і де-які кращі представники нашого народу почали нахилитись до національного ґрунту, вишукували стежки, якими б можна було дійти до свого народу, щоб потім тими стежками, взявшись за руки з своїм народом, піти в купі на широкий шлях, так, як ішли інтелігенти інших народностей, московці ще перед тим вже мали таких завзятих, чесних пропагаторів національної ідеї, як наприклад, славних братів Аксаккових і Хомякова, котрі своїм розумом, хистом і честністю розбуркали в московців повагу до себе і свого народу. Наші ж представники за виключ. Драгоманова все тільки бажали та вишукували і блудили між трьома соснами, як той прешелепуватий пешехонець, і таки справжньої смужки не знайшли. Були й такі діячі, що всю діяльність на національній ниві, як дивитись сучасними очима і прикладати сучасну мірку, то можна назвати не діяльністю, а шарлатанством. Як тільки настали на українство урядові заборони, то де-які нишком перехрестились, „слава, мов, тобі Господи, єсть оправданне“, другі без хрестіння склали руки, поскидали українські хамути, що були

понадівані для людського ока і без всякого сумління поплели в асиміляцію; треті — поробились українськими никодимами: були українцями тільки за чаркою горілки та в тісному гурті, говорили про українство пошепки, коли листувались з приятелями на українські теми, то неодмінно добавляли: „будь ласка знищіть листи, бо боронь Боже, ще начальство довідається, що ми малоросси, то буде нам, буде!“ Ці перші, більші никодими породили силу дрібних, а останні витворили специфічне українське никодимство. Без сумніву для національного руху і для поступу громадсько-національної думки никодимство принесло велику шкоду; добре, як би воно зосталось тільки в минулому, а то біда, що уже й офіційні заборони упали з українства, а никодимство живе, процвітає й отрокує своїм духом повітря, а ворогам надає завзятости і нахабства в боротьбі з українством. Що никодимство процвітає, я подам ще свіжі приклади, котрі підтвердять існування цієї національної хвороби. Не дуже давно в Кубанських українців виникла думка організувати український національний банок; почалось з приводу цього листування по-між українцями; я те ж грішний, писав де-кому з петербурзьких українців; що ж би ви думали? Відомий і помітний українець відповіда, що все це добре, але в кінці добавляє: „будь ласка знищіть цього листа“. Прийшлося тільки плечима знизати.

Другий сучасний приклад:

На території України мається одна громадська інституція, в якій, як по-між вищими, так і по-між низчими служачими, лічиться до 75 відсотків українців. Що ж би ви думали? по чийсь команді, напевне начальственного землячка, всі 75 % никодимствують! Коли так, то виникає питання, яка користь од свідомости, коли ця свідомість сидить без ужитку? Це все однаково, як де небудь в глибинах землі лежить ще не розшуканий камінний вугіль. Або виникає друге питання: чи можуть взагалі бути никодими національними будівничими? Коли б таких властивостей не було в українцях, то хіба б московці посміли б то виробляти з 30 міліон. народом, що виробляли раніш, тай тепер ще велику охоту мають до того?

Дійсно, як кажуть, „на похиле дерево і кози скачуть“, так і з українством, хто тільки не пробував на ньому свого ося-

чого копита? Наприклад, минулого року „Рада“ занотувала, що сільські старости забороняли передплачувати українські часописи, та і тепереньки в „Літ.-Наук. Віснику“ д. Черкасенко спокійненько, без обурення, занотує, що чималий відсоток наших предплатників одержує українські газети і журнали не на своє ім'я, а на якого-небудь жидка. От маєте, — виходить, що жидок храбріший потомків славних запорожців! Жида не менше давлять чим українця, але все таки, він не боїться виписувати не тільки рідні газети, а ще розплачується своїми боками за чужу газету, а потомки хорбрых ховаються за його спину. Нехай би начальник почтов. контори, або старшина посмів не дати до рук власної газети німцеві, вірменину, або кавказькому татарині, та вони б такий підняли гармидер, що більше б те начальство не одважилося посягати на чужу власність. Трудно перевірити на скільки правдиві скарги українців на „гоненіє і претісненіє“; можливо, що тут мається пребільшенне, бо як відомо, єсть розряд таких людей, котрі ні якої роботи не можуть робити просто без „позировки“; раниш чим взятись за роботу, то вони неодмінно намалюють собі в уяві масу перепон і беручись за роботу, починають ті перешкоди перемагати; звичайно ці перешкоди відповідають чину і соціальному становищу героя, — починаються од селянського чередника і кінчаються губернатором. Досить того, що всі національності, в тім числі й українська користуються вільно своїм друкованим словом; але українці до цього не звичні: як то так, без всяких перешкод і тернистих шляхів, читати рідну газету! Цього ніколи не було! а раз не було, то не повинно і бути, а коли все таки єсть, то тут уже починається буйати фантазія над утворенням всяких драконів, щоб потім їх побіждати.

Мені здається, що сучасне масове українське никодимство, не має ні причин, ні жадного оправдання своєму істнуванню. Бо коли були заборони, то вони торкались тільки національних культурних витворів, а персонально нації вони не зачіпали, кожному українцеві вільно було бути тим чим він єсть; та це дійсно, ніяка власть не може і не в силі заборонити життя нації; можливий тільки один засіб заборони — це хіба взяти та всіх до ноги вирізати, але такі вже експерименти одійшли

в „область преданій“. З заборною на культурні національні витвори, українці чогось самі прийшли до такого висновку, що наче б то заборонено саме існування нації, а через те, або плели в обійми асиміляції, або робились никодимами. Потім хоч заборони й упали на культурні витвори українства, але все таки адміністрація на одвертих ісповідників українства не переставала косо поглядати і при всякій зустрічній оказії нагадувала, що закон одно, а вона друге. Але все ж таки не давно, ні тим паче тепер, за належність до українства ні в ссилку не засилали, ні у вязницю не садовили, як наприклад за належність до нелегальних партій; обмежувались дрібними причіпками, котрі за найбільші мали наслідки, що та людина, на котрій це окошувалось, позбувалась казенної посади. Цим тільки смертельним жахом перед перспективою зістатись без казенного пирожка й пояснюється, а почасти й виправдовується сучасне никодимство. Користи українству од того, що яка небудь тисяча-дві никодимів годується казенним пирожком нема ніякої, а шкода велика. Через це никодимство міста України не мають ніяких ознак українства, не має українство на своїй землі ні поваги ні впливу ні на які громадські інституції, скрізь за його роблять і за його говорять чужі люди. Никодим на селі не варт доброго слова. Наш народ, ще далеко не стратив чистоти своїх національних ознак і в потенції ховає в собі може ще не видані сюрпризи, але щоб цю потенціальну силу провести в живу, дієву потрібні й живі, одверті, національно-діяльні люди, котрі могли б з'єднати потенціальну силу зо свідомою. Як би хто не никодимствував, чи то з призирства до українства, чи то страха радї іудейська, чи то з подлости, а для українства все взяте вкупі виходе кепсько. У самого останнього жидка більше національної гідности, більше самоповаги до себе, чим у нашого пересічного свідомого українця.

С. Порубайміх.

ТЕАТРАЛЬНІ ЗАМІТКИ.

(Вистави труппи Т. Колесниченка).

До кожного з'явища можна підходити з різних боків, оцінювати його з різних точок погляду, прикидати різні мірки. Але в нашій українській житті є факти, є речі, які складають виключення з цієї норми — це театральні труппи. Заведено здавна і зараз завзято плекається думка, що працю робітників сцени можна і повинно міряти тільки ітогом зборів за сезон, цифрою, яка падає „на круг“. Коли, не дай Боже, хто осмілиться прикинути мірку иншу, то напевне попаде в список особистих ворогів антрепреньора, а то ще і у вороги українства.

Але така точка погляду примушує думати, що тут крім добрих зборів нічого більш доброго немає. Та се не буде помилково, коли ми згадаємо, що на цілій Україні годується коло п'ятидесяти трупп „малоросейских, руско-малоруських“ і т. и., а нарешті і „українських“ та коли приглянемось до роботи хоча однієї з них. Досі наша увага була звязана з труппою М. Садовського, але в оце літо ми мали нагоду бачити і чути роботу труппи Т. Колесниченка, котрій і присвяtimo тепер нашу замітку.

Раніше пару слів про д. Колесниченко, яко автора п'єс... Д. Колесниченко може сміло сказати: „всі мої п'єси не подобаються критиці, але за то вони надто подобаються публиці“... І дійсно, п'єси Колесниченка стоять за межою навіть самих скромних літературних вимог і поспіх у публики (а він безперечно є у них) не доказує їх художности. Успіх цей є зрозумілою для нас річчю. Публіка його шукає у театрі виключно розривки, а він — молодець на се, уміє її позбавити і зацікавити. Перше всього, всі його власні п'єси і п'єси його репертуару бють на сенсаційність: „Перевертень“ — ритуальне убійство, „Вампір“ — обвал будинку, „Недолюдки“ — крадіжка дітей старцями і знущання над ними і т. д. П'єси пересипані „гострими“ слівцями і різними дотепами, яких я не навожу

тут єдино з поваги до друкованого слова, але його публіці се все саме до смаку. Далі, публіка любить різні фабулістичні несподіванки, а таких приемних річей є досить тут. Немає тут нових, сміливих думок, свіжих і цікавих характерів за то всюди загальні місця, бучні вислови і великі претензії. Ті з персонажів, котрі не так яскраво виписані, але є не менш банальні од других, здаються публіці загадковими і модерними... При цьому всьому д. Колесниченко знає вимоги своєї сцени — ролі його п'єс подібні до виробів магазинів готових одягів — вони додаються на кожного актора і сидять більш-менш добре. Єдине, що хотілось би не одняти в його п'єсах — се їх динамічність, але й тут не благополучно: у автора вистарчає пороку тільки на першу дію, а далі вже топтання на одному місці, запутаність, острі словечка і шаблоніві трюки, а фінали то завжди наче обух на голову...

Взагалі репертуар труппи д. Колесниченка має потяг до кабацької творчості, до сцен в різних притонах, окремих кабінетах, до разудалої п'яної пісеньки, разухабистої шансонетки. І коли нам скажуть, що се реально і головне аби художньо передати, змалювати його, то ми мусимо сказати: брехня! ви клопочетесь лише про те, щоби смачно, щоби порнографічно виконати се все, а зовсім не художньо. Вам дороге заслинене захоплення і конячий регіт, а не реальна правда. І ми повинні признатись, що подібні сцени настроїли нас цілком не на користь труппі — проти нашої волі в душі оселився протест і коли дивишся, то дивишся з обридженням, з огидою, наче на забрудженого і неопрятного ідіота.

Такі речі ображають кожного інтелігентного глядача, але такі артисти ображають ціле мистецтво українське, яке в своїй суті і в своїй історії є ригористично-чисте і непорочне. Та й чому труппа д. Колесниченка претендує бути українською труппою? Що українське є в ній і в її праці? Де ті високі і святі ідеали, де змагання за них? Нічого того нема тут. Одно нахабство, одна зневага і позорне неуцтво. Так, бо навіть азбучні істини тут невідомі... Все йде під ноги, все зневажається і допчється закаляними чобітьми, бо тут панує один „збор“, бо тут єдиним критерієм успіху є цифра, яка падає „на круг“... І прочитавши оповістку — „українська труппа під орудою

Т. Колесниченко" — мимоволі подумаєш: — „Що він Гекубі і що Гекуба йому“...

При неможливим репертуарі, при несмачно-вulgарних постановках, при безграмотній обстановці п'єс історичних і побутових не можемо не зазначити присутності у трупі д. К—ка пари чоловік акторів, які варті уваги і навіть подиву, що zostалися людьми серед тої убійчої атмосфери пошлости і бруду. Такими особами є пані Кушнарєва і Іваненко та д.д. Володенко і Замічковський.

Пані Кушнарєва і д. Володенко се актори серйозні, актори з художнім чуттем, та помітною артистичною культурою. Їх присутність в п'єсі майже завжди облагороджувала саму п'єсу і на них єдино відпочивала душа. Ми бачили їх поруч в п'єсах: „Перевертень“, „Вампір“ і „Недолюдки“, і кожний раз образи утворені ними давали насолоду, щирість драматизму захоплювала душу. Вірний тон, чутте міри, а головне глибина захвату своєю ролю — творили красу серед загального не-смаку і театральности. Се особи, яким необхідно знайти кращу арену для своєї праці.

Слабшими, але всетаки достойними імені артистів є пані Іваненко та д. Замічковський. Слабшими — перша через свої нескладні ролі „старух“, а другий — через те, що частенько зривається з тону солідности і артизму на більш привабливу стежку — акторства... До цієї категорії, правда, можна однести і д. Колесниченка, яко актора. Але головна його недостаха се ходульність. Виступає він в перших драматичних ролях і брак драматизму душі заміняє криком, награним пафосом, прикрими рухами... Але се не артизм...

Є тут ще такі особи: прем'єрша труппи п. Атаманська і комік Чайка. Се не артисти, а як кажуть росіяне — „наглець“... Пані прем'єрша, на нещастє своє, має красиву постать, багате жіночими прикрасами тіло і гострі очі. Очі свої „прелесті“ вона і демонструє перед глядачем. Се наче жвава „п'вчичка“ на підмостках загородніх ресторацій. До парі їй підійде д. Чайка, котрого амплу зветься коротко — „рижий“... А це, власне, особи, які відбирають найбільше признание у публики, вплоть до того, що д. Чайці кидають цукерки на кон, наче малпі у

клітку, а пані прем'єрші з найближчої ложі завжди ті самі особи кидають квіти...

Остання публіка труппи — то золота середина між сими крайніми точками...

Маємо щастє, ми кияне, що того всього та було так мало — тільки півтора місяці. Але яка ж тоді нещасна провінція, що повинна естетично годуватись таким послідом завжди!.. Не дай Боже бути провінціалом!..

Як. Стоколос.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Семенко. *Prélude*. Лірика. Київ, 913, стор. 40. Ц. 20 к.

Помимо тієї невиробленої мови, наївних вигуків, невмілої будови віршів, недодержаних ритмів, натягнених римів — в цій книжечці є поетичні звуки. Розкидані вони по сторінках безладно, вкроплені іноді на сірий фон невиразних малюнків. Видно, що автор ще молодий, писав навмання, не користувався порадами і вказівками досвідчених спеціалістів віршомохії і тому мабуть виявив, що тло його душі засіяне дрібненькими білими квітками.

Я вважаю ці штрихи поетичними:

Образ свій ясний у грудях залишиш —

Тихо схились я над ним. (Ст. 9).

Чути, що ще крихту обробки — і цей віршик міг блиснути брильянтом. Те ж відноситься до віршів: «Розчиніте вікно», «Струмок хвилястий» (останні 3 рядки), «Літом», «Натхнення», «Серце рветься», «Вийди», «Дніпро розлився», «Тіни минулости» і деякі інші. «Дівчина» (ст. 24), «Кохання» (ст. 38) і «Скрипка» (I, II на ст. 31, 32) — граціозні, поетичні вірші.

Збірка вся складається з віршів, ніби промовлених під тиху музику. Підклад душі автора — інтелігентність і ніжність почуття, тонкість спостережень і порівнянь. При певній артистичній культурі, якою явор мусить гаряче зайнятися в першу чергу — вивчення мови, техніки віршу (літературною освітою), щоб виявити закладені в душі можливості поезії. Недосконаліх з артистичного боку річей випускати в світ не годиться — мусів би це тонкий в почуттях автор відчутти.

Поетична нота, що звучить в збірці, мусить вбратись в акорд, що індуктивно виросте з незвучних струн. Поширити світогляд — значить збільшити тонкість спостережень, виявити оригінальність. Цього треба д. Семенкові. Очевидно, що цього тепер ми не питаємо з п р е л ю д і й, бо автор більше і не думав давати. Щоб зробитись літературним з'яв и щ е м — на це треба часу при обов'язковій заздалегідній умові — здатності, хисту. Останнє у автора є, в потенціалі.

Бажаємо йому виявитись.

М. Сріблянський.

С. Васильченко. *Недоросток.* Комедія на 4 дії. Київ, 913, стор. 62 Ц. 20 коп.

Нещаслива думка впала д. Васильченкові — взяти анекдот з народнього життя, пересипати його виразами з етнографічних збірників і змайструвати з цього матеріялу комедію, — на науку людям: дивиться, мовляв, як педагогічно жінка вкоськала вередливого чоловіка. Слабесенька українофільська мораль. І видно, що автор почував, що пише він «комедію» аби написати щось суто-народне, підновити старий зміст нашого «народного» театру: бо першу дію розігнав добре, на другій зів'яв, а на третій вже зробив вираз обличчя такий, що от дивиться, яке воно в мене чудне виходить. Здається, людина ж інтелігентна, а не соромиться говорити таке щось несотворене, безталанно-старе, нудне без краю. «Комедія» остільки слаба, що якось ніяково рецензувати її. Час би вже втихомиритись з «народніми» п'єсами, бо вже давно згасли народні огні в душах безпринципних, мягкотілих псевдоінтелігентів. Видно, що в душі д. Васильченка давно порожніе випалений степ — нема життя. А мистецтво — огонь, бурхання, кіпіння. Видно, що д. Васильченко повірив українофілам ніби його жарт «На перші гулі» гарний і почав уже братись за комедію. Драматична форма цілком чужа д. Васильченкові.

М. Сріб-ський.

Марія Проскурівна. *Од сіна до соломи,* легендарне оповідання. Вид. «Відродженне». К. 913, стор. 32 in 16°. Ц. 15 к.

Зміст цього оповідання такий: перед Великоднем батюшка їздив по своїй парохії з молитвою. В кожній, власне, хаті ставалась якась пригода — то обмастять рясу батюшці, то баба вчує, що хтось увійшов до хати, тай гукне з печі — щоби подали їй глини. Але то річ звичайна, бо час був гарячий — всі лаштувались до Свята. І батюшка покірно зносив се все, кінчав свою молитву, забирав у бабів «недохід» та рушав далі. Так походив батюшка цілий день. Заморився добре, виголоднівся сам та; і кобила «Росторопна» також. Один наймит-Грицько записався вже п'ятим буханцем. Але ось під'їхали до багатія Грицька. Батюшка ще здалека вгледів стіг сіна і сказав поставити Росторопну просто до сіна. Сам увійшов до хати в надії також підкріпитись. Прочитав він молитву, а Грицькова жінка вже тарілки лаштує до закуски. Батюшка радіє і розповідає пригоди свої. Але глянув у віконце і бачить: хозяйн бере його Росторопну за уздечку, одводе од сіна і ставить до соломи. Він ображений схопився, вибіг, як опечений і поїхав до-дому. З того часу почав він мститися на Грицькові. Більше ніколи не заходив до його з молитвою. Вже й жінка прохала, але нічого не вийшло. Але ось бездітному багатієві Грицькові дає Бог сіна. Зрадів батько незвичайно. Завдав праздник на всю губу. Скликав гостей, а старшину і жінку писаря за кумів покликав та послав їх хрестити сина. Довго куми не вертались, а повернулись то розповіли, як батюшка довго не виходив, як нарешті у вечір почав хрестити. «А як же назвав?» — нетерпеливівся батько і гості. «Од сіна до соломи»... одповіла бабка. Зрозумів батько що-то є, та було пізно. Але відси і почалось нещасте: не пережив Грицько цього і вмер. За ним вмерла його жінка і син. Вмер і батюшка швидко після хрестин. Ото і все...

Автор цього оповідання володіє доброю українською народньою мовою і умінем розповідати, але в цій праці не помітно художника. Народня легенда розказана сухо, безбарвно, без фону і аксесуарів; тут є сухий факт, але нема життя в йому. Легенда од цього нічого не виграла. Але добра мова, літературний стиль дає надію, що молодий автор при другому матеріялі оживе і дасть щось більш цікаве. Перед ним будуче...

П. Олб.

В. Гауф. *Казки*, кн. II, з малюнками Ів. Бурячка, перекл. О. Олесь. Вид. «Лан» № 18. Ц. 25 к.

В книжечці містяться три казочки: «Казка про Каліфа-Лелеку», «Фатьма — невільниця» та «Як Лабакан передягся принцем». Кожна казочка має по одному малюнкові роботи худ. Ів. Бурячка.

Для нас, людей старшого віку, котрим судилося читати сі та і інші казочки на російській мові роскішно виданні, ще краще ілюстровані, виданне «Лану» робить прикре вражіння. При великім бажанні дати своїм дітям лектуру на рідній мові, ми повинні поминути її, бо давати бог-зна що жаль дітей. А такою макулатурою, а не лектурою є переклади д. Олесь. Пожалься бога, що він зробив з Гауфом, з його чудовою, образною мовою, з тими казками, котрі легкі в слові, як і його фантазія. Можна подумати, що наша мова безсила переказати то і так, як є воно в Гауфа.

Перекладчик, зробивши дословний переклад з російського, запутався в тих викрутасах російського синтаксису і нагородив по українськи неможливі речі. А ще «майстер укр. слова»!.. Правда, занадто помітно, що справа перекладу йому була цікава тільки не з боку літературного, інакше не брався би він за неї та не дав би і чужій дитині сей камінь замість хліба...

До компанії в цій безсовісній роботі йому став д. Бурячок, котрий давно вже зарекомендував себе, jako нездалий ілюстратор. Посомтєсь, панове, кого ви вшахрували!..

Б—о.

1) Михайло Вовнян. *Життя і значіння Івана Франка*, Львів, 913; 2) С. В. *Життя і твори Івана Франка*, Львів, 913; 3) Яким Ярема. *Мойсей*, поема І. Франка, Тернопіль, 912; М. Яцків. *Іван Франко*, Львів, 913.

Вище названі брошюрки вийшли з нагоди ювілею І. Франка і як принагідні, то позбавлені особливої літературності і змісту. Що то, значить, бути більш корисним «для інших», ніж для себе: слова похвали такі слабкі, одноманітні. Так тяжко хвалити, щоб це вийшло літературне. З І. Франком не знають, що діяти — такий, що мусиш хвалити, а лексикон слів похвали такий загально бідний у людей. Найбільш цікавою треба признати дослід д. Яреми над Мойсеєм. Спостереження його досить певні і цікаві. Написано книжечку доброю укр. мовою. Книжечка д. Возняка розповідає відомі факти з життя Франка. Те ж саме і брошюрка д. В. С.

Малесенька книжечка М. Яцкова розповідає селянам про значіння Франка. Все це гарно і корисно, а от що зле: трагічний бік життя ювілятів лишився по-за умінем наших письменників писати. Вихваляють його відданість народові, патріотизм. Здається, що і ювілят мусить бути незадоволений юбилейною літературою про себе — так мало в ній розмаху думки, а багатію порожніх фраз.

Тяжка то-то праця — когось хвалити. Це й видно в згаданих брошюрах.

М. С.

Богдан Лепкий. *Маркіян Шашкевич*. З ілюстраціями. («Характеристики українських письменників», II). Коломия — Галицька Накладня, 913, сор VIII+108, 16^р.

Ще один, впрочім припізнений, відгомін ювілею Шашкевича з р. 1911. «Автор рад був до Маркіянового пам'ятника докинути і від себе якийсь камінчик, на доказ щирої дяки, за превеликий почин нашого народнього відродження». Такі книжочки беруться до рук з великою цікавістю: ждеш, що нового сказав автор про тему, де найлегше топтатися на одному місці, повторюючи загально відомі фрази. Богдан Лепкий не сказав нічого нового, нічого свого. Позволю собі бути на стільки «зарозумілим», що додам: для мене. Не перечу, що знайдеться

публика на товар Лепкого, може навіть така, що прийме його з ентузіазмом. Для мене і Шашкевич і Лепкий — витоптане місце. Лепкий — щирий, добрий, симпатичний чоловік, здібний до лірики та екзальтації там, де йде о «добро народне», але з тим всім неглибокий, одноманітний, його вічна екзальтація наганяє скуку. Занадто кричить: гать будуйте!.. А Шашкевич — се знов місце спрофановане, як взагалі весь наш патріотизм і «народні ідеали». І органічно трудно навертатися там, де патріотичні Raubritter'i взяли в свою аренду всі національні ідеали, національними святощами заслонюють свої брудні душі і кричать: проч з храму! кождому, хто здібний бачити їх брудні маніпуляції святими річима. Через те я вважав би Шашкевича за безнадійну позицію навіть тоді, як би його творчість та діяльність були такими, якими їх представляють наші строго «патріотичні учені». Але я не можу повірити ані в великий талант Шашкевича, ані в його велику національну місію. Знаю, що говорю «ре-с-сь», але інакше говорити не можу, знаючи все, що треба знати для правильної оцінки Шашкевича. І коли вже говорити до кінця — то скажу: апологети Шашкевича тверезого читача скорше розчаровують як доказують його великість. Ім здається — що задача їх легка: говорити як найголосніше і з найбільшим патосом — тоді мусять всі повірити. Але се не переконує, се, навпаки, ослаблює позицію тих герольдів.

Чого Лепкий кричить, що Шашкевич апостол нашого відродження? Кричить скрізь, де треба і де не треба? Чи не краще було би, як би читач сам прийшов до такого висновку на підставі зображених фактів? Думаю — така метода була би одинока раціональна при писаню біографій наших славних людей. Всяка инша метода, яка оперує *superlativ*'ами, і б'є більше на патріотичні почування загалу коштом правди історичної — не смачна!

Зображуючи обставини життя під кінець XVIII ст. в тих повітах, і околицях, серед котрих виховався Шашкевич, — пише Лепкий: »По містах наші давні міщани зубожіли і, або переходили на селян і робітників або чіпалися магістратської клямки і скоро винародовлювалися. За те, чим раз більше багатіли жида. По містах і місточках що хата — то шинок. До дого, по краю, в котрім милями цілими тягнулися степи й пустині, волочилися банди всіляких розбишак та робили великі шкоди й пакости спокійним людям. Багато також терпів нарід від хороб. Як вже котра з них загніздилася, то вже господарювала, як у себе дома. Ані лікарів, ані шпиталів, взагалі того, що нині називаємо санітарним доглядом не було. Нарід жив нужденно. Мешкав у низьких хатах з маленькими вікнами та курними стріхами, часто-густо господар разом з худобою. Перед вікном хлівець і купа гною. Ось і весь вид... — В такім тоні цілих три глави, поки доходимо до Шашкевича. Се називається підмальовувати тло, аби тим краще замалювати відтак і зробити зрозумілим виступ героя. Прекрасно — але так писати в популярній брошурі цілі сторінки і глави — се смішно і понизуюче!.. Бо хіба ж се може мати який небудь звязок з Шашкевичем?! Я розумію, як би Лепкий сказав: не було ніякого літературного життя ані інтересів для народніх справ і Шашкевич це все дав. Але та кє говорити! Хіба ж після того, як уцасливив галицьку Україну Шашкевич своїм виступом — наші міщани перестали винародовлюватися, жида стали бідні, шинків нема, злодії та апаші не бушують, хороби не нищать народу, хати вже не курні і не з малими вікнами, господарі не живуть часто-густо з худобою, і нема хлівів та гноївок?! Та ж те все й досі є і 100 Шашкевичів не могли б нічого зробити проти того. А коли так — то до чого ж такий малюнок і таке тло, перед тим як йде оповідання про самого Шашкевича?

А се метода типична у всіх фахових референтів патріотичних

справ. На щасте — у Лепкого вона тільки несмачна і будить сміх, деінде вона буває шарлятанством. Але в результаті вона добра не може принести: бо все після таких екстатичних тірад можна питати: де ж наслідки праці тих ваших героїв, коли ви самі, що «служите» тим ідеям, такі дикі! Стільки було мучеників, а де ж національна гідність, де культура, де... звичайна порядність?.. **М. Євшан.**

О. Синявський. *Про що співають кобзарі.* Вид. ім. Бор. Грінченка, № 3, стор. 66. Ц. 10 к.

При тій великій симпатії і популярності, якими користуються кобзарі на Україні і за межами її давно би варто було би спопуляризувати і те «що співають кобзарі». Але при загальній потребі у всьому можна сказати, що тут вже де-що і зроблено — ми маємо на увазі книжочку Б. Грінченка «Думи кобзарські» та думи упорядковані д. М. Обачним. Нова книжечка з матеріалу кобзарського дає небагато. Думу про трьох азовських братів, про Марусю Богуславку, про Самійлу Кішку, про «жидів-рандарів», про Барабашові листи, про втечу жидів з України і думу про смерть і похорон Богдана. Є тут ще дві пісні: про Морозенка та Жовтоводську бійку. Але видно, що автор підібрав іменно сей матеріал з метою дати невеличкий історичний нарис. Нарис свій він почав від давніх давен і, ілюструючи думами і піснями, доводить до часів зруйнування Січі.

Не вимагаючи багато од тексту авторового оповідання і, не згоджуючись часом з поясненнями до-яких неясних слів в думках, повинно признати рацію сеї книжки. Вона своє діло зробить... Читач з маси знайде тут коротенькі, доступні його уяві епізоди з історичного життя рідного народу переказані словами дум і пісень. Але се її завдання...

Н—ко.

М. Пилипович. *Де-що про сучасну стадію української літературної мови.* Київ, 913, стор. 51. Ц. 10 к.

Чистота мови — то таке питання, що повинно не сходити з черги у нас. І добре, що його порушив М. Пилипович: він дає багацько цілком справедливих і слушних вказівок, мимо яких байдужно не пройде дійсний цінитель нашої мови, що й досі стоїть основою нашої національності. Бажаємо, щоби книжечку д. Пилиповича уважно перечитав і затамив кожний українець.

М. С.

М. Гійо. *Проблеми сучасної естетики.* З французької мови перекл. д-р Василь Щурат. Львів, 913, стор. 172, 8°.

Перекладчик заслугоє на повне признання і подяку від тих, що інтересуються проблемами сучасної естетики, а в українській мові не мають що читати на сю тему. Хто знає, як би ми були взяли до таких перекладів 20 літ назад, були би сьогодні може й оригінальні праці на тім полі. На всякий випадок ввійшли би були в публіку якісь вищі принципи в оцінюванню літератури та мистецтва, не було би тої дикости та грубіяństwa, якими пописуються раз-у-раз вольонтьорифелетоністи, вибираючись в похід на поетів. Я не надіюся, щоби ся книга навчила відразу людей респекту перед справами мистецтва. Але добре, що вона єсть. І добре, що маємо в перекладі власне такого естетика як Гійо, а не сухих німецьких професорів. Тут кожний проблем взятий не як абстракція, яку переливається з пустого в порожнє, а вихвачений з життя, трактований в звязку з життям і тому наскрізь живий. І все одно, чи будемо погоджуватися з автором чи ні, а з розмови з ним віднесемо велику користь і знайдемо орієнтацію в сучаснім лабіринті літератури та мистецтва.

М. Євшан.

ЛІТЕРАТУРНА ХРОНІКА (нові книжки).

- Л. Пахаревський. Оповідання*, кн. 3. Вид. „Вік“. К. 913, ц. 50 коп.
- Марія Проскурівна. Од сіна до соломи*, легендарне оповід. Вид. „Відродженне“. К. 913, ц. 15 коп.
- С. Васильченко. Недоросток*. (Побутова легенда). Комедія на 4 дії. К. 913, ц. 20 коп.
- Тарас Франко. На крилах гумору*. Збірка весел, вірш. Львів, 913, ц. 60 сот.
- Борис Грінченко. Князь Ігорь*, оповід. по „Слову про полк Ігорів“. Друге вид. К. 913, стор. 20.
- О. Рогова. Тиміи Хмельниченко*, повість, перекл. М. Загірня, з мал. П. Холодного. Вид. „Час“ у Києві. Істор. серія, ч. 2. Стор. 192, ц. 75 к.
- Ганна Барвінок. Русалка*, оповід. „Загальна Бібліотека“, ч. 105. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї, ц. 30 сот.
- А. Шніцлер. Останні маски*, перекл. М. Грушевська. Вид. Т-ва Прих. укр. літ., науки і штуки у Львові, 913, ц. 10 коп.
- А. Шніцлер. Література*, комедія, перекл. М. Грушевська. Вид. Прих. укр. літ., науки і штуки у Львові, 913, ц. 15 коп.
- На вакаціях*. Повість для молодіжи (з італійського). Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 152, Львів, 912, ц. 30 сот.
- Записки недоброго хлопця*. Повість для молодіжи (з англійського). Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 154, Львів, 912, ц. 40 сот.
- Микола еремеев. Без старших*. Комедійка в двох діях, перекл. з російського Остап В. Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 167, Львів, 912, ц. 12 сот.
- Микола еремеев. Збиточники*. Жарт з життя дітей в одній дії. Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 170, Львів, ц. 6 сот.
- Л. Нерішена. Різдво Марусі*. Образок сценічний в одній відслові. Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 169, Львів, 913, ц. 6 сот.
- Аркадій Аверченко. Гуморески*, перекл. з російськ. „Загальна Бібліотека“, ч. 104. Галицька Накладня Якова Оренштайна в Коломиї, ц. 30 сот.
- Антін Онишук. Як незнайко став муравлем та що він цікавого бачив*. (Оповід. про муравлів та мишиць). Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 163, Львів, 912, ц. 20 сот.
- Лев Марнів. Наті невидимі вороги і приятелі серед звірят і рослин*. Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 162, Львів, 913, ц. 40 сот.
- Любомир Селянський. Орлеанська дівчина*. Істор. оповід. про французьку героїню Іванну д' Арк. Вид. Укр. Т-ва Педагогічного, ч. 153, Львів, 912, ц. 40 сот.
- Мальовані казки: 1. Бідний Вовк (16 мал.); 2. Цап та Баран (14 мал.); 3. Пан Коцький (16 мал.); 4. Рукавичка. — Заліз і Лев. — Лисичка і Рак (16 мал.); 5. Ріпка (17 мал.); 6. Солом'яний Бичок (14 мал.)* Вид. „Нашим дітям“ СПб. 913. Кожна книжечка по копієчці.
- М. Драгоманів. Про українських козаків, Татар та Турків*. Вид. Т-ва „Просвіта“ у Львові, 913, ц. 30 сот.
- Е. фон-Гессе-Вартег. Країна дітей і цвітів* (про Японію і японців). Вид. Т-ва „Просвіта“ у Львові, 913, ц. 30 сот.
- С. Петлюра. П. Франко — поет національної честі*. Изд. „Укр. Жизн.“, Москва, 913, ц. 15 коп.
- Проф. М. П. Чубинский. Украинская национальная идея и ее правовые постулаты*. Изд. „Укр. Жизни“. Москва, 913, ц. 15 коп.
- Сергій Єфремов. За рік 1912-й*. Статті, фельетони, замітки. Вид. „Вік“. К. 913, ц. 1 карб.

- М. Гійо.** *Проблеми сучасної естетики.* З франц. мови пер. д-р Василь Щурат. Бібліот. „Діла“. Львів, 913, ц. 1 кор. 80 сот.
- Д-р Стефан Смаль-Стоцький.** *Характеристика літературної діяльності Івана Франка.* Ювілейний виклад. Львів, 913.
- Богдан Лепкий, Маркіян Шапкевич.** З ілюстр. „Загальна Бібліотека“. ч. 112—113. Гал. Накл. Якова Оренштайна в Коломиї, ц. 60 сот.
- Анрі Берзон.** *Вступ до метафізики.* Перекл. Євген Яворовський. „Заг. Бібл.“, ч. 112—113. Гал. Накл. Якова Оренштайна в Коломиї, ц. 60 сот.
- Василь Пачовський.** *Нафиси історії мініятури* по рукописам з нагоди вистави друків і мініятур ц. к. надвірної цісарської бібліотеки у Відні. Накл. автора, 912, стор. 648, п. 60 сот.
- О. Мицюк.** *Про переселення на Далекий схід.* Вид. друге. К. 913, ц. 15 к.
- Юліян Романчук,** перший укр. віце-президент австр. палати послів. Його житє і діяльн. В 30 літній ювілей його посольської діяльності. З двома портр. ювілята. Львів, 913, стор. 24, ц. 20 сот.
- Володимир Кучер.** *Електронова теорія металів.* Відбитка зі Звіту ц. к. укр. гімназії в Тернополі за рік 1912—13.
- Г. Левченко.** *Журнальна праця.* (Як співробітничать в українських часоп.). К. 913, ц. 10 коп.
- Е. Н. Тимченко.** *Функція генетива вж южнорусской языковой области.* VIII стр. 277. Варшава, 913.
- Л. Чижиков. Г. С. Сковорода.** Бібліограф. о немъ матеріаль. Одесса, 913, стр. 24.
- Звіт русько-української секції Евхаристичного Конгресу у Відні 12.IX—15.IX. 1912.* Зладив секретар русько-укр. евхарест. комітету з портрет. гр.-кат. Владик. Відень. стор. 93, ц. 1 кор. 20 сот.
- Д-р И. Кюг.** *Боже слово і Син Божий.* Апологет. розвідки. Часть перша. Заходом Т-ва Катехитів. Накл. Т-ва св. Ап. Павла. Львів, 913, ст. 113.
- О. Л. Луницький.** *Оставьте дітей, приходите ко мні.* Ч. IV. Пояснене до науки катехизму. Накл. Т-ва св. Ап. Павла. Львів, 913, стор. 62.
- Перехід на латинський обряд.* Бібліотека „Основи“, ч. 27. Львів, 913.
- Отчетъ Благотворительнаго общества изданія общепользныхъ и дешевыхъ книгъ за 1912 годъ.*
- П. Сениця.** Інструментальні твори: № 1 *Scherzo* — 40 к.; № 2 *Пісня без слів* — 50 к.; № 3 *Думка № 1, d-moll* — 1 р.; № 4 *Думка № 2, g-moll* — 1 р.; № 5 *Легенда* — 50 к.; № 6 *Сімфонія D-dur* — *Де-не-де тополі* — 3 р.
- Ів. Глеченко.** *Вітре буйний,* solo для баритона або менцо-сопрано. Романс на слова Т. Шевченка.
- Василь Овчинників.** *Самовчитель гри на бандурі* (кобзі) з додатком пісень, ц. 1 карб.

Видання О. Л. С.

два томи творів

ОЛЕКСИ ПЛЮЩА.

Повісті й оповідання з інтелігентного життя.

Ціна за два томи і р. 35 к.

У ПЕТЕРБУРЗІ

„Українська Книгарня і Базар“

Василівський Острів, 3 лінія, д. 24.

продає українські книги, листовні картки, портрети і різні кустарні вироби.

Книгарня розшукує українські книжки-раритети.

НОВІТНЯ БІБЛІОТЕКА

Видав. „Н. Б.“ видає кращі твори світової літератури. Досі вийшли: 1. Г. Гауптман „Перед сходом сонця“; 2. Мопсан „Історія одної дівчини з ферми“; 3. Л. Андреев: „Чорні маски“; 4. М. Яцків: „Adagio consolante“; 5. Ст. Жеромський: „Табу“; 6. Ерґар А. По: „Елеонора“; 7. М. Оришин: „Тяжка заповідь“; 8—9. П. Альтенберг: „Як я то бачу...“; 10. В. Бирчак: „1,000,000“ (опов.); 11. А. Франс: „Цезар Борджія“; 12. Е. Т. А. Гофман: „Дожа й догаресса“; 13—14. М. Яцків: „Смерть Бога“. В друку: „Ладі й Марені терновий огонь мій...“ лірична драма В. Пачовського з численими ілюстраціями. Передплата на 12 випусків 2 нарб. 50 коп. Адміністр.: Львів, ул. св. Кінґи 24. Редактор: Ф. Федорців, Видав. В. Боберський.

Товариство „УКРАЇНСЬКИЙ АГРОНОМ“ у Київі, Тургенівська, 9.
ВИПУСТИЛО 1-ГО АВГУСТА

Одривного календаря-Щоденника

для всіх кооператорів сільських і міських інтелігентів. Цей «календарь-Щоденник» на 1914-ий рік гарно виданий, несе багато практичних і користних порад і буде прикрасою для всякої хати. Ціна йому—22 коп.; з пересилкою—28 коп. Хто виписує більше 15 примірників—платить по 20 коп. і пересилка безплатно. Особливо годиться придбати цього «календаря» нашим кооперативним товариствам.

ПОРАДНИК-КАЛЕНДАРЬ

для всіх кооператорів сільських і міських інтелігентів. Цей «календарь-Щоденник» на 1914-ий рік гарно виданий, несе багато практичних і користних порад і буде прикрасою для всякої хати. Ціна йому—22 коп.; з пересилкою—28 коп. Хто виписує більше 15 примірників—платить по 20 коп. і пересилка безплатно. Особливо годиться придбати цього «календаря» нашим кооперативним товариствам.

матер'ял новий. „Порадник“ іде в продажі за 20 коп., з пересилкою—28 коп. Складено його спеціалістами-агрономами. Ці видання прикрашені ориґінальними малюнками художників П. Ковжуна і Т. Верхоли. Висилатимуться вони тим, хто виписує, по черзі, як тільки повиходять. Передплатникам «Маяка» й «Рілли», котрих редакції знають, висилаються ці і інші видання «Українського Агронома» і на комісію. Просать указувати точну поchtову й залізничну станцію, а також присилати всі, або частину, грошей за видання.

на 1914 рік теж вийшов 1-го августа. Він ще більший за торішнього; гарно складений, зшитий і прикрашений малюнками. Весь

Продається юбілейний портрет

Івана Франка,

на товстому, хромовому папірі в одну фарбу, розміром
7½ × 10 вершк.

Ціна 30 коп., з пересилкою 40 коп.

Добувати можна в Конторі журналу „УКРАЇНСЬКА ХАТА“
Київ, Ділова, 4.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1913 РІК

(РІК ВИДАННЯ ПЯТИЙ)

Українська Хата

літературно-критичний громадський український місячник

Завданням журналу „Українська Хата“ є — по можливості поєднати освітлювання процесу ідейного, духового життя України, беручи його під розвагу національності. Журнал „Українська Хата“ буде мати відділи: а) художньо-літературний; б) критичний; в) науковий; г) публіцистичний; д) мистецький; е) журнал журналістів; ж) бібліографія; з) літературна хроніка.

Працюють в журналі кращі сили.

Передплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 руб. (за кордон 12 корон),
півроку 2 руб. 50 коп., окрема книжка 35 коп. (з перес. 40 коп.).

Хто пришле цілорічну передплату до 15-го жовтня 1913 р.,
той одержить **БЕЗПЛАТНИЙ ДОДАТОК**
великий юбілейний портрет
ІВАНА ФРАНКА.

Передплата на журнал з додатком приймається виключно в Конторі
Редакції, а окремі книжки продаються:

В „Українській Книгарні“ — Безаківська, 8; в книгарні „Л.-Н. Вістника“ —
Фундуклеєвська, 12; в крамниці „Час“ — В.-Володимірска, 53; в Харкові:
„Українська Книгарня“ — Петровський проул. 18. в Петербурзі: Васілевський
Острів 3 лінія, 24; в Полтаві: книгарня Г. Маркевича, Бульвар Котлярев-
ського та „Українська Книгарня“, Петровська пл.; в Катеринославі: книг.
Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера; в Кам.-Подільську: Т-во „Просвіта“; в
Армавірі: Куб. Обл. Книж.-газет. торгівля Варвари П. Чекулової; в Одесі:
книг. „Діло“, Преображенська, 11; в Охтирці на Харківщині — Кіоск Д. На-
умця; в Катеринодарі на Кубанщині — „Українська Книгарня“, ул. Катерини
№ 34 — та по всіх кращих книгарнях г. Києва.

За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Ринок,
ч. 10; в Станіславові: в „Народнім Базарі“; в Чернівцях: Равх і Лебединсь-
кий, Ратушева, 4, Пасаж „Бек“.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки (1910, 1911, 1912) продаються
в конторі журналу по 4 карб. кожний з пересилкою.

Пробний № висилається тільки за три 7-коп. марки.

Адреса контори і редакції журналу: Київ, Ділова, 4.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

ЦІНА 70 КОП. З пересилкою 80 коп.

Друкарня Аки. Т-ва „Петро Барський у Києві“, Хрещатик 40.

17870

Дкраїнська хата

Вересень

Київ — 1913

Зміст № 9:

М. Могилянський. Слѳози	513
Гр. Чупринка. Гріх	514
Я. Мамонтов. В океані тиші	515
О. Неприцький-Грановський. Поезія	523
Галина Журба. Похіг життя (панорама)	524
О. Неприцький-Грановський. В „Нової Світ“ (подорожні враження і думи)	537
М. Коваленко. Поезія	544
М. Євшан. «Через кладку»	545
Вас. Алешко. Поезія	544
К. Заклинський. Університетська молодіж Австр-кої України за останніх 40 літ	555
М. Сріблянський. З громадського життя:	
I) Українська Маніловщина	564
II) Проти сантіменталізму завойовників	569
Бібліографія.	573
Літературна хроніка.	576

АНОНС! В 10-й книжці почнемо друкувати повість Ольги Кобилянської— „За ситуаціями“.

Хто заплатить 4 карб. до 15-го жовтня с/р. той одержить в додаток великий юбілейний портрет ІВАНА ФРАНКА.

При зміні адреси просимо зазначати свою стару адресу, і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки при оплаті листів завчасу. Доплатних листів редакція не приймає.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1914 РІК

(умови передплати ті що й були—див. останню сторін.)

С Л Ь О З И.

(М. Яцкову).

Маленька стація, ще за хвилину якась непотрібна і у щерть сповнена нудоти, на зустріч потягу ніби прокинулась з довгого летаргічного сну і лагідно усьміхалась. Осінній день тихо згасав і скісні проміння сонця пестили землю з сумом прощання. На їх золотих струнах журливо брєніла меланхолійна мелодія неминучого розстання... В світі соняшного проміння купаючись, золотились біленькі дитячі голівки хлопчика і дівчинки. Маленькі рученята стискали великий глек з водою, а оченята швиденько бігали по вікнах повозів з чеканням і надією.

— „Свіжа вода!“

Але нікому мабуть непотрібна була та свіжа вода і надії згасали в оченятах...

— Давай-но сюди шклянку води! — почувсь грубий голос: в вікно виставилось грубе червоне обличчя жовніра з рудими вусами і маленькими свинячими очима.

Хлопец налив шклянку і оченята його усьміхнулись дівчині, дівчина зрозуміла його радість і теж усьміхнулась: додому у пустку батьків вони не прийдуть з пустою кишенею!

— Пийте здорові!

Жовнір крякнув. — Лий-но ще!

Налила дівчина. Заробок підвищався...

— Пийте здорові!

— Ще!

Крізь радість дитячих оченят пробилась непевність.

— Давай-но швидче, давай!

Грубе обличчя разповзлось нахабним усьміхом, руді вуси полізли вгору...

А ну-ну, ще!

Замість радости в оченятах лишилась сама непевність.

Потяг тихо рушав.

— Ха-ха-ха! — зареготав жовнір і кинув шклянку до ніг дітей. Шклянка розбилась: добрий заробок!.. В оченятах блиснули сльози. І довго слідкували ті оченята за потягом, що повіз у безвість незнайомих людей і серед них жовніра з грубим обличчям і рудими вусами. В ушах ще лунав його нахабний сьміх — ха-ха-ха!

Дмухнув вітерець і висушив перлини сльоз. Тихо поплентались діти до дому. А від очей не виплакані сльози незримими струмочками збігали в маленькі серця і в маленьких серцях тверднула перша свідомість неправди життя!..

М. Могилянський.

Г Р І Х.

Я знав, я пив її мучення
І взяв на душу гріх чужий;
Тому гріху нема наймення,
Ні заборони, ні межі.

Вона була в чудовім трансі,
Немов жива і не жива;
В давно знайомому романсі
Я чув, я знав її слова:

— Заглянь в пронизуючі очі,
Які там світяться огні,
В їх єсть гріховні темні ночі,
В їх єсть палкі жагучі дні.

Така вона!.. А я розбитий
Душею впав у смертну тінь;
Так я зірвав душевні квіти,
І в ритмі серця чую: згинь!..

Гр. Чупринка.

В ОКЕАНІ ТИШІ.

Тиша... Океан тиші...

В соняшні дні бездумно блукаю в саду, в луках... І в океані ледве-ледве колишуться хвилі запашного, зеленого шуму...

В присмерк сижу на веранді. Стрічаю перші зорі. Зелений шум затихає, тоне в росяних туманах. Вечір виростає в ніч... І океан розливається, затопляє землю, і небо, і зорі...

І я радий, що живу один серед сього океану тиші.

Так, один, в невеличкому будинку, що стоїть під нагорком небілений, з покривленими віконницями. Подаль видно великий камінний дім і різні господарські будови. То — зовсім інший світ. Там живуть мої родичі, такі заклопотані, чужі мені люди. Там я їм, п'ю і беру коня, щоби привезти з міста газети й журнали; іноді розмовляю з господарем про врожай, або пустую з десятилітньою донькою прислужниці, з босою Маринкою.

Ото і все.

Коли йду на той двір, мені здається, що я покидаю тихий, замріяний острів і з океану впливаю на шумливий, людний беріг.

Неприємно на тім березі, і я поспішаю назад, до свого затишного будиночку з покривленими віконницями. І мені здається, що сей будиночок краще за людей розуміє мене і своїм мовчанням глибоко шанує мій смуток нерозважний. Коли я наближаюся до нього, він ласкаво усміхається до мене крізь листя осокорів своїми низенькими вікнами; а голуби — моє веселе господарство — знімаються з веранди і летять назустріч мені.

Тут я вдома. Один серед безмежного океану тиші...

Ох, ні, не один: ти, Маріє, приходиш до мене... Схилиєшся над моєю засмученою головою і ніжно-ніжно проводиш рукою по моєму волоссю. А на устах твоїх застигли прощальні, вимушені слова:

— Забороняю вам кохати мене...

Далека моя...

Прости, прости... Я свято виконаю суворий приказ твій...

Завтра Зелена Неділя — свято дерев, трав і квіток.

Над-вечір Маринка принесла мені повну запасочку чебрецю та різнобарвних, запашних квіток.

— Щоб і в вас було зелено та весело, — мило пояснила дівчинка свою ласку.

І заходилася чепурити мою господу.

Мені приємна була ся щира дитяча приязнь і я залюбки дивився, як дівчатко піднімало в моїх кімнатах куряву своєю надмірною старанністю.

— А книжки порозкидані!.. А павутини скільки!.. — раз-у-раз докірливо, мов стара, хитала головою Маринка і розказувала про веселі дива, що творяться зараз на тім дворі: гілля та трави навезено повен двір! а Данило — знаєте, отой лановий? — вже поголився і гармонію зняв з полиці: певне, збирається йти кудись на вулицю.

— Ну, той і Данило, бодай його болячка задавила — вилялася, нарешті, лукава дівчинка, бажаючи, очевидно, зацікавити мене немилим їй парубком.

Але я слухав і мовчав. Тоді вона спинилася і пильно зазирнула мені в очі.

— І чого ви такі смутні?

Я не знав, що відмовити їй і тихо усміхнувся.

— Може того, що пари собі ще не знайшли? Живете, бач, тут, як домовик: ні до Бога, ні до людей... — знов защебетало допитливе дівчатко.

А я слухав і в душі моїй грала тиха, сумна усмішка...

Провів Маринку до-дому, а сам пішов за сонцем, в поле. Піднявся з долини на згір'я. На всьому обширі шелестіли буйним колосям жита та вівси, а над ними небачна рука розсипала благодатні вечірні роси. Земля приготувалася для пишного дня Зелених Свят і захід палав червоним сяйвом, як урочиста крівава охвіра перед злotosяйним престолом Бога.

І перед величчю сієї криваво-червоної охвіри безмірно дрібними й зайвими здавалися мені мої смутки невітшіні, мої мрії безумні, і радий був я впасти на коліна і благодіти чужого, чудодійного Бога:

— Прийми, прийми і мій псалом, великий Боже плодною землі...

...Коли прийшов до-дому, було вже поночі. Лямпи не світив. Стомлений і бездумний сидів біля розчиненого вікна. Було безмірно тихо, і над садом горів ніжно-мрійним блиском вузький серп місяця. Аж ось раптом, як вдар весла по рівній поверхні води, розбіглися по сонній долині завзяті перебори гармонії і дужий, дзвінкий голос заспівав танкову пісню:

— Ой що, мамочко, робить:
Не став парубок любить?
— Іди доню, до гаю,
Копай корінь розмаю.

Ніч раптово переродилася: з мрійно-задумливої, непомірно панни стала звабливою вакханкою, з чорними, блискучими очима і розхристаною пазухою. Небесні півтіні розступилися, тихі сні розвіялись. В теплому, запашному повітрі владно загуло, забилося пристрасне життя темної, родючої землі.

Буйним, переливним потоком лився спів далі:

Розмай-корінь не скипів,
А вже милий прилетів.
— Ой, що ж тебе принесло:
Чи то вітер, чи весло?

Данило йшов на вулицю...

А я в сю звабливо-прекрасну ніч не мав права навіть мріяти про тебе, Маріє, бо мушу свято виконати волю твою...

Щодня, коли вихожу ранком на веранду, голуби весело зграєю летять мені назустріч. Сміливіші з них сідають на плечі, на руки: просять їсти. І нині, ледве одчинив двері, як мої птахи шумливою хмарою вкрили мене: черкали

крильми бриль мій, билися об ноги. Мабуть, справді, пізно встав я, коли так зголодніли голуби мої.

І не встиг посипати зерна, як з'явився Данило.

— Привіз вам пошту, — заявив парубок, з вибачною усмішкою дивлячись на мене і на моє шумливе господарство.

Я подякував і став пильніше розглядати завязаного хуторського зальотника. Він, справді, був хороший з себе високий, ставний, з чорним вусом і блискучими, лукаво-нахабними очима; на смаглявому обличчі йому завжди грала напів-щира, глумлива усмішка.

Ми розговорилися.

— Куди ви ходете на вулицю? — спитав я між иншим.

Данило усміхнувся:

— Куди на думку спаде: сього добра скрізь доволі.

— Я чув, на вас скаржуться дівчата?

— То вже така їхня вдача: сама залицяється, а потім нонію розпустить. На те вони — баби.

Просто відмовив він і негарно засміявся, показуючи білі, хижацькі зуби.

Я зрозумів, що Данило був один з тих зальотників, якого всі лають і ненавидять, але заздять кожній дівчині, до котрої зверне він свою лукаву, звабливу усмішку.

Щоби довести свій образливий погляд на жінок, парубок розказав мені непевну, цинічну історію з життя двірської челяді, де всьому виною була жіноча вдача.

— Одно слово — дурниця! — закінчив він і, хльостнувши батогом по своїй блискучій халяві, пішов на той двір...

Між ново-привезеною літературою був лист, надписаний незнайомою рукою: кузіна Наталя повідомляла мене, що вона скінчила гімназію і на-днях приїде гостювати до наших родичів, тоб-то на той двір.

Се був приємний сюрприз.

Я сів на східцях веранди і став пригадувати Наталю. На траві коливалися узорні тіні осокорів. Голуби вибірали зерно і самці красномовно залицялися до чужих голубок. Кругом панувала ясна, соняшна тиша...

В останній раз я бачив Наталю два роки тому назад: ми вкупі гостювали в наших родичів. Тоді вона була незвичайно веселим і граціозним підлітком. Я добре памятав ту високу, тоненьку, злотокудру Наталочку, з дражливо піднесеним носиком і дзвінким, сріблястим сміхом. Ми ходили по опеньки, бігали наввипередки і безперестанно сміялися... І се було всього два роки назад. Тільки два роки! А зараз я ледве вірив, що міг колись по цілим дням з доброго дива сміятися. Ах, річ не в роках, а в тім... що я тоді нікого ще не кохав...

Якою-то тепер побачу я Наталочку? Може і вона вже втратила рожевий, ранковий сміх? Ох, ся стара і вічно нова історія душі людської...

Сумна задума налягла на мене і, мов крізь сон, чув я, як туркотали мої голуби і бачив, як коливалися узорні тіні осокорів...

Кожен день гуляю з Наталею.

В перші дні ми були чужими, далекими: говорили одно другому „ви“ і, здавалося, не мали нічого спільного ні в думках, ні в настроях. Але одного вечора, коли я сидів дома, з „*Heines Buch der Lieder*“ на колінах, Наталя прийшла і, сівши поруч, взяла мою книжку і стала безмовно читати. Не знаю, що саме прочитала вона, але через кілька хвилин я почув тихий, розчулений голос:

— Тобі дуже боляче, Льоня?

— Ох, Наталю... — мимоволі зітхнув я.

Вона не розпитувала далі, а взяла мою руку і стала гладити її. Мовчки сиділа і ніжно-ніжно гладила мою руку...

З того часу ми на „ти“ і з кожним днем стаємо все більшими друзями. Однаково, як се сталося, важно тільки, що Наталя відчуває мій смуток і обережно — так, як се вміє лише жінчина — розгладжує зморшки на моєму чолі, а я радо потопляю очі в світлих далях її дівочих мрій і молюся, нишком, невідомому Богові за її рожево-каскадовий сміх.

Гарно буває нам...

Була ніч під Івана Купала.

Я вечеряв на тім дворі, у родичів, і, коли всі розійшлися на спочив, вийшов з Наталею на балкон. Ми звикли слухати тишу і тепер сіли поруч і мовчали.

Над садом ворожив блискучий, кругловидий місяць. Од цвітучих лип розливалися в прозорому мороку ночі хвилі медового аромату. А тополі стояли нерухомі, мов би виточені з граниту рукою мистця.

Наталя почала тихенько виспівувати якийсь ноктюрн, а я — прости, Маріє, — я думав про тебе. Згадував ту ніч, коли з уст моїх зірвалося признание...

Ти пам'ятаєш ту ніч?

Урочиста тиша стародавнього Кремля. Зоряне небо — над нами, а внизу, під нами — темні хвилі Москви-ріки і одбитий в них довгий ряд лихтарів... Ми стояли поруч, так близько-близько. До мене доходив аромат твого волосся і часом на лиці своєму я почував твоє дихання... А потім безладні, безумні слова кохання і той єдиний поцілунок, яким скінчилася — мусить скінчитися! — поема нашої любови і почалася друга поема: мого страждання і твоєї саможертви. Так, саможертви, бо ти була б щасливою зо мною, коли б змогла переступити через розбите життя свого чоловіка.

І тепер, дивлячись в Купалову ніч, я думав: чи не надто жорстока твоя жертва? Чи не зруйнуєш ти два життя, ратуючи одно? Бо легко заборонити кохання, та важко — о, як важко! — перемогти його в своїй душі... Я обіцяв тобі виконати жорстокий приказ твій, бо воля твоя — свята для мене, але... проходять дні і місяці, а моя туга за тобою все більшає і боюся, що я безсилий перед неї. Ах, Маріє, любов се — щось більше за нас, се — стихія, що стоїть над нашим розумом, над нашою волею...

За садом залунала хорова пісня. Наталя здригнулася і схопила мене за руку:

— Як гарно, правда?

— Сьогодні Купала, — нагадав я.

— Справді! — зраділа Наталя. — Може й огнища горять? Ходімо, подивимось.

Ми вийшли на край саду і посхилялися на тин. Справді, в долині, на луках, по сей бік села, палало огнище, а кругом нього, як фантастичні тіні, сновигали люди і розлягався спів. Часом полум'я блимало і тіні з веселим криком і реготом стрибали через огнище. Картина нагадувала сторінку з Купера, чи Майн-Ріда.

Наталя плескала в долоні і щиро раділа Купалові.

Через де-який час огнище стало згасати. Шумливо юрба пішла в село і відтіль почувся дзвінкий Данилів голос і переливні перебори гармонії. А ми все стояли і дивилися, як догоряло Купалове огнище.

Нарешті огонь погас. З прозорого мороку ночі виразніше виступили сумні сілуєти села. Місяць стояв серед неба, високо-високо і ворожив над землею своїм тихим саявом...

І раптом очі мені зайшли слізми і все тіло, як осиковий лист, затремтіло в конвульсівному ридані...

Не розумію, чого се сталося, але я не міг стриматися і ридав, як ображена дитина. А перелякана Наталя не знала, що діяти зо мною і сама мало не плакала од жаху і жалю...

Опівночі вертався я до-дому. В душі моїй було пусто і тихо-тихо: немов потік сліз виніс всі мої радощі і смутки...

Десь далеко-далеко співав Данило...

Наталя поїхала.

Самотно і тоскно...

Трави скошені. Почалися жнива. В полях стало буденно і нудно. Хліба шелестять сухо, як придушене старече дихання. Дирчать жатки, дзвенять коси, перелітають од лану до лану грубі лайливі окрики.

Тільки гречки ще де-не-де цвітуть і нагадують своїм цілим цвітом і медовим ароматом про щось чисте, хороше, всіми забуте. Стоїть собі серед пожовклих нив цвітуча смужка, як покинута дитина в білій сорочці, і світло, безжурно усміхається ясному дневі, а навколо — спітнілі чола, зігнуті спини і цинічний дотеп, перемішаний з лайкою.

Тоскно в полях...

І дома так самотно і сумно-сумно.

Лише Маринка іноді приносить яблука, або сливи і мило-наївними розмовами кидає теплий, рожевий промінь в сіро-холодне небо моєї душі...

Почуваю, що довго так не витримаю...

Сидів на веранді, закутаний густим присмерком, придушений нерозважним смутком...

А внизу, на східцях, тремтів од вітру пожовклий, завчасно опалий листок. То осінь прислала свого першого, полохливого вістника.

І я слухав тиху елегію його:

Листок одірваний, пожовклий...

Хто віщий голос мій почує
крізь шум зелений?

Хто спиниться над привидом блідим,
коли горить блискуче сонце?

Ах, сяйво дня сліпить всім очі...

Всі пройдуть мимо мене.

Ніхто на мертвому листку не прочитає
трагедію душі живої.

І присуду свого страшного
ніхто не вбачить в образі моєму.

Ніхто, бо осінь ще далеко...

Завчасний вістник я.

Листок одірваний, зівалий...

Зловістною ознакою здавався мені той рано-пожовклий, тремтячий листок на порозі мого будинку. Пригноблений і нерухомий дивився я на нього...

А вечір все темнішав і, як саваном, обгортав мене густим мороком...

Тиха, темна ніч дивиться в низенькі вікна мого будиночку.

Вже пізня година, а я не лягаю: все одно не засну.

Речі мої зібрані, впаковані. Жду ранку, щоби виїхати відділь. Куди? Однаково. Аби тільки бути між людьми і мати перед собою всі чари і всі мерзоти культури.

Може там, в виру життя, розгублю невивпакані сльози
божевільної душі, коли не міг потопити їх тут, в океані
тиші.

Так, в бурхливий вир життя.

І коли буду тонути в брудних хвилях, не журися і не
вини себе, моя зоре далека: коли б і загинути довелось,
благословляв би імя твоє. Але певен, що сього не буде і я,
раніш чи пізніш, вийду переможцем над самим собою і при-
каз твій буде сповнений.

Будь спокійна за мене і... хоч трошки щаслива.

А мені дозволь всю ніч — лише в сю прощальну ніч
що такими темними очима дивиться безмовно в мої вікна —
мені дозволь... схилити голову на твої коліна і до ранку
творити ніжну, таку безмірно ніжну і кришталево-чисту
поему любови і саможертви.

Се буде мій останній сон в океані тиші.

Завтра буду вже на шумливому березі...

Я. Мамонтов.

* * *

Нема одради в цім житті —
Скрізь рабська подлість фарисеїв...
А я не можу чести своєї
За шаг продати в їх гурті!

Душа моя — не їхній крам.
Вже краще з торбою блукати,
За морем доленьки шукати —
Сумління ж свого не продам!

Або в таємну далину
На вічний спокій я зберуся,
На світ в останнє подивлюся —
Й гріхом безумним проклену!..

Ол. Неприцький-Грановський.

ПОХІД ЖИТТЯ¹⁾.*Панофама.*

Студент і дівчина радісні, ясні, тримаються за руки.
— З днем сьогоднішнім! Як ваше здоров'я?

Пан блідол. витяга привітно долоню.

— А, нічого. (до Дівчини) Яка ви сьогодні гарна, мов цей день.

Студент. — А правда... в тім золоті волосся.

Пан блідол. — Як це добре, як добре; ви мусите бути найщасливішим на землі. В такий день, з такими лицями люде повинні йти до шлюбу... (до жінки артиста). Правда, пані? З музикою і співом, в сонці з квітами.

Жінка артиста сумно всміхається.

Дівчина до жінки арт. — Смійтесь, смійтесь, весело... як я! — прецінь так гарно й весело. Бачте, навіть море після вчорашньої бурі якесь радісне, все небо відбива у собі.

Жінка артиста. — Мов-би ніколи не знало бурь, правда?... і небо сьогодні таке — мов-би його ніколи не заплямлювали хмарі.

Дівчина. — Таке радісне небо і море!... Такий радісний день!

(обніма талію Жінки артиста).

— Це превелике щастє любов, скажіть, превелике?...

Жінка арт. — Превелике... але, не знаю — щастє, чи що инче... (після хвилини замислення) — превелике.

Дівчина. — Ах, колиб ви знали як я чекаю нашого шлюбу, Боже! Мені все здається, що хтось конче мені його візьме... видере мов скарб, мов дорогоцінність... О! як я му-чусь, пані.

¹⁾ Див. «Укр. Хата», № 7—8.

Жінка арт. — Це нічого, прецінь це в життю тільки раз.

Дівчина (шопотом). — Пані, а щастє довго триває?

Жін. арт. — Не знаю... як чие, як чие...

Дівчина. — Рік, два, пять, десять?... Ну скажіть, скажіть. Хочу жить доки щаслива.

Жінка арт. — Не знаю, не знаю... однакових двох щастів, певне, немає, як двох однакових кохань. Зрештою... нащо ви про це думаете?

Студент (швидко підбіга). — Про що вона говорить? (загляда в очі Дівчині)

— О, щось дуже важне, щось дуже серйозне, правда? Про колір нової сукні, чи про кролика свого?

Дівчина. — Цілком не це. Цілком не це.

Студент. — Ну?... це цікаво... Скажи, я хочу знать всі твої думки й турботи.

Дівчина. — Ні, ні, це моє.

Студент. — Ах, твоє... так... значить — не моє.

Дівчина. — Ні, ти не розумієш... це дрібниця, але... я не можу сказать.

Студент. — Так, це дрібниця... Значить, між нами завше мають стояти різні дрібниці? доки не збереться з них...

Дівчина. — Ні, ні, милий... це-ж неможливо. Не говорім про це... прецінь так гарно й радісно.

Студент хапа з палом обидві долоні Дівчини, кида широкий погляд на море у розтіч небесної блакиті.

— Як це добре, як пречудово — добре, що ми молоді і гарні! Благословім, цей день і море, молодість і любов нашу!

Стоять хвилину затоплені в захваті, держучись за руки і заглядені вдаль.

Пан блідол. прокидаючись з замислення.

— День шлюбу, день шлюбу.

до Жінки артиста півголосом

— І смерти.

Жін. артис. — Що?...

Студент. — День шлюбу... О, це одно бажання!.. Боже! чом людина спутана завжди дріб'язками життя, завжди невільна.

Дівчина. — Сьогодні вже, сьогодні приїде моя мати... а завтра...

Студент. — Наш шлюб, наш шлюб... (обнімає стан Дівчини й окружає її круг себе).

— Колиб мореплав не опізнився вчора — сьогодні ми були б вже звінчані на віки.

(Дивиться закохано на Дівчину)

— На віки, на віки... правда?

Жін. артис. — Чекаєте матері?...

Дівчина. — Так, так... прецінь без мами я не взяла-б шлюбу... без маминого слова.

Студент дивиться на годинник.

— Через чотири-пять годин повинна прийти „Надія“; тепер пів-четвертої.

Пан блідол. — А, й ви чекаєте?...

Студент. — Мати моєї наріченої... на неї й чекаєм з вінчаннем.

Обнімає талію Дівчини і відходять обом на сам берег. Дивляться в прозір води і тихо розмовляють. З лівого боку виходить Няня з Дитиною.

Няня. — А... он, бачиш?... єсть і мама.

Дитина вириває ручку з няніної долоні, біжить розкапришене до Жінки артиста.

— Мамо, мамцю... де „той берег“?... няня каже що це байка.

Жінка арт. — Який берег, моя пташко?

Дитина. — Ну той білий, ну той... знаєш?... Ліси... сніги... дивочуди...

Жінка арт. (показує рукою) — Тамтой берег?

Дитина. — Білий, білий... я до нього йти хочу та скрізь море, та скрізь море...

Няня. — Розмарудилась дитина, чиста біда, чисте горе... Забаглося на „той берег“...

Жінка арт. — Що ж я вам на це пораджу?

Дитина. — А як ходять туди люде?...

...я теж піду.

Жінка арт. — Мое щастє, мій маленький,
глянь скрізь море, таке море...
...люде пливуть...

Дитина майже з плачем

— то й ми плиньмо.

Там є ліси, сніги білі,
білий палац кришталевий.

Няня. — Море, море необмірне,
а на морі такі хвилі...

Дитина. — То й що, то й що?.. палац білий!
я в палаці князем буду, —
знаєш, мамо, в злотій збруї,
в такім плащі, як сніг білім...

Няня. — Яке чудо, яке чудо!...

...Та це-ж байка, мій маленький.

Дитина з плачем. — Ні, ні правда, я не хочу!
Мамо, плиньмо туди зараз!
Геть, крізь воду, крізь те море...

Тягне за руку Жінку артиста кудись в сторону. Няня
йде за ними.

Няня. — Чиста біда, чисте горе...

Забаглося на той берег.

Відходять.

По-той бік полудня.

Море тихо розгойдується. Котяться сонно й лягають на
берег хвилі. Білі мєви танцюють над блакитю вод.

Сліпий музика ведений кучерявим хлопчиком ста-
новить катаринку й почина грати якісь збитий, жалісний
мотив.

Пан блід тисне лице у долоні, потім простяга нерво-
вим рухом гроші.

Куч. хлопчик бере гроші й шепче щось сліпому
музиці.

Сліпий музика. — Е... пані, може веселого щось?..
до розвеселення знаю пісні ріжні.

Швидко переходить на вулишно-веселий мотив. Якась
сміюча розпач шарпається в музиці.

Пан блідол. (схвильовано) — Йди собі, чоловіче... йди!
Кидає ще гроші.

Сліпий муз. раптово переходить на меланхолійно-східний мотив. Лице має натхнене, осяяне захватом і нагло обриває.

Хвилину триває поголос обірватої пісні й якесь напружене мовчання.

Сліп. муз. простяга навпомацки руки й поступа скільки кроків до Блідолицего пана.

(майже шопотом). — Пане, ви піраміди знаєте?

Пан блід. з неспокоєм. — Що, що ти кажеш?...

Сліп. муз. — Піраміди, пане, піраміди?...

Пан блід. — Знаю.

Сл. муз. — Так, так... ви знаєте.

Пан блід. — А ти-ж, а ти-ж?..

Сліп. муз. — Бачив колись... там краще пані...

Пан блід. Що-ж ти тут робиш?

Сліп. муз. — Граю.

Пан блід. — Добре граєш.

Сліп. муз. — Бачивем колись сонце, а тепер не бачу...

От, тая пісня, пане...

ви піраміди знаєте... я ще заграю.

Почина свій дивний розтужений мотив.

Пан блід. (з болом). — Йди, собі, чоловіче... йди!...

кидає дукат в худі ручки Кучерявого хлопчика.

— Йдіть!

Сліп. муз. — Галла заплатить... Спокій і тихість серцям милосердним...

Артист швидко наближається, розглядаючись навкруги. Ніжне матове обличчє, волоссе довге, на плечі накинений плащ.

Артист. — Це божевільний якийсь музика.

подає руку Блід. панові.

— Не бачили моєї дружини?

Пан блідол. — Була тут, — кудись відійшла з дитиною.

Артист (не спокійно). — З дитиною?

Пан блід. — Так, швидко повинна вернутись.

Артист. — А ви?...

Пан блід. — Що-ж я?...

Артист сіда на піску оддалеки. Закурює цигарку. Тіні довгі починають бігти від баштів святині. Море виблакитнюється й холоне.

Артист дивлячись крізь дим на розтіч.

— Знаєте, думаю що справжній артист ніколи нічого не творить.

Пан блід. — Ха, ха, ха!... ви це кажете, ви що цілими тижнями не відривались від шталюги.

Артист. — В мене допіру ця думка появилася. В ту мить. Деся вилонилась з моря.

Пан блідол. — Відгоньте її — це для таких анархистів як я — але не вам.

Артист. — Ні, це омана. Хочу бути мистцем досконалости. Розумієте, абсолютної краси, а стати ним можу тільки у фікції.

Пан блідол. — Це справді цікаво.

Артист. Ніколи не візьму більш в руки пензля. Прецінь це навіть смішно — пензель — така дитиняча цяцька, правда?...

Пан блід. заходиться довгим кашлем.

Артист. Все ідейотично-наївне й мізерне. Анемія половинчатости. Хочу повні.

Пан блід. — Кидайте, тоді пензель. Ха, ха, ха, йдіть у фікцію.

Артист. Все що не бравем з життя було половиною лиш — все що життю не дадем було половиною того що я міг дати.

Пан блідол. простяга руку до Артиста.

— А ви хтіли більше?.. ви більше хтіли?.. дитина з вас.

Артист (збентежено). — Це прокльон, справжній прокльон! Попросту я виривавсь з моїм життям не впору.

Пан блід. — Ха, ха, ха!... а це юмористичне навіть... правда?... ха, ха!... влізти не у свій потяг та махнуть якраз у протилежний бік. Ха, ха!...

Артист ще більш схвильовано.

— Впроваджую в своє життя сітько краси — квітчаю його найкращими цвітами — і все невдоволеним лишаюсь. Що-ж це в дідька?... Божевілле!...

Пан блідол. загадуючись.

— Може... й... божевілле...

Артист. — Ніякої повні, ніякої повні!... підлість усе, — підлість і нікчемність! (Хвата руку Блідол. пана й трясє нею божевільно).

Сподлівем, пане, сам перед собою, сам в собі — сподлівем! А будем колись як Бог, присягаю вам... як Бог!...

Пан блід. шопотом з якимось розпачним силкуванням.

— Підіть втопіться... ха, ха!.. підіть і втопіться в мо-рі...

Артист застига в німим жесті розпачи. Дрож тиха про-совується морем. Смерк.

Пан блідол. Ширь, ширь... превеличня, необійнята... Оке-ан... Хоче абсолюту?...

Одкида голову на плечі крісла в блідім омлінні.

Артист неспокійно.

— Що вам, що вам?...

Пан блід. — Так... душно. Чекайте... чекайте... Всі... булисьмо... як боги... всі.

Артист. — Вам погано?.. може, може...

Жін. артиста нагло зближається й похиляєсь над Блідол. паном.

— Що з ним?...

Пан блід. — Нічого, пані, не трівайте.

Артист до жінки.

— Треба перенести в кімнату, позви кого.

Пан блідол. — Ні, ні... дайте мені спокій.

Артист. — Холод йде з води... вам не можна лишаться тут більше.

Пан блід. — Ха, ха, ха!.. який ви смішний. Ха, ха, ха!..

Жін. арт. — Тихо... не муч його... най тут буде.

Артист. — Кажеш мов дитина... прецінь йому шкодить...

Жін. арт. — Ет, дай же спокій.

Пан блід. — Вже краще... пройшло... (сіда в кріслі блідий, блідий).

— Ах, яка пречудова ширь!... Моря синього даль... Мая-чіюча легенда фіолетових берегів... Ой, пані! ви одна це знаєте, ви одна...

Загадується.

Артист до жінки

— де ти була? шукавем скрізь...

Жін. арт. — Колисалам дитину — каприсить все... намагається до якогось берега.

Артист. — Певне стара набаяла своїх дурниць... певне.

Жін. арт. — А ти мене чого шукав?

Артист. — Чого?.. так.

Жін. арт. — Ха, ха! — стала нагло потрібна...

Артист дивиться на воду й посвистує.

— Так... наче-б справді...

Жін. арт. відбіга кудись очима й думкою. Скупчена вся у собі.

Дрібні іскорки запалюються на воді й танцюють десь, танцюють обманливий, зникомий танок. Щось віє з моря теплого, щось несуче запахом річей, котрі були.

Артист нагло, з несподіваною живістю...

— А, пам'ятаєш „ту“ нашу подорож уперше мореплавом... Ту білу дорогу крізь море?..

Жін. арт. мов би нагло чимось несподівано торкнута, прокидається з замислення.

Артист. — Яка це була ніч... пам'ятаєш?..

Жін. арт. мовчки кива головою й окутується в шаль. В очах якійсь переляканий біль.

Артист тихим голосом.

— Ніколи вже пізніш не повторилась...

Стоять обоє тихо оподаль від себе заглядені в море.. Без слів... Майже байдужі. Щось тихо тає в спогадах, в повітрі, в просторі. Зустрій якійсь предивний. Дихання душ.

Артист нагло мов би засоромлений чимось.

— Ті білі хвилики, знаєш, пригадали мені... викликали нагло весь образ.

Жін. арт. ще більш втулюється в шаль. — Так... ті білі хвили.

Арт. знов почина насвистувати якийсь опереточний мотив.

— Хе, хе... вже певне біля сьомої години. Хочеться їсти.

Жінка арт. й Блід. пан. застигли в мовчанні.

Артист. — Ніч, певне, досить темна буде...

Жінка артиста тихо.

— А прецінь це все дивне єсть, дивне...

Артист. — Що?..

Жін. арт. — Все... людське...

Стає темніше й темніше.

Жін. арт. — Захвати... настрої... біль... любов... —
мимольоти!..

Арт. — Ет, брідня все!..

Жін. арт. стрясається мов від холоду.

Арт. — Холодно тобі?

Жін. арт. — Ні.

Арт. — А, знаєш, кинувем цілком малярство. Брідня,
правда? ха, ха!.. правда?.. що-ж ти не говориш?

Жін. арт. — Нащо?

Арт. — Ха, ха!.. що-небудь!..

Жін. арт. — Здається, нічого вже немає до розмови.

Арт. — Що-ж я на це пораджу... ха, ха!..

Жін. арт. — Нічого... Ти з цього, а я з там-того берега.

Арт. — Ха, ха, ха!..

Байдужно посвистуючи йде берегом звільна.

Пан блідол. простяга руку до Жін. арт. котра йому
мовчки подає долоню і тривають так довгу хвилину.

— Найкраща є та... голодна любов.

Жін. арт. — Ах... так, так...

Пан блід. шопотом.

— Ніколи не цілувавем її... не знавем її уст.

Жін. арт. з якоюсь безслогою мукою тисне долонею
грудь.

Пан блід. меланхолійно всміхнений.

— Кохавем крізь... просторінь... Крізь... роки... Любовю
ненапоєною... тугою любови...

Жін. арт. в німім відчаї.

— Чом, чом?... ах!..

(пониженим голосом)

— За такою любов'ю пішлабем крізь це море... крізь
океан... в смерть... тільки ця є справжня... тільки ця... як
вічність... шукалам тільки цієї.

Пан блід. все з тим заблуканим усміхом пада на плечі
крісла.

— Ненапоєна... вічно голодна любов!

довгий пароксизм кашлю.

Жін. арт. — перелякано.

— Що, що вам?.. може перенести справді?..

Пан блід. перечуче потрясає чолом.

— Тут краще.

Дівчина і Студент вертаються розсміяні, веселі.

Дівчина. — Знаєте, знаєте, пані! вітер зірвав мій во-
аль та кинув на море... геть поніс.

Студент. — Це часто бува з поганими дітьми, правда?

Дівчина нагло.

— Цить!.. (до Блід. пана). — Вам погано?.. ви бліді такі.

Жін. арт. Нічого вже... нічого.

Хвилину всі мовчать.

Зривається вітер. Море звільна розгойдується. Чорна
пляма неба.

Дівчина. — Тривожусь, що з мамою. Мореплава нема
досі.

Студент. Прийде. Стрівай, вже швидко.

Жін. арт. Ви певні що мати цим має приїхати?

Дівч. — О, певна! була депеша з тамтої пристані, що
виїзжа „Надією“.

Пан блід. — Всі цей „Надії“ чекаєм.

Жін. арт. — Ох, як чекаю, як ще в дитинстві колись.

Пан блідол. — Тільки, мабуть, я не дочекаюсь.

Студент. Вже швидко, швидко... година може...

Артист наближається замислений й стає в гуртку.

Баба з кошиком. — Пане, пане! а то цей мореплав
„Надія“, що прийде?

Арт. — Так, бабо, — а вам нащо?..

Баба. — Треба пане, — синочка з солдатів чекаю...
синочка.

Дивиться в безмір та хита головою, тихенько співучим
голосом про себе.

— Боже, Божечку мій!.. море яке, море... і як то люди-
на море таке перейде?.. Боже, Божечку мій...

Тихенько відходить набік.

Дівчина притулена до плеча студента.

— Слухай, мені чогось страшно.

Студент. — Ха, ха!.. чого?..

Дівчина. — Не знаю... страшно і зимно.

Студент скида тужурку й накида на плечі дівчині.

— Ех, ти, котеня!..

Дівчина з наглою радістю.

— Надія, надія!.. дивись!

На обрію білий вогник. Танцює. Виниря й пропадає. Помалу, помалу збільшується й розпада на три світла: зелене, червоне та біле.

Всі з одним глибоким зітханням полегкості.

— Надія!..

сильніший.

Пан блід. — О, коли-б швидче, швидче йшов!..

Жін. арт. — Що вам?..

Пан блід. — Біль... тутки... щось мені в грудях обірвалось... колиб цей мореплав швидче...

Баба з кошем. — А вже скоро, паночку, та „Надія“ буде?..

Артист. — А вже, бабо... скоро...

Студент. Он, там маячіє...

Баба з кош. тихенько знов відходить набік.

Вогники вже ближчі стають. Голос сирени і посвист хвиль. Всі стоять мовчазні, закам'янілі в чеканні.

Студент. — А буря знов буде.

Довге мовчання.

Хвилі б'ють об берег спінені, білі.

Шум збільшується. Якесь тяжке нависле почуття. Заслухані, заглядені люде. Нагло дитинячий ніжний голос майже співає.

Хлоп'я з газетами. — Сьогоднішня вечірня!.. Останні вісті по бездротянім телеграфі... Катастрофа на морі. Погибель „Надії“!.. Сьогоднішня вечірня!.. Число три копійки!..

Скам'яніла, темна група людей.

Ніч. Мовчання.

Короткий спазмовий оклик чийсь.

Пан блідол. — Ах!.. дайте мені руку.

Хвата долоню Жін. арт. й тисне конвульсивно до груді.

Жін. арт. Цитьте, цитьте — це нічого...

Пан блід. сильним голосом мов крик.

— Мені... зле!!.

Дівчина спазмово рида на плечі студента, котрий її заспокоює та звільна відводить на бік.

Баба з кош. дрибоче тремтюча від зимна.

— А то, паночку, не „Надія“, он там?

Артист. — Ні, бабо!.. „Надія“, втонула...

Баба з кош. — Боже, Божечку мій!.. і він... і він...
В такому морі величнім... в такій воді...

Мов тремтучий листок одвівається десь на бік тихенька і гине без звуку.

Артист звільна з повислою головою відходе за Дівчиною й Студентом.

Пан блід. — Це було останнє... там... далі... нічого...

Жін. арт. тисне чоло в долонях в якійсь бізголосій муці. Потім тихенько стрясається як від ударів морських хвиль.

Пан блідол. нагло підноситься, обіруч обніма стан Жін. арт. та цілує гарячково й поспішно її руки. Потім приклада чоло до холодних опалих розпачно жіночих долонів.

— Виз-во-лен-не... виз... во...

сповза вниз, пересовуючись чолом по руках і одіжі Жін. арт. й пада горілиць на крісло.

Жін. арт. — Що, що?!..

похиляється над Пан. блідол.

— ей, допоміж!.. ей хто-будь!.. допоміж!!!!..

Блеск електричних ліхтарів пада на берег і піски.
Море шумить. Миготять якісь блискі.

Зі смерку виходить Молода черниця. Йде тихо і швидко.

Жін. арт. — Тут, тут, сестро!.. допоміж!.. хворий!..

Мол. черниця похиляється над Пан. блідол.

— ...Вмирає...

Пан блідол. розкрива раптом очі повні пронизливого блеску. Нагло тихий, сояшний усміх.

— Ти, ти?... мрі-я...

Мол. черн. похилена над його лицем.

— Тихо, тихо... з тамтого берега, тут...

Пан блідол. Шука-вем...

Молода черн. проводить долонею по чолі і лицях
Блідол. пана ніжним колихаючим пестінням.

— Тихо... тихо...

Пан блідол. — Прийшлась... знавем що прийдеш...
зна... вем...

Жін. арт. — Боже, Боже!..

Хватається руками за крісло майже непритомна.

Мол. черн. — Тихо, тихо... вмер... вже...

Мовчки зсовується на коліна в молитві.

Жін. арт. тихо плаче.

Приходить людей якихось гурт, стає в сутінях. Світло
ліхтарів полохливо мигоче Море шумить.

В розвіяній хустині, боса біжить берегом Дівчина з кві-
тами. Вітер розвіва її спідничку та коси.

Дівчина з квіт. Десь тутки... був у день такий блідий
пан — тутки десь!?

Радісно підбіга до кресла.

— А, пане!.. не продала квітів!..

Жін. арт. — Тихо... він вмер...

Дівч. з квіт. жакливо дивиться на Жін. арт. на Чер-
ницю, — потім несміливо підходе до Пана блідол. і осто-
рожно кладе на коліна його білі рожі.

Потім люде беруть Блідолицего пана з креслом і від-
ходять. Жінка артиста й Черниця ідуть теж. На берегу
лишається лиш Дівчина в смузі електричного світла, трем-
туча, заглядена в розхвильоване море.

Старий рибак з сіттю на плечах.

— А, а!.. Божевільний хлопець...

Дівчина, зводить на старця здивовані очі.

Старий рибак. — Пустивсь човном в таку ніч... під
бурю... до тамтого берега.

Стоять обое з Дівчиною на березі заглядені в чорну
пляму ночі.

Галина Журба.

В „НОВИЙ СВІТ“¹⁾.

(Подорожні вражіння і думи).

IV.

Сонце наближалось до обрію землі помаленько, помаленько. Так хіба тільки в любовщах закохана пара підносить уста до уст, щоби потім, стомившись довгим чеканням, відчуті більшій смак любовного присмаку. Але для нас його пестоші були найтяжчими хвилинами. Ми знали, що як добре стемніє, то підєм через границю, а зараз мусимо перебути час в містечку Р. Пара годин видаються безконечністю.

— Ми підєм близько сього міста? — питаю в агента, теж єврея, на тонких ногах, наче в чорногуза.

— Ц-ц-ц!.. — і грозить пальцем.

Я сміюсь. Що за чудна конспірація, коли всю дорогу нас всі бачили і добре знали куди ми їдемо, а в хаті, де й міцно двері замкнені, не вільно говорити ні слова.

— О, ви смієтесь... вам смішно... хочете попастись...

— Мошко казав, що ви найкращий переводчик, що ви ще ніколи, чи то пак він ще ніколи не попадався... — з іронією говорю сухому чорногузові.

— О, так, то правда, але прошу вас, ц-ц-ц!.. Нічого не говоріть про границю. Я ще не попадався, але... Ц-ц!..

Дивлячись на його таємничі заходи і безперестанне шепотіння з жінкою і ще з одним молодим євреєм, я думав що то ось той довгоногий чорногуз поведе нас через границю. Добре, думаю, з таким ходити через границю — він має добрі ноги, щоби закинути їх при нагоді на плечі і навітикача.

— А як же з багажем? — не можу я витерпіти, бо мене дійсно обходив багаж.

Я взяв з собою книжок пудів кілька і так ще де-які не так цінні, як дорогі річі, яко памятка. До того, по умові багаж мав бути перенесений без моїх хлопотів.

¹⁾ Див. "Укр. Хата" кн. № 7—8.

— Ц-ц!.. що ви такі нетерпеливі? Нащо вам багаж? Багаж, багаж... цц... все буде добре. Ц-ц!..

Я спостерігаю з товаришем всю цю історію і душимось зо сміху. Він розповідає мені пригоди першого свого переходу і ми так настроєні, наче зараз підем на якусь гулянку. В ту хвилину заплакало мале дитя, а наш черногуз вже сердитий звертається до нас, як окропом опарених.

— От вас не впросиш мовчати. Ц-ц-ц!..

— Та то ж не ми! — відповідає товариш.

— Ха-ха-ха!.. — сміємось.

— Ах! ви собі не можете уявити який я нервовий. Я вже думав, що то ви, а то... ц-ц!..

Мені хотілось піти трошки на свіже повітря, бо в хаті неможлива атмосфера. Діти рюмсають, агент бігає, щось перешіптується то з жінкою, то з якимись іншими підозрілими особами, що завітали до хати. На моє бажання пройтися по місті агент подивився як на примху божевільного, або в крайнім разі, як на вередливу й нерозумну жіночу забаганку. Проте ми обидва з товаришем довели йому, що нам треба побачити ще знайомих, що тут живуть, і крім того єсть ще інші потреби.

— Ну, — думаю, — й попалися в тенета. Такий тип за кілька годин в могилу живцем втиснув би.

— Тільки я вас прошу, я вас прошу не говоріть нічого на вулиці ні про границю, ні про сусідні заграничні міста і села. Тут слідять. Ви думаєте...

Мало не плаче сухорлявий черногуз так просить мовчати і не подати найменшого знаку про себе. Ми обіцяємо і йдемо оглядати місто. Останнє місто в Росії.

Містечко Р. досить широко розкинулося і починає дрімати в передвечірньому серпанкові. Старі, убогі халупи тиснуться густо одна біля другої, а узенькі й до неможливості брудні вулички круто вигинаються на всі боки, мов би хто навмисне так їх покрутив, щоби не міг чужий чоловік виплутатися з них. Це типична ковбаня повна бруду, знаменита в цілій околиці великими скандалами і претензіями на заштатний город. Чому б і справді не бути йому городом — преці ж єсть в ньому „кіно-біо-мото-сінематограф“, і „земскій фельдшер-

ській пункт", і козаки стоять, і добрі підвали проституції. Всі данні для города. Куди ж пак яким-небудь Задрипанцям або Загайцям до такого знаменитого міста. А коли треба було мені поголитись, то я доброї півгодини ходив по самому осередкові міста, а цирульні не міг допитатися. Ось тобі й заштатний город! Це російський город над кордоном Австрії з залізницею, чиновниками всіх департаментів та іншими інституціями й вібріонами яким ні числа, ні спасення від них. Мов на посміховище купається він в болоті, щоби лякати чужинців з заходу Європи. Що може сказати чужинець про устрій наших городів, коли ще він буде дуже вражливий? А що перше вражінне від такого города отроїть йому всяку охоту ближче знайомитись з нашими болотами, то й сумніву бути не може.

Насувається темний вечір, а з ним і хвиля нашої подорожі. Мошко, що був десь щез, знов появився і пристав до таємничих шепотів. На щастя довго не тривають і ми рушаєм.

— Ц-ц-ц! За мною ходіть, на кроків двадцять за мною. — Говорить тихенько цибатий черногуз, а Мошко сміється ядовито в бороду примовляючи:

— Щасливої дороги!

— То ви не ведете?! — здивовано питаю. — Ви ж казали, що ви найкращий переводчик і що ніколи не попадались.

Але Мошко щирить зуби і грозить порепаним пальцем.

— Ц-ц-ц!..

— Ну, — думаю, — не диво, що він не попадався, бо мабуть границі, як і своїх ушей ніколи не бачив. А ще й хвалився, щоби йому стільки рублів скільки він перевів людей через кордон. Багатий був би! От капостний...

По темних вуличках і якихось закавулках поспішаємо з товаришем за довгоногим євреєм, а він мов нарочито крутить з одної в другу. На дворі так темно, що ми його не бачимо поперед себе, а нарешті й зовсім загубили. Ні ліхтарів на вулицях, ні пішоходів. От так город!

— Що ж тепер робити?! — сміємось з товаришем. — Як його найти?

Рішили тут стояти поки він не вернеться по-нас. Говорить заборонено, а кричать до його тим більше. Через кілька хви-

лин вертає розлютований чорногуз і ми за ним яко мога поспішаєм аби знову не загубитись.

На краю міста доживає останні дні старий млин над річкою, яку без млина ніхто б і не помітив. От тече собі водичка в рівчаку, а щоб її зобачити треба добре придивлятися. Але млин, видно, бачив всякі справи. Тут не один втікач мабуть переховувався. Приголубив він і нас. Старі дилі порозвалювалися, скрізь стіни пороскидані, і лотоки замовкли на віки, не підять через себе воду. І жорна, і коші не гаркотять, як колись бувало, і колесо спинилося розстрошене. Замерло тут життя, лише щурі ще порядкують і сови на горищі віщують щось недобре. В кутку з якоїсь кучі сміття немов встає старий, як молоко вже сивий мирошник. За ним рої примар і пострахів великих міняються що хвилі. Мурашки по спині біжать і кожен відгук з міста, найменше шарудінне болючими голками ятрать нерви. Здушивши в грудях віддих, я чую як б'ється в мене серце. Воно, мов дзвін бренить в оттих руїнах і голосом своїм виповнює околицю змертвілу. Я чую ясно, добре чую, як воно сповняє пульс життя цієї пустки, а в відгомон мені я чую звуки серця товариша і чорногуза. В своїм житті ніколи ще не відчував такого настрою і звуків тишини, та ще в таких обставинах!

Через де-який час до млина наближався топіт ніг і грубі голоси. В такі хвилі про що тільки не думаєш?.. Ось здається тобі, що йдуть забирати вже до „кози“ або валка розбішак, або може то все хворість, галюцінація...

В роскиданій стіні ясно вирисовалось дві постаті. Наближаються до нас. Ні звука. Ніхто й не дихає, здається.

— Йосько! — здушеним голосом кликнув один.

— Ц-ц-ц! — звертається до нас Йосько, а сам швидко вискочив до них на зустріч і почались знову таємничі шепоти.

— Ходіть сюди! — киває до нас Йосько і ми як добрі козаки, в ту ж мить спинились біля них. Один добродій наблизився до мене і глянув по-панібратськи в самі очі, а сильний запах горілки з його рота чуть не звалив мене на землю. Другий був тверезий і молодший. В них ті ж специфічно таємні рухи і чудні звички не відповідати на всякі запитання крім одного:

-- Ц-ц-ц!.. Мовчіть...

Що тут єсть такого страшного, що вони лякають, ніби хотять надати якоїсь особливої важности своїй місії, але то все смішить бувалого чоловіка. Та нічого робити, мусимо коритись тих кілька годин чудним примхам.

— Рушай! — чуємо суворий і рішучий приказ молодого парубка в сивій шапці.

Він це коротке слово так вимовив рішуче, що не могло бути ніякої иншої думки, як тільки йти за ним. Він просто одним словом, одним тоном примусив слухатись його.

— Ідіть за ним... щасливої дороги... — каже Йосько.

— То як же так? — питаю, — хіба ви не ведете?

Вже було це відомо нам раніше, коли сиділи ще в млині, але хотілося дряпнути чорногуза. Нащо він, бестія, хвалився— що він найкращий переводчик?! Я не знав, що буде далі. Може ще через десятки рук нас перекинуть, поки доберемось через узесенький кордон. Але справа їхня не складна і шита, видко, ликом.

Містечко zostавалося позаду, а ми через поля якоюсь стежкою прямуємо за парубками. Огні горячими очима визи-
рали з п'ятьми ночі й мов кліпали плаксиво. Видніється село. Ми йдемо через городи, перелізаємо через тини. Все робимо спритно, машинально й зовсім мовчки. Все це надає особого колориту переживанням і не позбавлено особливої приємности. Під темним пологом ночі видається все таким змістовним з якоюсь надзвичайною художністю. Щось містичне єсть в чорних сілуетах недалекого села і крива лінія на небозводі від дерев пише загадкову казку. Хоч би як хотів розглянутись, то немає змоги, — треба поспішати за переводчиками. Вони ходять як буйні вітри, а нам без привычки довелося попотіти, поки добрались до села і зайшли до якоїсь хати. Такої дороги було добрих три верстви, а йшли ми не більш 20 хвилин.

— Ох... — глибоко зітхнувши, тяжко сідаємо на ослонах по-під стіною. Хата чепурно прибрана навіває приємне почування. Скрізь видно господарське око і дотепність. Причілкова стіна густо прибрана образами, позавішуваними рушниками і паперами. Типична хата на Волині. Особливо надають краси писанки поначіплювані на цвяшки біля образів. Хочеться як

найдовше посидіти в тихій хаті, поговорити з старою бабою, що тільки одна і єсть в ній. Парубки десь вийшли. Хто знає коли буду в такій хаті — та чи й буду?!..

За вікном чути, як підіхали коні і на тлі темно-білого снігу видно як бігають люде.

— Збирайся! — різко і з легким усміхом в півголос крикнув молодий парубок. При освітлені в хаті можна було добре розглянути його надзвичайно гарне обличчя. Другий був п'яний, як трутень, рязбий і нахабний. Перший хлопець видавався мені за привідця цілого товариства, а його рухи були настільки рішучі, а тон упевнений і смілий з орлиним поглядом сірих очей, що малювали передо мною постать ватажка в що найкращих фарбах. І дійсно в нім лицарська стать.

Досить було його слова. Ми знали, що вже все готове і зараз їдемо через саму границю. Хвилюють дужче груди і почуття ніколи ще не знане лоскоче серце. Почуття печалі і тривоги та маси всяких інших вражінь мішалися в барвисту гаму фарб — і ані краплі страху, хоть памятаю, що „краду границю“.

Коні шпарко біжать. В сутіні ночі околиця виглядає казкою. Далеко десь ще горить край неба на заході заграва, а долом стелиться сріблястий туман і дує зимний вітер. Поля тоненькими смужками перебігають біля дороги з невеличкими латками снігу, а в даліні чорніє ліс. Ми мовчки вдивляємось в темну глибіню ночі, а з туману в мою душу лізе чийсь гострий погляд і не дає мені покою. Я вже кілька місяців ношу ті очі, в оправі гарних повій, в глибині своєї душі, і вони ні на хвилю не лишають мене від тяжких мук. Чого ви хочете, мої любі, славні, жорстокі, повні трутки й щастя — очі?!.. Нащо ви запали так глибоко в мою душу і звиваєте гніздо нестерпних почувань, породжуючи ще більшу тугу, якийсь безбачний, дикий одчай, і смутки чорної печалі?!.. А очі втинаються страшним малюнком в скрижальях мого серця і мені тяжко, тяжко... Наче вага цілого світу впала на мою душу і я несучу тягар світової туги від початку віків... З тягарем моєї печалі я голублю кожним атомом своєї крові тоті очі прекрасні, що збільшують мої муки солодкі. Будьте зо мною завжди, завжди, мої очі кохані, мої муки пекучі... Будьте жрецями

в алтарі моєї душі і не дайте покою властительці цих дивних очей, як не даєте мені забути про вас...

Ми швидко наблизились до того темного лісу, що стояв чорною стіною в даліні. Коні ще скорше бігли, випорськуючи і вимахуючи гривами. Темна ніч мов навмисне ще більше набирає темної фарби, а небо чорним шатром навісилось без зір над землею, лиш хмари густими потоками линуць в далечінь. За роєм всяких дум не встиг перевести духу, як перед нами виросла постать москаля в величезному кожусі і багнет блиснув мені в очах.

— Стой! — пролунало глухо і різко.

Коні ще швидче біжать. Всі мовчать.

— Стой!! — сильніше крикнув москаль і швидко наблизивсь до нас.

Коні стали. Москаль підійшов до самих саней і заглядає під сиву шапку „пачкаря“, переконуючись, чи то дійсне той, з котрим він має умову, питаючись:

— Это ты?.. Сколько?..

— Два!

— Поганяй!.. Раз, два...

І дав знак куди їхати, щоби не наскочити на сторожу в другім місці.

Ми блискавкою помчались в ліс і скоро втонули в його гущавині.

— Ха-ха! Не такий чорт страшний як його малюють... Ото і все? Нащо ж тоді всякі таємничі шепоти й заходи?

Але то було не все. Ми в'їхали в двір якогось обійстя, там залишили коней, а тяжкий багаж звалили на плечі і в дорогу. Ось тут то прийшлося відчутися весь смак переходу по тайки границю. Вистроївшись в ряд один за другим і ступаючи в глибокі сліди своїх попередників, ми довго йшли густим лісом в слідах глибокого снігу. Кілька кроків робились верстами, а пакунки гнітили спина, гнули до землі й ми обливаючись десятим потом поспішали за переводчиками. Тут вже й не рад був книжкам і замірам подорожнім і коли б не сміх про такий перехід біля москаля, то здається не витерпів би. „Пачкарі“ лаються, що ми взяли з собою „залізо“ замість багажу, кидають, сердешні, пакунки на землю, аж стіни тріщать

в них. В такі хвилини треба особливо ладити. Становище критичне, а він ще один з другим погрожує лишити нас з таким багажем ось тут серед лісу над кордоном в невідомій місцевості. Добре розуміючи значінне тих натисків, обіцяю грубо „на чай“, а потім то ласкою, то погрозою втихомирюю п'яного трутня.

Знов перейшли біля рябих пограничних стовбів і... вже по той бік кордону. Одійшли кілька кроків і перед нами розгорнулося село. Коли підходили до села і хвиля страху і всяких несподіванок минула, на обрії неба вплив великий червоний місяць. Він глянув любим усміхом на нас, мов добрий батько, що сміється до дитини замість погрози за щоденні збитки. Його світло розливалось по мертвому селі і прикрашало ро-скішні краєвиди по той бік кордону.

— Ах, там я залишив свою душу!..

Ол. Неприцький-Грановський.

* *
*

Щастя, щастя! де ти ділось?
Зникло, щезло тиню хмар,
Ніби п'яному все снилось
В мріях перлами котилось
На солодких хвилях чар.
Знову зрада... знов розлука...
Де ж та вічна любов
Пусто в серці, лиш роспука
Як в дуплі старім гадюка
Точить рани, сочить кров.

М. Коваленко.

„ЧЕРЕЗ КЛАДКУ“.

(Про найновішу повість Ольги Кобилянської *).

Творчість Кобилянської ціню найбільше тому, що вона не має нічого спільного з „літературою“ ані з літературним ринком. Правда, у нас завелася вже своя літературна біржа і деякі служачі тої біржі — критики уперто не признають тих талантів, які не дістали від них вступу до неї. Але від того такі таланти як Кобилянська тільки стають більше цінними. Їх „курс“ не може підноситися, ані падати, вони не зависимі від настроїв тої біржі, які можуть мінятися кождої хвили. Хто сильний настільки, що не поспішає і не форсує, аби дістатися на літературний ринок, хто на самоті творить — той вибрав найкращу дорогу. Для нього не має небезпеки ані страху, що цінности, які він вкладає в свою творчість розміняються, пішовши в оборот по-між широку публику, зітруться і з часом в устах тої публики стануть банальними. Кобилянська ніколи не полювала на розголос — чого вже сьогодні жінки, як Карін Міхаеліс навчилися — ніколи не сходила з свого шляху, хоч се й поставило її творчість до певної міри на боці і відвело її від загального русла нашого літературного життя. Може се тільки причинилося до грубих помилок критиків, які розглядали ту творчість, тих критиків, які уміють жити тільки нинішнім днем, а не мають нерву для дня завтрішнього. Але, як кажу, — творчість Кобилянської, зовсім нічого не тратить від того, коли хтось навіть скучає при ній, для кого вона не модна. Хочу відразу сказати, що й для сеї, найновішої повісти не сподіюсь розголосу серед широкої публики. Вона не для публики — і се її характеризує.

Повість Кобилянської, як кождий художній твір, має свою льогіку, свою архітектуру. З погляду тої льогіки — се не „укінчений роман, або новомодна повість“, а тонке, мі-

*) Видання укр.-руської Видавничої Спілки, Київ-Львів. 1913, ст. 384—8°. Ціна 1 руб.

стерне прядиво. „Буду прясти свою білу вовну — доки схочу“ — може про себе сказати авторка. А хто цілу свою душу вкладає в працю, дбає про те, щоби прядиво було тонке, ніжне та гарне, — той не боїться закиду „старосвітства“. Тонке прядиво, гарно виконані узорі, вишивки — не можуть бути старими. А впрочім: „мені „старосвітство“ подобається — говорить герой повісти на самому початку. — Воно має в собі щось успокоюче, щось поетичне, добре. Нагадує лагідне обличчє матерей, журливість і странність батьків, якоюсь поезією перетканий світ і щось — безжурного. Так відчуваю бодай я старосвітскість. — В мене і музика в хаті старосвітська. А знаєте, яка? Не голосна, як може ви собі то уявляєте, а спокійна, така, що мов шовком розпливаєсь по душі — і губиться мріями“... Дійсно — можна бути тільки глибоко вдячним за ту музику. Як далеко вона веде нас від базарного завивання катаринки, від нервів і гістерії у всіх її проявах, — від того всього, що так люто почало підгризати і нашу літературу в останні роки!...

*
* * *

Тут впрочім не засидишся, ся музика не успиляє, а вічно нагадуючи про красний світ, про гармонію, красу, — нагадує тобі самого тебе і твій головний обов'язок: боротьбу за свою красну душу. Вона відграничує тебе від „всього голосного, болючого, негармонійного“, охороняє твою душу, але й вимагає, щоб ти був добрий, щоб ти боровся за свій зміст, за свій розвій, щоб ти вдирався на ту дику скалу, де віє свіжий вітер і душа може бути оновлена і чиста...

Се зміст усеї творчості Кобилянської. А тут, в повісти „Через кладку“ вона ще тільки горячіше говорить, ще більш завзято взиває до тої боротьби о самого себе. Тому се не повість і не література тільки, а релігійна проповідь про те, що „єдино єсть на потребу“ для людської душі, щоби вона вийшла ціла і не заболочена з життєвої мандрівки... І ми в центрі тих всіх настроїв, питань та проблем, які насуває повість Кобилянської.

Герой повісти, Богдан Олесь, пише напочатку: „Мене змущило і не вдовило ще (з винятком поодиноких хвилин) мое

до-теперішнє життє. Обдерло зі всіх надій, зі всіх мрій, скарбів моїх, — те що лишилося ще в мені, жадне лише спокою, гармонії і поезії. Чи повірив-би хто мені, що я не такий вже молодий мущина, тверезий в своїм заводі, бажаю ще поезії від життя?" — Се пише 35-літній урядник, який зробив досить добру кар'єру в своїм фаху, але не добув щастя особистого. Тепер, коли йому починає долягати пустка, коли він опинився на мілині, — він починає відчувати свою старість, хоч чує в собі ще досить сил, щоби розпочати нове життє. Але яке? в якім напрямі? Тоді, як він був ще студентом, „як належав до різних товариств, ходив гордий мов князь з лентою на грудях, співав, захоплювався, ... агітував, — покликував до бою, і ненависти, ораторствував де б не лучилось огненими барвами і малював вкладаючи все своє я в будучність, вірив і присягався в ідеї і був молодий" — тоді він був сильний, вірив в себе, йшов наперед і не боявся. Що-ж з ним сталося тепер? Чому його душі грозить заломанне, чому він відчуває свою старість, хоч не старий, чому, хоч життє його не побило, він опустив свої крила і починає тоскувати? І в минулім тільки може знайти собі розраду, поезію, молодість душі і порив?

Чи не правда: тут нема ніякої катастрофи? Але життє розбиває людину не стручуючи її з великої скали у пропасть. Воно не дає йому — Богданові, ніякої трагічної маски. Воно укладає йому рівно день за днем, рік за роком, направляє його шлях на просту, спокійну лінію, не дає йому ніяких особливих зворушень, нещасть, дає йому навіть вигоду і матеріяльне забезпечення, — але робить його старим, випорожнює його душу, запал, відбирає йому зміст. Воно каже йому бути сірим, вялим, безцвітним. І тут починається та тиха, „підпольна трагедія“, якої ми не завважуємо живучи з людьми, бо вона схована на дні. Але тим більше вона болить. Вона відбирає ціль життя: вбиває духове життє. І тепер починає людина шукати за собою, за своїм змістом. Богдан шукає за своєю дорогою і своїм життєм.

Він знаходить Маню Обринську і вона його ратує. Чи тому, що він її любить, що вона стає нарешті його, що вона сама накінець не противиться йому і рішає йти з ним разом? — Коли-б се було любовним романом, що написала Ко-

билянська, то так. Герої витерпіли кілька літ розлуки, тужили за собою, він нарешті увільняв її, вони вінчаються і настає загальна радість, вони щасливі. Але те, що тут написала авторка, се не „Des Meeres und Der Liebe Wellen“, се не оповідання любовної інтриги, а життєва драма, боротьба людей, які знають чи відчують взаїмну любов до себе, але не можуть зійтися разом. І коли накінець вони подають собі руки то не тому, що люблять одно другого, а тому, що достроїли свої душі, що перейшли життєву пробу і поборили всі перешкоди в собі. Аби любов не була банальна і лише пустим словом, треба виховати себе до неї, відчувати в собі право до неї. Богдан боровся з собою кільканадцять літ, поки здобув душу „царівни“ і знайшов доступ до неї. Але се вже закінченне, — головна річ, се ті розбіжні дороги, якими йшли ті двоє, та страшна блуканина життєва Богдана. Чому він помимо всіх своїх достоїнств, характеру, здібности і освіти не міг досягнути своєї стежки, чому йшов шляхом буденщини і мусів ним йти, хоч відчував його пустку? От се проблем повісті?

Герой сам доходить причин. Але — стрівши її, ту, котру він любить а котра горда на те, щоби падати йому в обняття, як кожда, що тільки жде на жениха. Заслужи собі мене — неначе говорить вона своїм захованням. Я знаю свою дорогу і можу собі вистарчити сама, я не зломлюся під ярмом любови і безжалістно, без одного слова мину тебе, — а коли ти заступаєш мені дорогу і хочеш, щоб я перед тобою отворила свою душу — то заслужи собі мене. І він після того її заховання супроти нього, — починає бачити себе, розуміти, відчувати. „Я інтелігент мужик, що не вилупився ще цілковито з всіх лущпин мужицтва, і тому і діла і поступовання його ще отяжілі, безправні і недалекосяглі, що топчуться на одному місці без ширшого горизонту, крім погляду в заплакану традиційну минувшину, і вузької перспективи будучини“. Мужик! „Безідейний, котрому лежить ще в крові підданство, підлість, покора, прокляте безсиле, і котрого досі задовольяла пересичена буденщина“.

З отим-то мужицтвом, з тою психічною невиробленністю і грубостью найтрудніша справа. Дійшовши до того пункту

Кобилянська не задержується на одній фігурі Богдана — а трактує справу цілу загально, як справу суспільну, як органічне недомагання цілого нашого життя, як нації. Тут тільки найкраще можна бачити, яку кривду робиться письменникові, називаючи його не суспільним духом і тому переходиться до порядку дневного. Бо — в ґрунті річи, всі ми „суспільники“, т. є. всі ми, люди, живі організми. Я тікаю від юрби і гамору, від поганої музики, від злих людей, від скуки життя, від фарисейства ближнього, вибираю собі тихий куток, йду на самоту, „зриваю з життям“, — але тільки тому, що я не можу, органічно не можу так жити, не хочу пропадати і затратити себе. Але я весь час думаю про инше життя, про можливість иньших обставин того життя, мрію про инакші відносини свої до людей і людей до себе, я весь час ношу під серцем свій ідеал, плачу його, бережу, і при першій нагоді, коли почуву себе досить сильним, — покину свою пустиню і стану проповідувати його, ширити, навертати людей, хрестити їх на иншу віру. Я суспільник. Я-ж роблю се не для себе. Для себе я мовчу, сам собі вистарчаю, — але коли я говорю слово — то для людей, хочу перекинути міст поміж своєю душею а душею ближнього, аби зійтися і спільно піти до одної ціли, коли він прийме мою руку. Я громадянин — бо я ображений тим життям, яким живе громада.

Ображений на життя та ідеали, якими живе українське громадянство не Богдан. Він репрезентує його власне, живе ним. А починає йому говорити про иншого чоловіка і иншого громадянина брат Мані — молодий Нестор, ніжна, біла душа, хлопчина з віщими інстинктами і голубиним серцем. Він цілою душею протестує проти вічної програми і клича: праця для народа, т. є. для мужицтва. „Чи нам не спинатись — говорить він — в наших змаганнях по-над здобутки для мужицтва? Не відриватись (в тоншім змислі) від нього, становлячи з себе, себ-то інтелігентів другу, окрему верству, котра вимагає і для себе праці, науки, штуки і инших здобутків культури? Хоч не багато, а ми для того свого народа (мужика) бодай як не вже щось зробили, то робимо. А для інтелігенції? Для нашої інтелігенції ми ще нічого не зробили. Я мрію про те, щоб в нас було як найбільше глибокої, по-

важної інтелігенції. Інтелігенції національно-культурної — а по правді з того всього ми ще й досі по-за мужиком не бачимо майже нічого більше. В тім велика часть нашої властивої хиби. Я питаю, — що може бути для людини кращим ідеалом, як не власне людина? Гарна, трудяща, укінчена людина, в тисячах шляхотних постатях? А між тим, яке нутро сучасного українця? Чи взагалі відкрите воно вже? Українець його не знає, поминувши вже найглибшу глибину того нутра. Він не прийшов ще навіть до пізнання своєї власної сили через призмат правдивої інтелігенції — культури, до пізнання може і великого призначення свого народу. Взагалі говорячи, ми є народ, що ще себе не віднайшов. Тому — як годен він масу, себ то весь народ організувати доки він сам себе не зорганізує. Спершу як одиницю, відтак як масу, а вкінці націю?...

Така його „програма“. І програма авторки самої, яка з дивною ніжністю малює тип Нестора і протиставить його Богданові. Бо власне до нього в першій мірі відносяться ті слова, його вони дотикають до живого і непокоять душу в її найдальших глибинах. Він же мужик*). Він в першій мірі не годен позбутися свого психічного мужицтва, сидить в нім як в шкаралуші. Тому світ йому такий тісний, життя проходить так марно. Він не знає, куди йому йти, за чим шукати, не знає як використати свої сили. Він не уміє знайти самого себе, тому не знаходить своєї дороги в життю, не організує себе, тому не знає, до чого йому взятися, аби дати зміст своєму життю. І се не Богдан тут змальований авторкою. Се вся наша т. зв. інтелігенція, сіра маса, яка тим тільки різниться від маси мужицтва, що инакше убрана. Се та сама безідейна, труслива, непорадна і груба для справ дійсної культури, „публика“, яку вона сама бачить в мужиках. Наш інтелігент з мужика скоро буде соромитися сірака, в якому ходить його батько, але не скоро покидає його психіку, не уміє визволити себе з-під її тиранії і в ґрунті річи остає таким самим мужиком. Культурою духа він буде погорджувати, буде недовілично і по-хамськи відноситися до неї, він здібний продати себе за „миску сочевиці“, бо не навчився цінити своє

*) Повість Кобилянської була первісно названа навіть „Мужик“.

власне достоїнство. Тому ми так не далеко зайшли як нація, так мало інтензивне наше національне чуття, так мало розвинене почуття і стремління до своєї національної культури. Французський послугач більше має національної гордості як ті, що у нас накидаються на провідників народу і повзають на череві перед „народом“ на виборчих вічах...

Але Маня Обринська — се інший, зовсім інший світ. Вона і її брат Нестор. Се люди нового типу. А коли вони для пересічного читача занадто поетичні, виідеалізовані та „нереальні“ — то лише тому, що такі дуже рідкі, і, працюючи над собою, не беруть участі в виборчій руху і не виголошують бесід про „працю для народу“. Вони працюють для народу, — працюючи над собою, організуючи себе і приносячи себе йому в дар: свою правдиву культуру душі. Культуру нації будемо колись оцінювати тільки їх культурою, їх присутністю в наш такий безідейний, підлий час.

Очевидно — Маня не спішиться кидатися в обняття мужика Богдана. Жінки у Кобилянської ніколи не спішаються з визнанням своєї любови ані з тим, щоб чим скорше вийти заміж. Вони за багаті духом, за горді. Власне горді, а не зарозумілі зарозумілістю гуски, як більшість нашого жіноцтва. Вони уміють цінити себе, тому ніколи не „летять“ на першу приману муштини, — його красу та безглядність. Вони можуть перейти вулицею по при бандитів, — найбільше цинічний погляд муштини і ординарного еротомана відіб'ється від них і не лишить ніякого сліду. Інтензивною працею над собою, виховуванням себе, організуванням своєї душі в напрямі чистої духової культури, нарешті вродженою чистотою душі вони поборили в собі ту, що так скажу, низшу, зміслову природу, вони уміють панувати над своїми пристрастями та афектами — тому вони такі сильні. Жінчина сама винна, коли на неї паде нечистий погляд — вони не бояться такого погляду. В душу їх ніхто не зможе вдертися, коли вони самі добровільно її не отворять тому, хто заслужив собі їх. Ах! — і тому вони такі не модні — ті жіночі типи Кобилянської. В своїм житті вони не мають ані одної авантури, ніхто не причипився їх ніколи на вулиці, запрошуючись за провідника до дому, — все

„гріхи“ в очах загалу, бо жінчина не повинна бути така „скупна“. Але власне вони мають відвагу бути такими, бо вони багаті духово і не тратять нічого, не вийшовши замож. Вони на стільки багаті і самостійні, що не потребують записуватися в „еманципанти“ і тим способом добувати собі своїх прав. Їх право — вони самі. Маня говорить до Богдана: „Я поважно стремлю до того, аби здобути собі власними силами якесь становище в суспільности — і віддаючи йому свої услуги стати собі самій цілюю... Я не знаю. Може бути, я уявляю собі самостійність жінки надто принадним і завидучим, а в дійсности воно не є так. Може колись я навіть і розчаруюся — але поки що в мене стільки охоти, енергії, запалу, — мені так хочеться поміряти, зужиткувати свої сили, розмахнути крильми, погордити мужською ласкою, котра іноді завдає жінкам стільки болю упокорення“...

Дійсно, хто любов трактує тільки як проблему пола, котрий муштина годен принести тільки свою ласку — той не має приступу до таких душ. Аби Маню здобути, заслужити собі не її любов, мати право увійти в її душу — треба визволити себе, стати на відповідній висоті. Звідси й починається та довголітня боротьба по-між Богданом та Манею, боротьба тільки для них обоїх зрозуміла. Він, той уроджений мужик, довго не уступає, бореться. Йому здається, що він мусить її побороти. Коли вони стрінулися на кладці і не хотіли вступитися одно другому — він думає, що поборов її, коли взяв в свої руки, обернувся з нею і позволив далі йти, не уступаючи їй. Так само може йому здаватися, що має її, коли майже насильно стягає з коня, садовить її в свої сани і по дорозі цілує. Але вона тверда і неподатна. І таки він мусить перейти на другий бік, через кладку, до неї... Тоді аж знайшов свою білу мрію, коли він виріс з тої тиранії, яка держала його в своїх руках і зависла на цілому життю — з тиранії своєї матери, дикої, грубої сили, і з шкаралющі свого мужицтва. Тільки тоді, коли він перейшов на її бік і її віру, яку вона плекала в собі ціле життя, — тільки тоді вона виявила свою жіночу натуру, „закинула мовчки обі руки на його шию, на хвилину опустила голову... мов спіснула на його

груди і прошептала дрозжачими устами: тепер ти мій світ і його я не покину! — будь мені ним свідомо“...

* *
*

Які правдиві слова іспанського письменника Піо Бароха, якими він починає одну з своїх повістей: „Обставини, серед яких проходить нинішнє життя, роблять більшість людей безбарвними та неінтересними. Сьогодні майже ніхто не переживає чогось, що варто було-би розказати. Пересічний чоловік плаває в океані вульгарности... Громада убирає життя, ідеї та тугу всіх в однакову, сіру одіж“... І скільки праці нервів, брехні та самоошуки йде на те, аби зробити себе інтересним,—на які авантурнічі дороги пускається нова література і якими ливоскоками стають модерні автори, аби знайти інтересний тип. Як вони секціонують чоловіка, вишукують його слабкі сторони, хворобу душі, його дегенерацію навіть, аби тільки напружити жадібні сензації та інтриг нерви читача, дати щось „інтересне“, пікантне. Тут, в повісті Кобилянської все просто — einfach aber vornehm... Вона не перетягає, ані одної струни, не форсує ані разу, не старається „заінтригувати“.. Люде не ходять на котурнах, не мають поз — але вони й не банальні. Банальне тільки життя, серед якого вони живуть. Чуємо скрізь ту банальність, вона муром, китайським непроходимим муром облягає життя індивідуальности. Але той мур становить zarazом границю на користь тої самої одиниці. Він становить границю „білої мрії“, значить її світ. Кобилянська уміє відграничити свій творчий світ, своїх людей, замкнути їх в крузі, куди не доходить банальність життя. Поет той — хто з банального життя уміє вичарувати поезію, хто уміє знайти в тому вирі мрію і своїм творчим умом збудувати для неї захист, як ластівка своє гніздо під берегом бурливих філь ріки... Струя пливе собі — але я не муш у плисти з нею, коли не хочу. Я не хочу плисти разом з тим всім намулом та сміттем, яке несе бистра філя, я хочу бачити відбитте свого обличча в ясному, прозорому, тихому плесі... Воно не рве, але воно глибоке і прозоре.

Така остання книжка Кобилянської — така вся її творчість. Се протиставлення тій нечистій, нескристалізованій струї сучасного літературного життя на Україні — а разом з тим коштовний вклад в нашу культуру. Щасливий, хто може утішатися тою творчістю, знаходити в ній розраду і силу до боротьби за самого себе.

М. Євшан.

==

* *
*

Як яскраво, як велично
Образ твій повстав із мли.
Як натхненно, як музично
Співи в день цей загули!
 Скільки вроди з кождим рухом!
 З кождим блиском — безліч мрій...
 — Ти вітаєш ясным духом
 В далечині золотій!...
Доки в юних грудях сили
Б'ю дзвонами пісень,
Линь до мене, образ милий,
В цей весняний, красний день!
Як яскраво, як велично
Образ твій горить у млі!
— Як натхненно, як музично
Ллються співи до землі!...

Вас. Алешко.

==

Університетська молодіж Австрійської України за останніх 40 літ*).

Вже було сказано, що після урядової „нагінки на соціалістів“ запанувала в студентських організаціях реакція. По поблиску систематичної відчитової діяльності в „Історично-літ. Кружку“, що була ділом одиниці (Заклинського), „Дружний Лихвар“ ледви животіє; Франко старається (1880), щоби товариство більшу вагу клало на інтелектуальне виовбразованне членів і збори вибрали відчитову комісію. Але коли Франко читав свій переклад поеми Гайного „Німеччина“, то найшлися люди, що счинили бучу та вийшли з залі. Тоді виділ „Лихваря“ призначив студ. Кокорудза на „комісаря моральности“ та поручив йому контролювати відчити. Вже перед найблизшим відчитом Франка заявив контрольор, що відчиту не контролював і виділ постарався усунути Франка з товариства. Тоді виступили масово прихильники Франка і товариство „Дружний Лихвар“ мусіло звинути льякаль.

В тім самім році (1880) відбулося за ініціативою віденської Січі віче укр. академічної молодіжи в Коломиї. Ухвалено там м. и. домоганне українського урядовання та українських викладів на львівськім університеті. У перше забрала наша молодіж в справі університетській в р. 1867: відбула віче та вислала меморіял до міністерства. Кацапи (москвофіли) ще брали участь в тім вічу.

Була також проба порозуміння з „Академіческим кружком“, але ніщо з того не вийшло.

В найблизшій році основується „Правничий Кружок“ та видається „Антологія“ в память десятилітньої річниці основання товариства. Товариство бере участь в акції за основаннем катедри української історії на львівськом університеті. На загальних зборах товариства (1882) хотять протестувати проти передачі Василян під єзуїтську курателю (опіку), але уступають перед терором університетського ректора. Подібно заборонює

*) Див. „Укр. Хата“ № 7—8.

правительственный комісар говорити на зборах про видавання народніх пісень!

В р. 1882 змінено статут та назву товариства на „Академічне Братство“. Два роки опісля відбувається друге академічне віче в Коломиї — вже без москвофільської молодіжи, з якою зірвано всякі зносини. Учасників було з поміж самого студентства 130. Ухвалено домагатися по всіх гімназіях східн. Галичини українських викладів, а поки що отвирання українських паралельокі на львівському університеті заведення українських викладів на всіх факультетах, а поки що креовання катедри української історії та обсадження існуючих вже укр. суплентур для викладів цивільного права. Крім того застановлялися учасники над поліпшенням економічного становища нашої молодіжи та заснованнем студентського органу, вкінці над піднесенням освіти та поширенням горожанських прав нашого жіноцтва.

В „Академічнім Братстві“ засновано та удержувано статистично-етнографічний кружок, який добре розвивався. Поліція ревізувала бібліотеку „Братства“ (1885) і хоч забрала до себе всі книжки з бібліотеки, так, що бібліотека не могла весь рік функціонувати, то сконфіскувати могла тільки женеvські видання Подолинського та повість Мирного. Своїм накладом видало товариство (1887) Шіллерового „Вільгельма Теля“ в перекладі Кміцікевича.

Відбувалося тоді також щось такого, чого тепер нема: величезні вакаційні мандрівки академічної молодіжи по Галичині й Буковині із відчитами, театральними виставами, забавами. Брав в них участь також Іван Франко. Те заінтересованне молодіжи економічно-статистичними та організаційно-просвітними справами — поясняє М. Павлик впливом „радикальних“ видавництв. (Гл. Назарук. Хроніка).

Тоді в 80-тих роках гурток прихильників драгоманівських ідей вже на стільки збільшився (прозвано його „землетрясці-радікали“), що хоч ще не виступав як зорганізована сила, то всеж був силою, що не давала спати консервативним верствам не тільки українців, але й поляків. З кінцем 80-тих років міг він розпочати сильнішу агітаційну та організаційну роботу, якої здобутком було утворення української радикальної партії

з одного боку, а польського „stronnictwa ludowego“ та польської соціалдемократичної партії з другого боку.

Гурток гімназіяльних учеників та університетських студентів ще при кінці 1879 р. обговорював з Франком плян видання літературно-наукового журналу, який би піддержував напрям „Молота“ та женеvських видань Драгоманова, а був би редактований так обережно, щоб не стягав на себе поліційних та судових переслідувань. Була вже видана відозва, але до видання не дійшло. Аж по році взявся Франко з Белеєм до видавання місячника „Світ“. Були там статі про еволюцію в історії людства, про робітницьку плату та робітницький рух, про дарвінізм та мілітаризм. Заходом редакції „Світа“ появилася Франковий переклад першої частини Гетового Фавста. Однак вже по двох роках „Світ“ перестав виходити.

За підмогою Киян видавав Франко „Наукову бібліотеку“ — (тут поміщено важний твір Павлика „Про русько-українські народні читальні“) та вже сам пізніше „Літературно-наукову бібліотеку, (де вийшли Драгоманова „Австро-руські спомини“, „Чудацькі думки“, Франка розвідки „Іван Вишенський“, „Про Перебендю Шевченка“, поема „Смерть Каїна“, переклад Моріса Верна „Основа критики біблійної“ і т. и.). Ще раз поставила університетська молодіж радикального напрямку видавництво „Товариш“, але й воно, хоч дуже інтересне, не вийшло поза перше число.

Через рік був Франко редактором „Зорі“ і зреформував те видавництво, поки його не стрінула відставка за поміщення одної співомовки Руданського. Така-ж доля стрінула його в „Ділі“, де був співробітником, а по десяти літах і в „Kurjer“ і „Lwowicki“ — ім, де мусів шукати заробітку коли його й Павлика збойкотувала та „виелемінувала“ наша галицька суспільність.

Ще раз арештовано Франка та продержано три місяці в тюрмі разом з учасниками прогулянки київської молодіж кількома львівськими українцями та поступовими поляками, в р. 1889 для кинення остраху між народ перед близькими виборами та для перепинення зносин з закордоною Україною. Однак мимо пильного шукання не найдено ніякого матеріалу для якого небудь обвинувачення.

І в житті академічної молодіжі почала поліція дуже мішатися так, що „Акад. Братство“ мусіло враз з Академічним Кружком та „Czytelni“-єю „Akademick“-ою вносити протест проти того до намісництва. Мимо того переведено (1889) в товаристві судову ревізію, пошукуючи предметів, які належали б до арештованих закордоновців.

В тім самім році уладжено віче разом з москвофілами в справі нашої мови на львівському університеті.

Віденька Січ також поволі піднялася в 80-тих роках після переполоху. Почалися на ново дискусії та відчити, основано літературний фонд для нагороджування найлучших творів членів та печатання їх, підпомогано видавництво „Дрібної Бібліотеки“, а тогочасні Шевченківські вечерниці, уладжувані Січю, були справжніми маніфестаціями та збирали сотки гостей в значній частині чужої народности. Зі слов'янськими товариствами жила „Січ“ в найбільшій згоді та мало чималу симпатію в них, часами навіть удержувала спільний льокаль із деякими з них. Товариство дало почин до скликання першого українського академічного віча за приміром львівського зближення з москвофілами (Академічеській Кружок) пробувала і „Січ“ робити з ними консолідацію; хотіли навіть добровільно розв'язати „Січ“ та оснувати нове, спільне товариство, але на шасте угода розбилася.

І черновецьке товариство „Союз“ поволі отрясається з „язичія“ та починає де-що ширшу діяльність. За головства Стоцького опікується воно чотирма читальнями та основує літературно-історичний кружок. Опісля починається упадок, викликаний боротьбою з москвофілами, поки (1886) не здобуваються загальні збори на стільки енергії, щоб виключити кацапню з товариства. Щой-но тоді приходить в діловодство товариства народня мова. Одначе фонетику заводять в книгах товариства аж в 1890 році. Товариство видало альманах з нагоди свого десятиліття, але нічого більш не робило, бо членів було за мало (в 1888—11).

Треба зазначити ще один рід впливу Драгоманова на молодіж, який сповняв величезну культурну місію, а то наділювання студентських бібліотек книжками. В переднім слові до переписки Драгоманова із Костем Паньківським подає Павлик,

що „Драгоманів збогатив книжками: у Відні бібліотеки „Січи“ „Рускої Основи“, „Буковини“, у Львові бібліотеки „Просвіти“, „Академіческого Кружка“, „Дружного Лихваря“, „Академічного Братства“, редакцій „Правди“, „Друга“, „Громадського Друга“, у Чернівцях бібліотеку „Союза“ та на угорській Україні, хоч подекуди і з малим результатом, бо книжки нерозривно пропадали для публичних бібліотек, завдяки то незалежним обставинам, то такі байдужности й неточности членів названих товариств. Зрештою і ті книжки не пропадали для піднесення образования молодіжи. Драгоманів роздавав свої видання і навіть інші важні усім приватним людям, хто тільки звертався до нього та вказував їм, що добувати“.

От, наприклад, коли переглянемо бібліотеку колишнього „Союза“ в Чернівцях. Цілі десятки томів праць великого українського критика і інших учених спочивають сьогодні на полицях бібліотеки „Січи“ з власноручними приписками та радами Михайла Драгоманова. (Гл. Василь Сімович: Розвиток студентського життя в Чернівцях. Альманах відання Січи 1908).

Приходимо до 90-тих років. Праця Франка і товаришів принесла вже такі плоди, що радикальні елементи з початком 1890 р. виступили з виданням двотижневника „Народ“, що в першому році свого існування дав взірць найкращої часописі, доступної і цікавої рівно для освічених селян як і для інтелігенції, а при тім так багатой та різномірної змістом, як ні одно подібне видання в Галичині. (Гл. Франко: Нарис іст. укр. літ.). В „Народі“ виступили вперше на літературне поле крім старших робітників радикального напрямку, молоді, талановиті, що з часом поробилися справжніми двигачами галицько-української культури, як Северин Данилович, Ілярій Герасимович, Володимир Охримович, Євген Левіцький.

В осени 1890 р. основано радикальну партію з метою: нести в народні маси свідомість їх економічних, політичних та національних інтересів, публіцистично пояснювати ті інтереси та боронити їх. Нова партія, що з природи річи мала бути хлопською, була заснована без участі хлопів. (Гл. Франко: Молода Україна, стор. 51—52). Але засновники мали в собі стільки запалу, стільки віри в свої ідеали, і стільки кри-

тичного розуміння того, що робилося довкола них, що не сумнівалися в успіх свого діла. І справді, заснування рад. партії сталося початком небувалого у нас доти руху в народніх масах. Віча, яких давніше було одно-двоє в році, тепер ішли раз за разом у різних повітах; на перший плян почали звільня виступати збори за запросинами, без контролю властей. В народні маси кидано нечувані доти гасла: загальне голосування, свобода друку, податкові та аграрні реформи. Промови і реферати інтелігентних проводирів, то були цілі студії, виголошувані популярно і приступно. Серед селян появилися прекрасні бесідники, що поривали маси до ентузіазму. Під стягом радикалізму стала найсвітліша і національно найсвідоміша частина українського селянства.

Драгоманів жив уже тоді в Болгарії. Хорий, засуджений на смерть, він із молодечим жаром кинувся до праці, писав невтомно статі для „Народа“, популярні праці, полемічні замітки; написав ще дві книжки: „Чудацькі думки“ та „Листи на наддніпрянську Україну“, де систематично, з широким мотивуванням викладав свої думки про національність та способи праці над її піддвиженням.

Про молодіж він і тоді не забував, як вказує його переписки із Павликом та Юліяном Бачинським. Його вплив на молодіж та галицьку суспільність взагалі, характеризує Франко в „Молодій Україні“ ось як: „Горяча проповідь Драгоманова головним своїм змістом мала те: щоб привчити галичан читати, студіювати, відучити їх від пустої фразеології і трати часу, а засадити за реальну працю. Він звертав увагу на насущні потреби народу, на застій у політичній життю, на неуцтво і поверхність світоців і проводирів галицької України; як з найтяжчим ворогом, воював з привичним у нас крутіством, породженим бюрократичною школою і не переставав допикати людям доти, доки не докопався в їх душі до живого й болючого. Його статі й листи, то були для значного числа галичан мов удари батога. Вони пекли й боліли, часто трапляли невинуватих, бували несправедливі, але завсігди змушували до думання, до входження в гллуб справи, до обрахунку з власним сумлінням... Не соціялістичні теорії чинили Драгоманова таким страшним, а то й ненависним для реакційної частини нашої су-

спільности, а власне його пропаганда, що так скажу, одноцільности людської одиниці, пропаганда щирости, простоти й постійности в сповнюванні принятих на себе обов'язків, явного і рішучого висловлювання своїх переконань і поступовання, рідного з тими переконаннями. Отсі майже чисто етичні принципи, то був той великий фермент, який вкинув Драгоманів в галицьку суспільність“.

Вплив драгоманівської пропаганди вільнодумства виявився скоро. Коли ще в 70-тих та 80-тих роках за всяку своїбіднішу думку грозили репресії так з боку уряду, як і суспільности (Павликова „Ребенщукова Тетяна“, „елемінованне соціалістів“ і т. д.), то вже в 90-тих роках було те в значній частині переломане.

Як дуже поручав Драгоманів молодіжи працювати над собою, видно хоч би з його листа до Павлика (з р. 1890. Переписка т. VI.): „Вчений виробляється тільки власною працею, а коли у вас така мода завелась, що ніхто працювати не хоче, то що тут зробиш. Хай беруться до німецьких, французьких і других спеціальних журналів і праць. Коли студент, то вчись, а ні, то йди собі к чортовій матері!“

В той час (1890 р.) проголосила була українська соймова делегація, піддавшись обіцянкам намісника Баденього, устами Романчука акт зовсім неясної угоди Українців з Поляками в Галичині, в якій з по-за загальних фраз про народню самостійність, виразно визирала тільки надія на зміну системи. Боротьба з тою т. зв. „новою ерою“, стала головною задачею радикальної партії. Польські верховоди ждали від новоерців „поправи“, а самі й не думали в чім небудь змінити своє поступовання супроти Українців. Вкінці новоерці пізнали свою похибку та завернулися з тої дороги. (Остався на ній тільки Олекса Барвінський).

Проти тої то „нової ери“ з усеї сили протестує радикальна молодіж“, яка виросла вже на поважну силу та стала надавати тон усій академічній молодіж. „Академічне Братство“ не хоче брати участі в Шевченківському концерті, устроєнім всіми українськими товариствами, бо, по словам Євгена Левіцького „загал укр. товариств репрезентує напрям угодово-народовецький, а молодіж не може погодити своїх поглядів з найновішою

програмою народовців". В „Народі“ читаємо протести молодіжи проти нової ери.

З польськими поступовцями живуть наші студенти дружно, працюють разом в „Czytelni Naukow'ій“, не підозріваючи, що з тих польських „поступовців“ вийдуть такі ж загорілі вороги Українців та речники історичної Польщі, як і з прочих польських таборів.

Наша молодіж бере участь в демонстраційнім вічу, яке протестує проти обмежень академічної свободи. Кількох українських студентів потерпіло за те віче. „Акад. Братство“ пробує зближитися до кацапів. (Плятформою було невдоволення з нової ери, проти якої виступали й москвофіли, хоч з інших причин). Старається витворити серед них поступову партію, але надармо зі старшим поколінням веде молодіж невинну боротьбу. Маніфестується та боротьба найбільше на концертах, коли молодіж ярко зазначає своє становище та критикує народовців. На однім концерті — Шашкевичівським — трохи, що не приходить до бійки та менше численна молодіж мусить опустити залю.

Назарук та Охримовичівна ділять в згаданій „Хроніці“ тодішню радикальну молодіж на дві групи: старшу, репрезентовану головню бувшими академіками: Франком, Павликом, Трильовським і у тієї групи переважував світогляд хлопмансько-народницький та вона перла до практичної роботи між народом. Молодша група була за національною державою (що й переперла в другій програмі радикальної партії) та клала натиск на теоретичне вироблення в соціялістичнім напрямі. Репрезентантом марксизму серед молодіжи був передовсім В. Ганкевич, економічного націоналізму В. Будзиновський, а політичного націоналізму та творцем тактики Євген Левіцький.

Відчити в „Акад. Братстві“ бували численні, різноманітні й інтересні, а приходили на них і кращі одиниці з поміж теологів. Молодіж студіювала в той час з запалом російську літературу, проектувала видання ювілейної бібліотеки з приводу двадцятиліття товариства і дещо справді видала.

Одначе старша новоерсько-народовецька громада задумала позбутися немилої критики та обсадити „Братство“ своїми людьми. Пороблено великі приготування, постягано в тій цілі

ріжних людей, з яких деякі й говорити по українськи не вміли, щоби записалися до товариства. А коли їм се не вдалося завдяки В. Охримовичеві, то молоді новоеристи заснували собі нове товариство „Ватру“. За чотири роки існування „Ватра“ стягнула до себе стільки людей, що „Братству“ грозила економічна руїна, а натомість „Ватрі“ ідейна. Супроти того по довгих пертрактаціях розв'язано оба товариства та засновано серед великого запалу спільну „Академічну Громаду“ в р. 1896. Першим головою нового товариства, що записалося в історії українського студентського життя найживішим рухом, був Іван Раковський.

Житте в „Громаді“ пливе ширшим руслом, членів багато: комплетується бібліотека, передплачується немало часописей; зав'язується кружок науковий та драматичний; товариство видає поезії Франка „Мій ізмарагд“, бере участь в ювілею Франка та зриває всякі зносини з москвофільським „Другом“.

В 1899 р. устроює товариство віче, посвячене справі українського університету і вечерниці Драгоманова. Житте в „Громаді“ що-раз живіше. Около р. 1900 вже научний кружок поділений на секції: літературну, історичну, суспільних наук, природничу та філософічну.

Це велика хвиля в життю нашої академічної молодіжи і ми не дивуємося, що голова „Громади“ каже на загальних зборах (в 1900 р.): „ми випередили вже о 100 літ решту української суспільности“. І дійсно тодішня молодіж видвинула дві переважні справи: заявила за ідеалом Самостійної України та зажадала вперше українського університету.

Справу незалежної української держави передумувала молодіж вже давніше за ініціативою Юліяна Бачинського. За його-ж старанням приняв з'їзд української радикальної партії в 1895 р. те домагання в партійну програму, а в слідуячій році обговорив він ту справу в розвідці „Україна Irredenta“.

(Далі буде).

К. Заклинський.

З ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

І. Українська Маніловщина.

Найбільше українське нещастя — духове рабство перед своїми завойовниками. Тут альфа і омега українського питання, закон і пророки нашої некультурности.

Коли варвари завоювали Рим, то що сталося? Рим стоїть й досі, а варварів і сліду нема. Внутрішня культура, громадська дисципліна і високий рівень цивілізації поглинули дику силу, паралізували мозок варвара, а тут виник і параліч дикої мускулатури...

Брак культури на Україні давав змогу — кому тільки цього хотілось і хочеться — переіначувати наше життя. Тільки тупі народні маси успішно вдержались супроти впливів і це дало нам можливість говорити про українську націю. Коли вона є і буде, то дякуючи консерватизмові нашого простанароддя — бо... там є культура своєрідна, не потрібна інтелігенції, низька, але все таки культура. А наші верхи? Навіть слів не вистачає, щоб характеризувати цю плитку слякоть, яка тече туди, відкіль визирають ночви з громадським пирогом, де сидять чужі культурні пани, де можна годувати своє феноменальне лінивство.

Духове рабство наших „творчих“ верхів було і є причиною нашої національної нікчемности, бо де є рабство, там нема творчої ініціативи, руху, розвитку життєвих сил.

Історія наша в минулому — це історія лінивства і рабства, яке й досі держить в лещетах нашу національну думку. Тому нема у нас свого обличчя. Ми не жива істота, а мертве скло, дзеркало, що відбиває в собі всяке обличчя, що з'являється передним.

Наша некультурність особливо визначається, коли підійде хтось чужий і заведе балачку про „спільні“ інтереси. Не знаю таких чужих інтересів, які-б не були нам „спільні“.

З давна культивується москалями, а найбільше українцями думка про спільність укр. демократичних інтересів з російсько-

ліберальними. І пошукайте українця, який би цього сміливо не признав! Українець похапливо і запобігливо, хоч його й не питають, признається і вигукує: наші інтереси спільні, мусимо йти по-пліч, нога в ногу, до спільної (?) мети і т. п.

В міжнаціональних стосунках українці в першу чергу ведуть пропаганду спільности і з заїлістю накидаються і шмакують кожного земляка, що усумниться в цій спільности.

Недавно трапилось щось подібне.

В III кн. „Украинской Жизни“ д. С. Петлюра давав оцінку московському лібералізові в зв'язку з акцією П. Струве, Старосельського і ин. в „Русской Мысли“ проти українства. Позиція д. Петлюри остільки скромна, закреслена остільки мякими барвами та ще змякшена ніжними тонами, що здається саме найпричепливіше око не добачило б там „крамолы“. Саме гостре:

„Передъ нами — каже він, — совершающийся фактъ сдвига русскаго либерализма въ сторону великорускаго націонализма, преслѣдующаго, совершенно не скрываясь, ясныя зоологическія цѣли. Объ этомъ надо помнить и изъ этого необходимо дѣлать опредѣленные выводы, которые должны расхолаживающимъ образомъ повліять на тѣхъ инородцевъ и въ частности украинцевъ, кто искренно до сихъ поръ заблуждался насчетъ природы русскаго либерализма. Мѣсто друга угнетенныхъ націй Герцена занимаетъ Струве, проповѣдующій угнетеніе ихъ и борьбу съ ними. Былое „доброє лицо“ державной націи принимаетъ иной обликъ, а въ этомъ послѣднемъ вырисовываются острые зубы воинствующей денационализаціи“.

Оці слова страшенно перелякали і обурили бувшого члена редакції „Укр. Жизни“ О. Саліковського, який прислав листа до редакції під назвою „На ложномъ пути“ („Укр. Жизнь“ кн. 4 — 1913). Д-ій Саліковський ще більш вражений словами д. Петлюри:

„Мы привѣтствуемъ и эту концентрацію враждебныхъ намъ силъ и то творчество, которое ими проявляется при этомъ. Она будетъ содѣйствовать тому-же и среди насъ“.

Закінчує свого листа...

„... я полагаю, что редакцію „Украинской Жизни“ дана будетъ возможность мнѣ, бывшему ея члену, отмежеваться отъ такой точки зрѣнія. Я считаю ее не только ошибочною и вредной, но и едва ли умѣстной въ журналѣ, съ тою програмною и задачами, которыя

були опредѣлені для „Украинской Жизни“ при возникновеніі изданія“.

Весь цей благородний гнів оснований на непорозумінні. Об'єкт уваги д-ія Петлюри не весь „руський народъ“, а лише інтелігентський обшар ліберализму. 80⁰/о „русского народа“ нічого абсолютно не знає і не знатиме про ломанне списів і Струве, і Петлюрою і Саліковським. Правлячі кола і громадська думка — тут весь народ був і є. Він дає тон життю, означає його форми, межі і інтензивність. Д-ій Петлюра думає про масу інтелігенції тієї, що є „сіль землі руської“ і яка має значінне. Про сирий матеріал мови нема. Я не знаю, як догматично треба мислити, щоб накинути д-ю Петлюрі ворожнечу до великоруського простонароддя. Я ще не бачив такого українця, щоб щось мав проти цієї пасивної частини нації.

Що-ж до російського ліберализму, то д. Петлюра цілком правий в своїх висновках: адже сам О. Саліковський наводить убийчі факти і характеристики для рос. лібералів. І дарма він одмежовується від журналу, який веде, власне примирительну лінію з рос. інтелігенцію, бо д. Петлюра ні крихти не збочив.

Характерна тут позиція лише д. Саліковського. Він же розуміє, що

„украинцы невольно проникаются психологией борьбы, сосредоточивают все внимание и силы на отпоръ нападенію (на жаль, не дуже! М. С.) и естественно воспринимают начала нетерпимости“.

Атмосфера боротьби цілком виключає „спокій и безпристрастіє“ і нема чого за цим тужити: поняття боротьби виключає поняття спокою. Невже цього не розуміє д. Саліковський? Яка це може бути спокійна боротьба і т. п.? Коли серце д. Саліковського тужить за „старыми традиціями, объединявшими въ дружескомъ союзѣ (!) дѣателей украинскаго движенія съ представителями передовой части русскаго общества“, то при чому тут боротьба за права українського народу? Яка користь нам була і є з тих маніловських „старыхъ традицій“? Чи хоч крихта користи є з їх? Хіба весь стан річей в українстві не показує всієї ілюзійности і порожнечі таких сподіванок? Во імя чого потрібно їх підтримувати, бо ж ясно, що ні один російський ліберал не має в своєму мозку клітини з признанням дійсної свободи України?

Аби лишень приятелювати? Цього дуже-дуже мало, щоб сказати: це для добра України.

Історія стосунків і безподобні „традиції“ показують, що російські ліберали люблять Україну так, як вовк ягницю, як „дім, воли, корови“. Я-б дуже хотів знати, що зроблять корисного ці ліберали (навіть вся московська інтелігенція) для України? І коли що буде зроблене доброго для нашої нації, то чи не буде воно зроблене виключно руками українців?

Про ці „традиції“ недавно говорив в „Укр. Жити“ і М. Горький. І що вийшло з його мови? Що українці зросли з московською мускулатурою для вдержання всіх інших инородців коло „стержня“. Навіть М. Горький мислить так в кінці-кінців, як Струве: Україна мусить стати не Україною, а „руськимъ народомъ“.

Це все те, проти чого змагається український рух. В емансипації від такої долі полягає увесь зміст національного відродження України. Це розуміють краще навіть російські чорносотенці і українські ренегати, лише не розуміють українські патріоти. Боже, яка нудьга! Десятки років товчуть кращі люде думку про відродження і не бачуть просвітку: українці в особі п.п. Саліковських (а їх багато) не тямлять, що хитання тут не повинно бути: боротьба є боротьба; або борись за Україну і не тужи за отруйними „традиціями“, або держись „традицій“ і мовчи про Україну.

Москаль добровільно не прийме постулатів українського відродження! То-ж сам п. Саліковський наводить приклад, як журиться московський учений, що в психології його учнів українців

„въ послѣдніе годы замѣчается тяжелый (!) процессъ растущаго недоверія ко всему русскому и стремленіе обособиться въ тѣсно (?) ограниченный кругъ своихъ національныхъ интересовъ“.

Можете ви відчути всю образливість цього погляду? „Крупный русский учений“ з жалем констатує, що українці більше звертають уваги на свої національні інтереси, називає їх „тѣсный ограниченный кругъ“ і ин. іронично-безтямні вирази.

Це-ж цілком натуральний процес, і доброжелательний москаль мусить-же радіти, що українці стають українцями,

а він жалкує. Ну, що, хіба не ясна психологія російського ліберала?

Українець, що спочуває жалкуванням про „тїсний кругъ“, не розуміє мабуть всього жаху свого рабства: ми-ж мусимо радіти, це ж наша мета, свято душі нашої — коли ми всією сем'єю зіб'ємось коло нашої хати і будемо працювати на її користь, наздоганяти в культурі людей, що ген-ген далеко нас випередили. Ми-ж старці, ланці, у нас майже нема нічого, нам же треба всю енергію і завзяття скупчити біля своїх національних інтересів! Що-ж це буде за культурна робота для України в обіймах душогубної маніловщини, проблематичного братерства небратніх елементів!

Що з того, що кілька порядних москалів, до певної міри, українофільствують, коли масса рішучо не визнає наших домагань! Значить, треба нам скупчити свою роботу біля націй. інтересів, розвинути сили, перетягти з табору маніловського „єдиненія“ короткозорих українців, і примусити потім признати наші домагання.

І дарма д. О. Саліковський думає, що д. С. Петлюра „на ложномъ пути“ — можна швидче сказати — навпаки. Московський лібералізм нічого путнього не зробить для нашої національної справи; а коли доведеться розмовляти нам з ними про конкретні річі українського культурного добробуту, то ці ліберали покажуть зуби денаціоналізації ще гостріше, ніж тепер. В історії людскости нема прикладу, щоб пануюча нація добровільно займалась підняттям добробуту і національної культури „инородців“. Знаємо приклади лише нівеляції і самоправного насаджування між инородцями якоїсь „великої культури“. І чи ми будемо особливо ущасливлені долею в цьому напрямі? На це надій нема. А через те — навіщо нам списи ламають про „традиції спільности“? Мусимо займатись своєю роботою самі, тверезо оцінюючи братерські позіхання сусід — масштабом конкретної користі їх для української національної справи.

„На ложномъ пути“ стояли наші попередники українофіли, галицькі угодовці (новоерці) і інші фантасти, що думають пасти разом вовків і овець. На цьому ж шляху стоять і те-

перешні українофіли, що носять в собі сухоти маніловщини через їх згинуть, без добра для України.

II. Проти сентименталізму завойовників.

Як відгук змагання між співробітниками „Украинской Жизни“ появилася в рос. часописи в Київі [„Огни“ № 26 за ц. р.] замітка редакторки п. О. Прохаско бібліографічна замітка про 3 і 4 кн. „Укр. Жизни“. Зразу видно, що замітка написана спеціально для того аби висловитись на цікаву тему російсько-українських інтелігентських стосунків.

Пані О. Прохаско належить до цілком порядних москалів-остілки, що в своєму журнальчикові давала місце для обговорення наших справ російською і українською мовою, ставлячись до українства дуже сімпатично. І все таки, як московці, їй недрозуміла психологія українця, що бачить становище свого народу і уболіває над ним.

Вона пише, що не згоджувалась трохи з думками п. Саліковського, який ніби занадто багато покладав надій на спочуття „среди русских“, прим. в пресі. Але тут п. Прохаско „должна сознаться—за послѣднее время съ тяжелой болью пришлось и мнѣ убѣдиться, что въ украинцахъ есть иногда именно черезчуръ больное, нетерпимое отношеніе къ великороссамъ, граничащее съ шовинизмомъ“.

Вона розуміє, що це з'явище

— „болѣзненное послѣдствіе травли украинцевъ частью русскаго общества, называющаго себя однако либеральнымъ“, але не може повздержатись, щоб не пообіцяти українцям компенсації: таке несправедливе відношення нам, руським тяжке і „можетъ наложить извѣстный нежелательный отпечатокъ на доселѣ чистое святое дружеское къ нимъ чувство“.

Очевидно, тут нічого не подієш, бо по московському „долгъ платежемъ красенъ“. Далі п. Прохаско каже, що шануючі всяку народність люди, прийшовши

„на украинскую територію безъ знанія языка, чужими, принесли, быть можетъ, въ сердцѣ своемъ горячій откликъ украинской печали, быть можетъ, старики, такъ и не заговорившіе украинскомъ языкомъ, восприняли душею всю боль украинца, воспитають своихъ дѣтей настоящими украинцами“.

А якже! — ждять... Дозвольте зразу цьому всьому не повірити: ніхто з чужинців цього не робив і не зробить. Я певен, що навіть пані Прохаско ніколи не буде виховувати своїх дітей українцями через те її благочестиві „буть может“ так і лишаться навіки в стані „буть может“, але не суть.

А вся річ в тому, що всякі „безь знанія языка“ на Україні будуть довіку „безь знанія“ його, аж поки сама Україна не примусить вивчити його. Але, Боже, як нам не хочеться когось примушувати з чужинців вчити нашу мову, аби нас не примушували не знати її. В цьому вся суть нашого „шовинизму“, який так вражає нашу прихильницю п. Прохаско.

Така вже психологія члена пануючої нації: — він прийшов на українську територію, як у свою хату, диктує свої звичаї, бажання, не рахується ні з чим, що тут прийнято; приймає „весь біль українця“, а сам веде анти-українську роботу; найменший прояв місцевих звичаїв і життя називає зразу „шовинизмом“ і загрожує перервою в своїх симпатіях до нас, тимчасом хозяйственно влаштовується на Україні як у себе дома, іноді навіть видає благочестиві газети і книжки, все з „любов'ю“ та з „печалею“ до тутешнього мужичка, проповідує загальну любов, гіпнотизує півграмотних інтелігентів великими гаслами любови і добра і т. д. І разом з тим умильно захоплюється своєю просвітною ролю, кокетуючи своїм демократизмом і різними добродітелями...

Напр., як пані Прохаско — вона найкращої думки про свою „демократичну роботу“, єднання з читачем і т. д. — а того й не відчуває, що одно її існування дуже шкідливе для України! Вона з погордою одкине цю думку, а нам здається...

Нам здається, що така обрусительна робота йде в супереч з нашими національно-культурними потребами; занадто вже багато на Україні російської мови і хто тут організує кадри російщини, той працює проти наших змагань. Всі оті „Огни“, „Мысли“, „Вѣсти“, „Листки“ і т. п. огнища московщини то те, що давить нашу душу, лізе в нашу хату непрохано, підсоложує чернецько-демократичним язиком наш біль і висмоктує останні наші сили, не дає дихнути вільно в атмосфері московсько-отарної психології, централістично-гуртового життя або космополітично-московського месіянства. Ври-

вається з своїми звичаями і психологією в наш внутрішній світ, знищує все наше, не питаючись нас, грабує наш духовий світ, насильничає над нашою індивідуальністю і говорить про своє поважання до чужої народности, а наше бажання бути собою називає шовинизмом.

Шовинизмом називається насилування чужої національної індивідуальности, а націонализмом — оборона проти того насильства.

Це треба розуміти.

І хто шовинисти: чи ми, чи ви?

Хто заповнив усі міста, містечка й села України чужою мовою, хто вдерається в нашу душу з своєю „культурою“, хто наводняє наш край міліонами своїх книжок, газет і т. п. засобами накидання нам чужої національності, хто проголошує нівеляційні теорії, спільність інтересів при умові нашого обрусіння, хто знищує нашу відпорність національну антинаціональними концепціями життя? Ви — шовинисти, ви „демократичні“ колонізатори, „прогресивні“ ушкуйники і насильники.

Вам мало того, що в Києві — своєму історично-культурному центрі — українська національність з'являється рановранці в образі молошниці в червоних чоботях, з обличчям готентота, та на Подільському базарі з немудрим продуктом свого життя? Щоб ви сказали, коли б московщина виявлялась так в Москві, Тулі, Калусі і т. д. Чи це нормально?

Ви це знаєте, але коли вчуєте хоч здавлений крик здегерованого українського автохтона, чи вчуєте зойк з темного кутка українського самотнього інтелігента — ви зараз гукаєте, що це бунт і шовинизм.

Це нормально, що ми з своїм рідним словом ховаємось як злодій від допитливих очей московського культуртрегера, озброєного нагаєм і „демократичними“ словами, що нас хапають на дибі демократичної інквізиції, єзуїтської любови і доносницької чесности?

Це нормально, що нас з коліски тягнуть в місця обробтки нас культурними способами на зрадників і ненависників свого слова, свого народа в його національній суті?

І це робите ви, культурні шовіністи.

Ви робите „демократичну роботу“, але ви не кричите за наші кривди, бо вся ваша „демократична“ робота є нашою кривдою.

Пані Прохаско не розуміє того, що видавати на Україні часопись чужою для українця мовою — злочинство, говорити до українського народу не його мовою — некультурність, як говорити в чийсь господі не мовою господаря.

І ще вони вимагають від нас любови, грозять позбавити нас своїх симпатій! Дивне засліпленне шовіністів: та-ж ви нас ніколи не любили і нашим болем не журились, то-ж у вас не було ніяких симпатій до нас!

Як же ви смієте вимогати од нас любови? Що ви зробили доброго для нас, щоб ми вас любили, коли ви ведете денаціоналізаторську роботу, робите з нас моральних дегенератів, зрадників, ненависників свого народу, губителів нашої національності? Як ви смієте вимогати від нас любови, коли ви сієте ненависть?

Ви остільки засліплені своїм месіянством, що не відчуваєте, яку шкоду нам робите, не бачите що ми вже розуміємо вашу нещирість: ви ніколи не виучете нашої мови, не то що виховуєте своїх дітей „настоящими украинцами“.

Такого прикладу ще не було і... не буде. Навіщо-ж говорити, що це „быть может“?

Не виховуйте, будь ласка своїх дітей „настоящими украинцами“, бо коли вони не українці — не денаціоналізуйте їх. Сурогата українця нам не треба, — не шкодьте тільки нам бути українцями, бо нас Бог сотворив ними — і цього з нас досить. Не лицемірьте, не езуїтствуйте з культурою, бо чиста ідея мститися над своїми ворогами — не робить їх своїми адептами ніколи.

При всьому трагізмі української долі ви маєте одвагу називати нас шовіністами, ви, що організуєте денаціоналізаторські підприємства, що сприяє нашому занепадові національному, ви, що колонізаторсько-плантарською політикою, — іноді з хрестом і біблією в руках (як європейці в Америці), — знищуєте цілий великий народ Український.

Ми стоїмо беззбройні перед вашим культурним канібальством, нічого од вас не вимагаємо, п'ємо отруту вашої „демократичної“ роботи, знаємо, що п'ємо, то-ж майте крихту делікатности і не вимагайте від нас любови! Додайте собі ще, крихту відваги і нахабства — і примиріться з нашою ненавистю!

Коли байдужно витерплюєте наші національні муки (власне їх сами завдаєте!), то признайте наше право — якого не признати у вас ніколи не буде змога — право нашого одчаю і проклять!

М. Сріблянський.

БІБЛІОГРАФІЯ.

Володимир Бирчак. *1.000.000*. Оповідання. Львів, в-во „Новітня Бібліотека“ вип. 10, ст. 98, ц. 50 сот.

Оповідання д. Бирчака мають добру характеристику в назві збірочки: зміст її домальовує страшну епопею боротьби за мільони на Бориславських нафтових джерелах. Погоня за мільоном захопила людей, мов люта пошесть, що внесла в людське життя зовсім нові елементи: горячковість, бажання гроша ціною крові, увільнення од етичних пут старого соціального ладу. Д-ій Бирчак присвятив свої оповідання цій жадобі золота, що мов казковим способом розбуджує злидаря мільонером, або мільонера пускає з торбами. Автор досить влучно, дотепно, іноді майстерно викриває підклад душі, охопленої бажанням золота. Капіталістична хвороба має в авторі досить отвертого, невимовного діагноста. Оповідання його писані вмілою рукою, зворушують мозок до думання над страшною хворобою доби капитализму, що втискується на степи України і вносить нові страсти і нові злочинства в душу нашу. В оповіданнях присвячено більше уваги жидам, як носителям золотої хвороби. Українець стоїть осторонь, визирає іноді як приголомшений готентот, що баче метушню на своїх ґрунтах, але не розуміє її і ніяк не реагує, не бере жадної участі в роботі збіговиска хижаків, лише пасивно дивиться на танець коло золотого теляти. Ніби українець лишився по-за стремліннями віків і стоїть, як тінь колишнього дикого предка... Пасивне доживання смерті.

Можна дякувати д-ві Бирчакові за його книжечку.

М. Сріблянський.

3. *Левицька. Про битій дорозі*. Історична повість з малюнками Н. Ждахи (За Равітою). В-во „Час“. Київ, 218, ц. 80 коп.

Потреба національного виховання нашої молодіжи не підлягає сумніву, а в житті у нас нема ніяких форм, що сприяли-б розвиткові

національного чуття і любови до рідного краю. Хіба література? але вона має багато своїх задач, в склад яких педагогія не входить: „педагогічна“ белетристика (у нас її занадто багацько) не справджує надій, положених на неї утілітаристами. Всяка педагогія є предметом спеціальної науки. І через те всяка педагогія в белетристичній формі (особливо на історичні теми) є і буде тільки сурогатом літератури. Тим менше він має значіння і впливу в наші часи, коли до мистецтва ставляться зовсім інші вимоги — психологічної правди насамперед, і іншої манери оброблення літературно-художніх тем. Історична белетристика та ще тенденційна — ледви може бути позитивною роботою. В усякому разі це річ дуже проблематичної вартости. На історичні теми сяк-так гаразд може написати хіба великий художник і зовсім минувшини, що дасть такі малюнки, які вражатимуть історично і художньою правдою і надитимуть красою і глибиною психологічних нарисів.

На жаль книжка д. З. Левицької „При битій дорозі“ не має ні одної з названих прикмет. Перше: нема цілих характерів. Гордій Грива прожив нерухомо 20 з гаком літ на хуторі, а потім запалився патріотизмом. Цей перехід не мотивований. Сава Чалий — трафаретна фігура зрадника. Верлан — не має характеру провідника. В будівлі повісті багато дефектів чисто технічних: зайві сцени, невміла зав'язка, якість механічно і без зв'язку з дією вплетена „любов“, в якій використано шаблон на тему „Ой не ходи, Грицю“. В характері Марусі нема ні крихти цілости і характерности: психологічно не мотивована її помста Грицькові, її відносини до Гандзі. Та і взагалі вся ця „любов“ зайва в повісті. Сцени бліді: кобзарська агітація біля корчми, „хутір“ Гриви в степу, бойовище між Джурином і Боровкою, убийство Чалого і ин. Вся повість як стара одежина в латках, стачана з ласкутів. Це до певної міри залежить од того, що авторка переказувала чужий твір, а не самостійно укладала власний: чуже-ж переробляти для письменника завжди трудніше, ніж своє зробити на-ново.

В усякому разі для повісті „При битій дорозі“ можуть знайтись свої читачі і прихильники, що може з приємністю читатимуть її і відчуватимуть більше, ніж вибачливий читач. Примітивні нариси з життя України ворухнуть іноді серце українця без огляду на вимоги літературної критики: закони симпатій і переживань живуть незалежно від критики.

М. Сріблянський.

Іван Стешенко. Мистецтво в розумінні Винниченка. „Сяйво“ ч. 5—6.

З самого початку свого існування „літературно-мистецький місячник“ „Сяйво“ підкреслює своє зневажання мистецтва. То якось д. Сластюх висловив думку, що за-для мистецтва більше значіння має національна свідомість, ані-ж талант, а тепер „відомий“ критик Ів. Стешенко у статті про Винниченка дійшов до того, що „в кращому разі робить уступку для громадського мистецтва“ („штука для штуки викидається зовсім“), а в гіршім: радить художникам „кинути свій пензель і віддатися безпосередній просвіті народу“.

Правда, се не новина вже: сам „апостол українофільства“ Єфремов радив „молодим митцям“ „печі розмальовувати“. Так ми вже й звикли чути таке від шановного „критика“ але ж „Сяйво“ — мистецький журнал...

Дивно якось читати на сторінках його такі речі, як отсе: „не вважаючи на все, насолода од мистецтва є тільки забава“. „Малярство“ й поезію шановний критик ще визнає достойною „оплати“, що ж до музики, архітектури вони „мають значіння біологічне; насолода від

таких забав, що впливають на наш дух, але дають досить (?) вузьку красу, що і тепер і в будучині завжди стоятиме на другому місці (?)".

Достається, звичайно, й усім, хто тільки не згоден з „українофілами“, від п. Стешенка. „Наївні люди оці шановники моди! Вони так не люблять, щоб з них кепкували, і так часто прибираючись у модні ганчірки, дають себе на посміх“.

Особливо ненавидить він фемінізм. Ба, й не тільки фемінізм: він не дозволяє не тільки жінці, але й чоловікові „забувати пелюшки й жити одним мистецтвом“, бо це не моральне“. А всім, хто не визнає моралі, д. Стешенко докоряє несповненням „обов'язків“.

Між инш., він каже, що „мораль (?) Ніцше, до якої останніми часами прихилився Винниченко, давно (!) вже вийшла з моди“. Я в цьому дуже сумніваюся, бо ніцшеанство й не могло бути в моді: ті, хто наслідую моді не зрозуміють філософії сього великого поета-мислителя, як не зрозумів його й п. Стешенко.

До того ж останніми часами, ідеї Ніцше, прибравши иншу форму, захопили й „аристократію“ (Кобилянська) й „демократію“ (Винниченко, Луначарський). І даремно посміюватимуться з її Стешенки та Ефремови з „сих зверх-людей“, ідеї Ніцше ширитимуться все більше.

Та це признає й сам Стешенко й в иншому місці зве ніцшеанців „шановниками моди“. Можна знайти б ще не одну суперечність в сій статті. Але Стешенко зачеплює так багато питань і відповідає на їх таким рішучим тоном, який відповідає його „загально-відомому“ імені, що я не рishаюся обійти їх.

„Артистові“, каже критик, треба дбати про одно: „щоб бути більше подібним до людини“. Се як би антитеза Ніцше: „людина є щось таке, що треба перемогти“.

За-для чого ж потрібне це „людство“? На це ми не знайдемо відповіді у статті Стешенка. За те він каже, при якій умові се буде можливим: „А се буде тільки тоді, коли він буде альтруїстом“. Стешенко, звичайно не може визнавати новішої психології, що не знає альтруїзму й егоїзму, бо альтруїзм в дійсності є також егоцентризмом. (Мах, Вундт, Луначарський).

Але не торкатимемося психології, бо в ній, здається не сильний п. Стешенко. Тим паче він не зможе розібратись в емпіричній психології. Йому куди легше літати по метафізичному піднебесі, не потвержуючи ніякими доводами своїх слів. Хоча п. Стешенко висловлює не раз свою прихильність до науки, поставляючи її, здається, вище за мистецтво, й на початку своєї статті збирається неначе держатися психологічних тверджень. Він пробує зробити вигляд, що й держався їх і каже: „як показує наука, правда не на боці Винниченка“ (а на його Стешенка боці).

Не погано було б як би п. Стешенко познайомився з творами справжніх учених, а не таких, як Ефремов. От, напр., з Потебнею. З них би він довідався, що критики не мають права вчити митців, лише досліджувати мистецькі творіння. В того ж Потебні міг би навчитися п. Стешенко й відношенню до науки, й тоді, певно, не казав би так сміливо: „як показує наука“, й т. д., немов би „та наука йому сестра, або инша якась особа жіночого полу, що доручає йому розпоряджатися за неї“, як казав Потебня.

Ідеї сього великого нашого вченого дуже поширені серед росіян, а про українських „потебнівців“ щось не чути. Тай взагалі, наші „вчені“ à la Стешенко вміють лише зневажати мистецтво, думаючи, що сим вони підносять значінне науки. Виходе ж як раз навпаки!

З захопленням наводить Стешенко слова російського поета „между дѣтей ничтожныхъ міра быть можетъ всѣхъ ничтожнѣй онъ“ (себ-то артист, як пояснює Стешенко).

Ще один приклад „модерного москвофільства“, мовляв Дм. Донцов!

Критик виявляє не тільки незнання сучасної західньо-європейської науки, але й борється з її впливом. Як інакше зрозуміти його виступ проти ніцшеанства?!

На заході вже навчилися цінити й поважати митців і розуміють велике значіння мистецтва. А схолястика, метафізика, яка так подобається Стешенкові справді „давно вже вийшла з моди“.

Тільки крайнє „восточничество“, як казав М. П. Драгоманів, могло внушити великому російському поетови слова, що з таким захопленням повторює Стешенко.

Але вже й у Росії починають розвиватися живі думки, й коли вже така наша доля що західна культура не може прийти до нас інакше, як „via Петербург“, то хоч у росіян повчимося поважати наших письменників.

У нас зараз пишуть „канони“ до Коцюбинського й Лесі Українки. Але це так є тому, що їх уже нема. В нас уміють шанувати тільки мертвих. А як відносяться до живих, свідчать критики на Кобилянську, Яцкова, Винниченка... на зразок статі Стешенка.

В. Михайленко.

Барон Б. Нольде, проф. Автономія України з історичного погляду. Переклад і передмова М. Залізняка. Львів, 1912 р. ст. 53.

В своїх „Очеркахъ русскаго государственнаго Права“ професор Петербурської політехніки барон Б. Нольде присвятив багацько місця для розгляду областних автономій в Росії. На першому місці проф. Нольде розглянув історію відносин Московщини до України і вияснив суть і зміст їх. Дій М. Залізняк, вважаючи працю об'єктивного і серйозного ученого цікавою для українців, подає в перекладі уступ про Україну, забезпечивши його своєю пояснюючою передмовою. Перечитавши дослід проф. Нольде, доводиться признати його наукову вартість і сумний для нас зміст. Там виразно проходить думка, що москалі здавна нас вважають за инородців і безжалісно вигадують засоби денационалізації України „дабы малую Россію къ рукамъ прибрать“ — по виразу одного з злих генів нашого краю між москалями. Сумна історія „братніх попеченій“ яскраво встає з безжалісних сторінок книги барона Нольде. Нечуване насильство, віроломство орудувало нашими „братами“ в стосунках до України — і в результаті — сучасна сліпа, дика, одурена Україна, в якій здається не лишилося живої душі, не чути живого голосу... Історичні кривди стають живими, маючи своє реальне продовження в сучасності в нечуваному знущанні з нас, денационалізації і запаморочуванню нашої національно-творчої стихії.

Книжка проф. Нольде читається з живим інтересом і боєм, не вважаючи на поганий друк, важкий переклад і цитати з старих документів, писаних якоюсь дикою мовою.

М. Сріблянський.

Літературна хроніка (нові книжки).

Гр. Чупринка. *Лицарь—Сам*, поема в 2-х част. В-во „Життя й мистецтво“. К. 913. Ц. 15 коп.

Мелетій Нічура. *„Tempi passati“*. Коломия. 913. Наклад. автора.

Іван Франко. Вірші на громадські теми. Ювілейне вид. „Дешевої бібліотеки“. Л. 913. Ц. 10 сот.

М. Проскурівна. *Улася*, повість. Вид. „Відродження“. К. 913. Ц. 70 к.

Провінціал. *Газетна помилка. Аматорі*. В. „Наш Театр“. Ц. 20 к. 40 ст.

(Продовження в слід числі).

Видання О. Л. С.

два томи творів

ОЛЕКСИ ПЛЮЩА.

Повісті й оповідання з інтелігентного життя.

Ціна за два томи і р. 35 к.

У ПЕТЕРБУРЗІ

„Українська Книгарня і Базар“

Василівський Острів, 3 лінія, д. 24.

продає українські книги, листовні картки,
портрети і різні кустарні вироби.

Книгарня розшукує українські книжки-рарітети.

НОВІТНЯ БІБЛІОТЕКА

Видав. „Н.Б.“ видає кращі твори світової літератури. Досі вийшли: 1. Г. Гауптман: „Перед сходом сонця“; 2. Мопсан „Історія одного життя“; 3. Л. Андреев: „Чорні маски“; 4. М. Яцків: „Adagio consolante“; 5. Ст. Жеромський: „Табу“; 6. Ергар А. По: „Елеонора“; 7. М. Оришин: „Тяжка заповідь“; 8—9. П. Альтенберг: „Як я то бачу...“; 10. В. Бирчак: „1,000,000“ (опов.); 11. А. Франс: „Цезар Борджія“; 12. Е. Т. А. Гофман: „Дожа й догаресса“; 13—14. М. Яцків: „Смерть Бога“. В друку: „Ладі й Марені терновий огонь мій...“ лірична драма В. Пачовського з численими ілюстраціями. Передплата на 12 випусків 2 карб. 50 коп. Адміністр.: Львів, ул. св. Кінги 24. Редактор: Ф. Федорців, Видав. В. Боберський.

Товариство „УКРАЇНСЬКИЙ АГРОНОМ“ у Київі, Тургенівська, 9.
ВИПУСТИЛО 1-го АВГУСТА

Однорічний календар-Щоденник

практичних і користних порад і буде прикрасою для всякої хати. Ціна йому—22 коп.; з пересилкою—28 коп. Хто виписує більше 15 примірників—платить по 20 коп. і пересилка безплатно. Особливо годиться придбати цього «календаря» нашим кооперативним товариствам.

ПОРАДНИК-КАЛЕНДАРЬ

матер'ял новий. „Порадник“ іде в продажі за 20 коп., з пересилкою—28 коп. Складено його спеціалістами-агрономами. Ці видання прикрашені оригінальними малюнками художників П. Ковжуна і Т. Верхоли. Висилатимуться вони тим, хто виписує, по черзі, як тільки повиходять. Передплатникам «Маяка» й «Рідлі», котрих редакції знають, висилаються ці і інші видання «Українського Агронома» і на комісію. Просять указувати точну поштову й залізничну станцію, та а кож присилати всі, або частину, грошей за видання.

для всіх кооператорів сільських і міських інтелігентів. Цей «календар-Щоденник» на 1914-й рік гарно виданий, несе багато

на 1914 рік теж вийшов 1-го августа. Він ще більший за торішнього; гарно складений, зшитий і прикрашений малюнками. Всього

ВИЙШЛИ НОВІ ВИДАННЯ:

ГР. ЧУПРИНКА. „Лицарь-Сам“, поема в 2-х част. ц. 15 к.

АН. ТОВКАЧЕВСЬКИЙ. Г. С. Сковорода, ц. 15 к.

Юбілейний портрет ІВАНА ФРАНКА, великий розміром на хромов папері, ц. 30 к. з перес. 40 к.

ПРИЙМАЄТЬСЯ ПЕРЕДПЛАТА НА 1913 РІК

(РІК ВИДАННЯ ПЯТИЙ)

Українська Хата

літературно-критичний громадський український місячник

Завданням журналу „Українська Хата“ є — по можливості повне освітлювання процесу ідейного, духового життя України, беручи його під розвагу національності. Журнал „Українська Хата“ буде мати відділи: а) художньо-літературний; б) критичний; в) науковий; г) публіцистичний; д) мистецький; е) журнал журналів; ж) бібліографія; з) літературна хроніка.

Працюють в журналі кращі сили.

Передплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ“ 4 руб. (за кордон 12 корон),
півроку 2 руб. 50 коп., окрема книжка 35 коп. (з перес. 40 коп.).

Хто пришле цілорічну передплату до 15-го жовтня 1913 р.
той одержить **БЕЗПЛАТНИЙ ДОДАТОК**
великий юбілейний портрет
ІВАНА ФРАНКА.

Передплата на журнал з додатком приймається виключно в Конторі Редакції, а окремі книжки продаються:

В „Українській Книгарні“ — Безаківська, 8; в книгарні „Л.-Н. Вістника“ — Фундуклеєвська, 12; в крамниці „Час“ — В.-Володимірська, 53; в Харькові: „Українська Книгарня“ — Петровський проул. 18. в Петербурзі: Васілевський Острів 3 лінія, 24; в Полтаві: книгарня Г. Маркевича, Бульвар Котляревського та „Українська Книгарня“, Петровська пл.; в Катеринославі: книг. Є. Лозинської, Проспект, д. Вебера; в Кам.-Подільську: Т-во „Просвіта“; в Армавірі: Куб. Обл. Книж.-газет. торговля Варвари П. Ченулової; в Одесі: книг. „Діло“, Преображенська, 11; в Охтирці на Харківщині — Кюск Д. Наумця; в Катеринодарі на Кубанщині — „Українська Книгарня“, ул. Катерини № 34 — та по всіх кращих книгарнях г. Києва.

За кордоном: Львів, „Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка“, Ринок, ч. 10; в Станіславові: в „Народнім Базарі“; в Чернівцях: Равх і Лебединський, Ратушева, 4, Пасаж „Бек“.

Комплекти „Української Хати“ за минулі роки (1910, 1911, 1912) продаються в конторі журналу по 4 карб. кожний з пересилкою.

Пробний № висилається тільки за три 7-коп. марки.

Адреса контори і редакції журналу: Київ, Ділова, 4.

Редактор-видавець *Павло Богацький.*

ЦІНА 35 КОП. З пересилкою 40 коп.

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Києві“, Хрешатик 40.